

”Heidän elämää, meidän työtä”

Näkökulmia toimijuuteen Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluissa

Vaula Heidi Angervo Tuomaala

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Sosiaalipsykologia

Pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2015

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos – Institution – Department Sosiaalitieteiden laitos	
Tekijä – Författare – Author Tuomaala, <u>V</u> aula Heidi Angervo			
Työn nimi – Arbetets titel – Title "Heidän elämää, meidän työtä" Näkökulmia toimijuuteen Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluissa			
Oppiaine – Läroämne – Subject Sosiaalipsykologia			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu –tutkielma		Aika – Datum – Month and year 5/2015	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages
Tiivistelmä – Referat – Abstract			
<p>Tämän pro gradu -työn tutkimuskohteena on toimijuus Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluissa.</p> <p>Asunto ensin -periaatteella toimivien asumisyksiköiden tukityöhön sisältyy käsityksiä hyvästä ammatillisuudesta ja tavoiteltavasta asukastoimijuudesta. Viime vuosina asumispalveluiden työntekijöitä ja asukkaita on valmennettu Kaapeli-yhteisövalmennuksissa, joihin liittyy pyrkimyksiä uudistaa asukkaiden, ammattilaisten ja koko yhteisön toimintaa. Tutkimuksen tavoite on tuottaa uutta tietoa näistä teemoista sekä havainnollistaa sosiaalipsykologista lähtökohdista käsin toimijuuden merkityksiä ja rakentumista tutkimusaineistossa.</p> <p>Tutkimuksen aineisto koostuu laadullisen asennetutkimuksen virikemenetelmällä tehdyistä puolistrukturoiduista ryhmä- ja yksilöhaastatteluista. Haastateltavia, joista 10 oli asumisyksiköiden työntekijöitä ja 6 asukkaita, pyydettiin kommentoimaan yhdeksää asumisyksiköiden arkeen ja yhteisövalmennukseen liittyvää väittämää. Kaikki tutkimusta varten haastatellut sekä tutkimuksen tekijä osallistivat Kaapeli-yhteisövalmennukseen ennen haastatteluaineiston keruuta.</p> <p>Tutkimusasetelmassa yhdistyy kaksi lähestymistapaa toimijuuteen. Tutkimuksen lähtökohtana ovat asukastoimijuuden määritelmät sosiaalipoliittisissa tavoitteissa ja asumispalveluiden kontekstissa. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys, symbolinen interaktionismi ja laadullisen asennetutkimuksen metodologia painottavat vuorovaikutuksen sekä argumentatiivisen ajattelun roolia merkitysten ja yksilöllisen toimijuuden lähteenä. Teoreettis-metodologisten viitekehysten pohjalta tutkimuksessa otetaan käyttöön refleksiivis-retorisen toimijuuden käsite, jota hyödynnetään aineiston tulkinnessa.</p> <p>Tutkimuksen analyysi näyttää, millaiseksi asukastoimijuus rakentuu asumispalveluiden asukkaiden ja työntekijöiden puheessa ja millaisin refleksiivis-retorisin välinein haastateltavat asukastoimijuutta rakentavat. Haastateltavien tuottamassa asukastoimijuuden kuvassa korostuu valinnanvapaus, joka kuitenkin määrittyy institutionaalisen viitekehysten eri tavoin rajaamaksi. Asukastoimijuus on vajavaista toimijuutta, jota institutionaalinen tuki korjaa ja paikkaa. Asukastoimijuuden elementit näyttäytyvät työntekijöiden ja asukkaiden puheessa lähes toisiaan vastaavina, mutta institutionaalisella roolilla on vaikutusta siihen, millaisina toimijuuden rakennusaineiden suhteet ja sävy näyttäytyvät.</p> <p>Tutkimus osoittaa, että haastateltavat rakentavat asukastoimijuuden merkityksiä aktiivisen kannanottamisen ja perustelemisen kautta. Aineiston analyysi näyttää toimintaa ohjaavien merkitysten syntyminen dialogisessa ja refleksiivisessä prosessissa, jossa hyödynnetään sosiaalisen todellisuuden kiistanalaista luonnetta, merkityksellisten toisten näkökulmia sekä toisiin toimijoihin kohdistuvia responsiodotuksia – eli refleksiivis-retorista toimijuutta.</p> <p>Tämän ohella tutkimus tuo näkyväksi asunto ensin -periaatteeseen, Kaapeli yhteisövalmennukseen ja yhteisölliseen asumiseen liittyviä merkityksiä asumispalveluiden arjen toimijoiden näkökulmista. Tutkimus tuottaa siten välineitä asumispalveluiden kehittämistyöhön ja uusia tutkimusongelmia jatkotutkimuksissa selvitettäväksi.</p> <p>Tutkimuksen keskeisiä teoreettis-metodologisia lähteitä ovat George Herbert Meadin, Herbert Blumerin, Michael Billigin, Kari Mikko Vesalan ja Teemu Rantasen tekstit.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords toimijuus symbolinen interaktionismi laadullinen asennetutkimus retorinen sosiaalipsykologia asumispalvelut asunto ensin			

Sisällys

1.	Johdanto	1
2.	Tutkimuksen institutionaalinen viitekehys	6
2.1	Pitkäaikaisasunnottomuus ja asunto ensin -periaate	7
2.2	Helsingin Diakonissanlaitoksen asumispalvelut	11
2.3	Kaapeli-yhteisövalmennus Helsingin Diakonissalaitoksella	14
2.4	Asukastoimijuuden lähtökohdat institutionaalisessa viitekehyksessä	18
3.	Tutkimuksen teoreettinen viitekehys	21
3.1	Sosiaalinen konstruktionismi epistemologisena lähtökohtana	21
3.2	Mikrososiaalisen konstruktionismin tutkimuskohteet	23
3.3	Symbolisen interaktionismin lähtökohdat ja keskeiset käsitteet	24
3.3.1	Merkitysten rooli toimijuudessa	26
3.3.2	Kaksiulotteinen minuus ja toisten responsit toiminnan perustana	28
3.3.3	Instituutiot, yleistynyt toinen ja muutoksen tavoittelu	30
3.4	Retorinen näkökulma toimijuuteen	32
3.5	Refleksiivis-retorinen toimijuus	34
3.6	Tutkimuskysymykset	35
4.	Tutkimuksen metodologia ja aineisto	36
4.1	Laadullinen asennetutkimus tiedonkeruun tapana	37
4.2	Tutkimusasetelma	38
4.2.1	Tutkimushaastattelujen järjestyminen ja tutkittavat	39
4.2.2	Eettiset näkökulmat aineiston keruussa	40
4.2.3	Haastattelustrategia ja -virikkeet	41
4.2.4	Haastatteluiden kulku	43
4.3	Aineiston analyysin vaiheet	44
5.	Aineiston analyysi	46
5.1	Kirjaimellinen analyysi	47

5.1.1 Väittämät 1–2: Asumisen sujuminen, asunto ensin -periaate ja päihteiden käyttö	49
5.1.2 Väittämät 3–5: Yhteisövalmennuksen merkitykset ja tavoitteet	58
5.1.3 Väittämät 6–7: Työntekijöiden ja asukkaiden suhde	72
5.1.4 Väittäjä 8–9: Asumisyksikkö asuinpaikkana	83
5.2 Aukastoimijuus haastateltavien puheessa	94
5.2.1 Aukastoimijuuden peruselementit	95
5.2.2 Aukastoimijuus ongelmalähtöisessä yhteisössä	97
5.2.3 Aukastoimijuus intervention kohteena	100
5.2.4 Aukastoimijuus institutionaalisen viitekehyksen osana	102
5.2.5 Yhteenveto aukastoimijuuden merkityksistä	104
5.3 Haastateltujen refleksiivis-retorinen toimijuus aineiston valossa	106
5.3.1 Asumisyksikkö responssien kenttänä	106
5.3.2 Kiistakysymykset ja argumentaation rakentuminen	111
5.3.3 Refleksiivis-retorinen toimijuus haastattelutilanteessa	114
5.3.4 Aukastoimijuus refleksiivis-retorisen prosessin lopputuloksena	115
6. Diskussio	117
6.1 Metodologisia ja eettisiä pohdintoja	117
6.2 Kiteytyksiä tuloksista	120
6.2.1 Tutkimustulosten yhteenveto	120
6.2.2 Jatkokysymyksiä aineiston analyysin pohjalta	122
6.3 Symbolinen interaktionismi ja toimijuuden muutoksen tutkiminen	124
Lähteet	128
Liitteet	136

1. Johdanto

Pitkäaikaisasunnottomuus on yksilön kannalta vaikein asunnottomuuden muoto (esim. Pleace, 2015). Pitkäaikaisasunnottomalla tarkoitetaan ympäristöministeriön (2015) määritelmän mukaan ihmistä, ”joka on ollut sosiaalisten tai terveydellisten syiden vuoksi yli vuoden ajan asunnoton tai joka on ollut kolmen viime vuoden ajan toistuvasti asunnotta”. Pitkäaikaisasunnottoman elämäntilannetta leimaavat usein taloudelliset vaikeudet, päihteiden käyttö ja mielenterveysongelmat, mutta asunnottomuuden syitä ei sovi redusoida yksilöön. Pääkaupunkiseudulla, jossa asunnottomuutta on eniten, tilanteeseen vaikuttaa myös esimerkiksi kohtuuhintaisten asuntojen puute (Ympäristöministeriö, 2015). Pitkäaikaisasunnottomat ovat useammin miehiä kuin naisia, useammin iäkkäämpiä kuin nuoria, ja heidän kohdallaan asunnottomuuden kierteen katkaisuun tarvitaan usein sosiaalista tukea (Kostiainen, 2015).

Pitkäaikaisasunnottomuuden määrää on onnistuttu Suomessa viime vuosina vähentämään. Käytännössä tämä on tarkoittanut asunnottomille tarkoitettujen palvelujen uudistamista. Merkittävä ja seurattu uudistus on ollut kymmenessä suurimmassa asunnottomuuskuunnassa vuodesta 2008 lähtien sovellettu asunto ensin -periaate, joka on merkinnyt paradigmanmuutosta asunnottomille tarkoitetuissa palveluissa (Fredriksson & Kaakinen, 2011). Asunto ensin -periaate tarkoittaa, että asuntoa ei tarvitse ansaita esimerkiksi kuntoutumisen kautta, vaan se on jokaiselle kuuluva perusoikeus (Asunto ensin -sivusto, 2015). Palveluiden ehtojen uudelleenmuotoilun lisäksi pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisessä on nähty keskeisenä kokemusasiantuntijoiden kuuleminen palveluiden kehittämistyössä. Esimerkiksi asunnottomuustutkijat pitävät entisten pitkäaikaisasunnottomien osallistumista palveluiden suunnitteluun tärkeänä asiana, ja käytäntöjen arviointia tältä osin toivottavana (Pleace ym., 2015, 11).

Tämän tutkimuksen aineisto on kerätty asunto ensin -periaatteella toimissa Helsingin Diakonissalaitoksen asumisyksiköissä, Auroratalossa ja Alppikulmassa. Näiden yksiköiden toiminnan kehittämisessä kokemusasiantuntijuuden ja yhteisöllisyyden painotukset ovat tätä päivää. Asumispalveluiden asukkaita on integroitu palveluiden suunnitteluun ja yhteisölliseen kehittämiseen muun muassa Cable-

yhteisövalmennuksissa ¹ vuodesta 2010 lähtien. Cable, josta käytän tästä eteenpäin suomenkielistä Kaapeli-nimeä, on Hollannista alkunsa saanut yhteisöllisten menetelmien kokonaisuus, jonka avulla pyritään tunnistamaan ja vahvistamaan palveluiden käyttäjien osallisuutta ja voimavaroja sekä uudistamaan palvelunkäyttäjien ja työntekijöiden suhdetta (Kylmälä ym. 2011, 3).

Tutkimusasetelma alkoi hahmottua keväällä 2012, jolloin otin osaa Kaapeli-yhteisövalmennukseen graduntekijän roolissa. Tuolloin tutustuin yhteisövalmennuksen konseptiin ja Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluihin, mikä auttoi tarkentamaan tutkimuskysymyksiä. Valmennuksen päätyttyä haastattelin laadullisen asennetutkimuksen mukaisella puolistrukturoidulla virikemenetelmällä 10 asumisyksiköiden työntekijää ja 6 asukasta, joista kaikki olivat käyneet Kaapeli-yhteisövalmennuksen tahoillaan. Haastatteluvirikkeet koskivat asumisen sujumista ja päihteidenkäytön roolia asumisessa, Kaapeli-yhteisövalmennuksen pyrkimyksiä, asukkaiden ja työntekijöiden suhteita sekä asumisyksikköön liitettyjä yleisempiä merkityksiä.

Tutkimuksen keskeinen tavoite on sosiaalipsykologisin välinein lisätä ymmärrystä asukkaiden toimijuudesta asumispalveluiden kontekstissa. Tätä tavoitetta motivoi osaltaan henkilökohtainen haluni työskennellä marginaalisessa asemassa olevien ihmisten aseman parantamiseksi. Myös yksi Helsingin Diakonissalaitoksen palveluiden sekä Kaapeli-yhteisövalmennuksen tavoitteista on asukkaiden toimintakyvyn parantaminen, asukkaiden *voimaantuminen* ² tai *valtaistaminen*. Sosiaalityön yhteydessä voimaantumisen tavoittelu tarkoittaa sovelluksiltaan moninaista lähestymistapaa käytännön sosiaalityöhön, jossa keskeistä on marginaalisissa elävien ihmisten osallisuuden vahvistaminen ja sosiaalipalveluiden käyttäjän näkeminen omaa elämäänsä koskevan tiedon parhaana lähteenä. (Esim. Lee, 2001, 31–32; Payne, 2005, 59.) Myös voimaantumisenäkökulmaa laajemmin sosiaalityön yhteiskunnalliseksi tehtäväksi määritellään asiakkaiden tukeminen ja heidän etunsa ajaminen (esim. Laitinen & Pohjola, 2010, 13).

¹ Community Action Based Learning for Empowerment

² engl. empowerment

Näistä lähtökohdista käsin olen ennen kaikkea kiinnostunut siitä, millaista *asukastoimijuutta* tutkimuksen kontekstissa ylläpidetään ja rakennetaan. Asukkaiden toimijuuteen liittyvät institutionaaliset määritelmät, joita täsmennän tarkemmin luvussa 2, ovat vaikuttaneet tutkimuksen kysymyksenasetteluun ja haastatteluväittämien muotoiluun.

Tutkimuksen analyysin avulla osoitan, millä tavoin asumispalveluiden työntekijät ja asukkaat ottavat kantaa jaettuun toimintaympäristöön liittyviin kysymyksiin ja millaiseksi asukastoimijuus heidän puheessaan rakentuu. Analyysin ensimmäisessä vaiheessa näytän aineiston kirjaimelliseen luentaan perustuvan kannanottojen ja perusteluiden kirjon laadullisen asennetutkimuksen analyysitavan mukaisesti. Toisessa vaiheessa tarkastelen haastateltavien kommentoinnissa esiintyvää merkitysten vaihtelua ja rakentuneisuutta asukastoimijuuden näkökulmasta. Kolmanneksi osoitan teoreettis-metodologisiin näkökulmiini nojaten, millä tavalla haastateltavat hyödyntävät *refleksiivis-retorista toimijuuttaan* konstruoidessaan ja merkityksellistäessään asukastoimijuutta.

Refleksiivisyys viittaa työni teoriakehykseen, George Herbert Meadin ajatteluun perustuvaan symboliseen interaktionismiin. Yksilöllinen toimijuus ja minuus nähdään symbolisessa interaktionismissa vuorovaikutuksen ja tulkinnan myötä syntyvinä ja muovautuvina prosesseina (Blackwell Encyclopedia of Sociology Online). Käytän symbolista interaktionismia laadullisen asennetutkimuksen lähestymiseen sisällytettynä tulkintateoriana, jolla syvennän retorisen sosiaalipsykologian mukaan ohjautuvaa argumentoivan puheen analyysia. Laadullinen asennetutkimus tarjoaa empiirisen näkökulman merkitysten ja refleksiivisen toimijuuden tutkimiseen, keinon ottaa asukastoimijuus kommentoinnin kohteeksi.

Työni teoreettis-metodologisia lähestymistapoja yhdistää konstruktionistinen näkemys todellisuuden ja yksilöllisen toimijuuden sosiaalisesta rakentuneisuudesta. Haastateltavien kannanottoja tarkastellaan laadullisen asennetutkimuksen viitekehyksessä retoriseen sosiaalipsykologiaan nojaten sosiaalisesti jaettujen asenteiden ilmauksina, puhetekoina (Vesala & Rantanen, 2007, 38).

Toimijuus on yhteiskuntatieteissä keskeinen mutta kiistelty käsite. Lähestymistavasta riippumatta minäkäsitys ja kyky mielensisäiseen reflektioon nähdään yleensä toimijuuden edellytyksinä ja yksilöllinen toiminta aikomusten sekä niihin kiinnittyvien merkitysten motivoimana (Blackwell Encyclopedia of Sociology Online). Kognitiivisessa sosiaalipsykologiassa toimijuus käsitetään tyypillisesti toimintakyvyksi, yksilölliseksi ominaisuudeksi, jota joko on, tai ei ole. Esimerkiksi Bandura (1997, 2–3) on teoretisoinut toimijuutta *pystyvyyden*³ käsitteen avulla, jossa yksilöllisen toiminnan determinantit hahmottuvat paljolti mielensisäisten prosessien ja yksilön ominaisuuksien kautta. Tämä ei mielestäni riitä, vaan toimijuuden analyysi vaatii relationistista näkökulmaa, jossa toimijuus nähdään yksilön ja hänen ympäristönsä suhteessa määrittävänä ja rakentuvana asiana (esim. Vesala, 2012, 180–181).

Myös Blumer (1969/1998, 15) on kritisoinut yksilön toiminnan vaikuttimien paikantamista esimerkiksi sosiaalisiin rooleihin tai institutionaalisiin pyrkimyksiin. Tällaiset näkemykset kadottavat Blumerin mukaan itsereflektiivisen yksilön, joka suuntaa ja rakentaa toimintaansa ympäristöönsä liittyvien, vuorovaikutussuhteissa syntyvien tulkintojen ja *merkitysten* perusteella. Vuorovaikutus on merkityksistä käytävää neuvottelua, jossa keskustelun osapuolten ja laajempien sosiaalisten normien näkökulmat – tai responssit – ovat läsnä, vähintään implisiittisesti yksilöiden mielissä. (Mead, 1935/1967, 134; Juhila, 2004.) Blumerin mukaan merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa ja vaikuttavat itsereflektion kautta yksilön minuuteen ja toimintaan (esim. 1969/1998, 12–13).

Laadullista asennetutkimusta ei ole aiemmin kytketty Meadin ajatteluun tai symboliseen interaktionismiin tätä tutkimusta vastaavasti. Tältä osin uutta luovan ja kokeilevan tutkimuksen eri vaiheissa olennaisia ajattelun kiinnekohtia ovat olleet valitsemiani teoreettis-metodologisia lähtökohtia tai käsitteitä eri tavoin soveltaneet tutkimukset. Laadullista asennetutkimusta on hyödynnetty joissain sosiaalityön kontekstissa tehdyissä sosiaalipsykologian tutkimuksissa (esim. Rantanen, 2007; Renko, 2008) ja sovellettu runsaasti yrittäjyyden sosiaalipsykologisessa tutkimisessa. Tulkintateorioina näissä tutkimuksissa on hyödynnetty muun muassa Goffmanin kehysteoriaa (Rantanen, 2007; myös Vesala & Peura, 2005), Billigin retorista näkökulmaa (esim. Peltola & Vesala, 2013), ja diskurssianalyysia (Pyysiäinen & Vesala, 2013; Niska & Vesala, 2013).

³ engl. self-efficacy

Symbolista interaktionismia soveltavissa tutkimuksissa on usein ollut kiinnostuksen kohteena jollain tavoin stigmatisoitu minuus. Tutkimusta on tehty esimerkiksi asunnottomien identiteetistä ja asunnottomille suunnatusta asiakastyöstä (Marvasti, 2008, 316–319; 322–327), alkoholismista (esim. Järvinen, 2001), poikkeavuudesta (esim. Denzin, 1974), mutta myös toimintaa ohjaavista menettelytavoista organisaatioissa (Prus, 2003). Symbolista interaktionismia soveltavaa tutkimusta löytyy runsaasti myös hoivatieteiden saralta, jolloin tutkimuskohteena on usein potilaan ja sairaanhoitajan suhde (esim. Segaric & Hall, 2015; Miettinen-Koivusalo, 2011). Edellä mainittujen tekstien ohella tutkimusasetelman jalostamisessa ovat olleet avuksi lukuisat vuorovaikutuksen tutkimista, asiakkaan ja sosiaalityöntekijän suhdetta, auttamistyön käytäntöjä ja yhteisöllistä sosiaalityötä kartoittavat aiemmat tutkimukset (esim. Juhila, 2006; Juhila, 2004; Suoninen & Jokinen, 2000; Roivainen ym. 2008).

Asumispalveluita ja asunnottomuutta on tutkittu Suomessa etenkin sosiaalityön ja sosiaalipolitiikan oppiaineissa. Aihepiiriä on tutkittu niin etnografisesti (esim. Haahtela, 2015; Vanhala, 2005) kuin vuorovaikutuksen analyysin ja kvalitatiivisten haastatteluaineistojen pohjalta (esim. Granfelt, 2013; Jokinen & Juhila, 1996). Asunnottomuuden kysymykset ovat usein esillä myös laajemmissa huono-osaisuutta kartoittavissa tutkimushankkeissa (esim. Saari, 2014). Sosiaalityön asiakkuuksien toimijuuksia tarkastellaan useassa viime vuosina julkaistussa sosiaalityön tutkimuksessa (Laitinen & Niskala, 2013; Laitinen & Pohjola, 2010). Tutkimukseni osallistuu näihin sosiaalityön puolella käytäviin asiakkuutta ja toimijuutta koskeviin keskusteluihin sosiaalipsykologisesta viitekehystä käsin.

Tutkimusaineiston analyysi osoittaa asukastoimijuuden rakentuneisuutta ja merkityksiä kahdesta näkökulmasta. Asukkaat ja työntekijät osallistuvat puheteoillaan asumispalveluissa elävien merkitysten rakentamiseen ja tuottavat ja uusintavat asukkaiden toimijuuden mahdollisuuksia ja rajoitteita asumisyksiköiden arjessa. Tutkimusta voi lukea myös entisille pitkäaikaisasunnottomille tarkoitettujen palveluiden arvioinnin näkökulmasta. Tutkimus tuo esiin asunto ensin -periaatteella toimivien asumisyksiköiden problematiikkaa ja sitä, millä tavoin toimintaperiaate kytkeytyy asumisyksiköiden sosiaaliseen toimintaan ja arjen käytäntöihin. Näistä näkökulmista

syntyy myös uusia kysymyksiä yhteiskuntatieteellisissä jatkotutkimuksissa kartoitettavaksi.

Seuraavassa luvussa esittelen tutkimuksen institutionaalista viitekehystä sekä siinä määrittyviä asukastoimijuuden lähtökohtia. Tämän jälkeen esittelen tutkimuksen teoreettisen viitekehysten ja metodologiset valinnat ja lopulta tutkimusaineiston analyysin.

2. Tutkimuksen institutionaalinen viitekehys

Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalvelut muodostavat institutionaalisen todellisuuden, yhteistoiminnassa rakentuneen ja vakiintuneen tavan toimia (esim. Juhila, 2006, 203–204). Lisäksi asumisyksiköt ovat institutionaalisia yhteisöjä, joiden osapuolet tuo yhteen pitkäaikaisasunnottomuuden ongelma. Instituution kohdalla yhteisöllisellä ulottuvuudella tarkoitetaan usein sitä, että instituutiolla on kuntoutumis- ja sosiaalipalveluita laajempi merkitys yksilön hyvinvointivajeiden korjaamisessa. (ks. esim. Raitakari, 2008, 223–224).

Asumispalveluiden keskiössä ovat asukkaiden ja työntekijöiden asymmetriset roolit, joiden varassa todellisuus rakentuu. Juhila (2006, 206–209) on kuvaillut empiirisen aineiston perusteella vastaavien roolien muotoutumista ja dynamiikkaa sosiaalityön kentällä. Juhilan mukaan asiakkaiden ja työntekijöiden vuorovaikutuksen ohella identiteettejä ja rooleja muovaavat erilaiset instituution työtä ja tehtäviä määrittelevät tekstit, kuten lainsäädäntö, toimenpideohjelmat sekä instituution omat toiminnan linjaukset ja raportit (Mts., 2006, 218; 223). Myös institutionaaliset ajattelutavat kuten johtamismallit sekä auttamis-, hoiva- ja kasvatusinstituutiot muuttavat sosiaalityön toimintaympäristöä sekä asiakkaan ja työntekijän kohtaamisia (Laitinen & Pohjola, 2010, 12–13). Tässä luvussa pyrin tällaisista rakenteellisista lähtökohdista käsin kuvaamaan tutkimusongelman kenttää ja selvittämään institutionaalisten tekstien avulla, miten ja millaiseksi asukastoimijuus tutkimuksen rakenteellisessa kontekstissa määrittyy.

Helsingin Diakonissalaitoksen institutionaalisen todellisuuden sekä pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmien asukastoimijuuden määritelmät ovat vaikuttaneet tutkimukseni kysymyksenasetteluun ja ohjanneet haastateltaville esitettyjen

väittämien muotoilua. Paitsi että institutionaalisessa todellisuudessa tuotetaan toimijuutta, ovat institutionaaliset rakenteet – sosiaaliset järjestelyt, suhteet ja käytännöt, joissa käytetään valtaa – myös yksilöiden tulkitsevassa toiminnassa muovautuvia ja rakentuvia (Musolf, 2003a, 8). Palaan tästä näkökulmasta asukastoimijuuden määrittelyyn uudestaan luvussa 5.2, jossa kerron, millaiseksi asukastoimijuuden merkitykset rakentuivat tutkimushaastatteluissa.

Kuvailen seuraavaksi pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämiseen liittyviä toimenpiteitä Suomessa sekä asunto ensin -periaatetta asunnottomuuden ehkäisemisen ja vähentämisen keinona. Kerron myös Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnasta, erityisesti asumispalveluista ja luon katsauksen Kaapeli-yhteisövalmennuksen tausta-ajatteluun sekä käytännön toteutukseen. Lopuksi kirjoitan kokoavasti siitä, millaiselta asukastoimijuus näissä keskusteluissa näyttää.

2.1 Pitkäaikaisasunnottomuus ja asunto ensin -periaate

Tutkimuksen aineisto on kerätty entisille pitkäaikaisasunnottomille tarkoitettujen palveluiden piiristä. Näiden palveluiden kehittäminen ja pitkäaikaisasunnottomuuden vähentäminen on ollut Suomessa ympäristöministeriön agendalla aktiivisesti vuodesta 2008 lähtien. Pitkäaikaisasunnottomuutta on onnistuttu vähentämään PAAVO-ohjelmien avulla valtion, kuntien ja palveluntarjoajien yhteistyössä. Ensimmäisenä ohjelmakautena (2008–2011) tavoitteena oli pitkäaikaisasunnottomuuden puolittaminen, ja vuoden 2015 alussa päättyneen toisen ohjelmakauden tavoite oli pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen kokonaan (Ympäristöministeriö, 2015). Helmikuussa 2015 julkaistun tutkimuksen mukaan Suomi on kansainvälisesti katsoen pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisen edelläkävijä (Pleace ym., 2015). Pitkäaikaisasunnottomuutta ei kuitenkaan onnistuttu vielä kokonaan poistamaan. Tänä päivänä pitkäaikaisasunnottomia on noin tuhat vähemmän kuin tilastoimisen aloittamisvuonna 2008, koko maassa yhteensä 2443 henkilöä, joista Helsingissä 1220 (Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus, 2009 & 2015).

Käytännössä pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämistoimet ovat tarkoittaneet muun muassa vuokrasopimus pohjaisen asumisen lisäämistä korvaamalla tilapäisiä asuntoloita tuki- ja palveluasunnoilla (Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus). Asunnottomille

tarkoitettuja palveluita on myös uudistettu. Merkittävä ja seurattu uudistus on ollut ensimmäisessä PAAVO-ohjelmassa esitellyn asunto ensin -periaatteen johdonmukainen soveltaminen kymmenessä suurimmassa asunnottomuuskunnassa (Ympäristöministeriö, 2011; Asunto ensin -sivusto).

Suomessa sovellettavassa asunto ensin -mallissa asunnottoman henkilön asuminen pyritään aluksi vakiinnuttamaan. Vasta sen jälkeen käynnistetään mahdollisesti tarvittavat tukitoimet (Kylmälä ym. 2011). Asunto ensin -malli kääntää päälaelleen keinot, joita on aiemmin käytetty pitkäaikaisasunnottomuuden ongelman ratkaisemisessa. Perinteisesti kuntoutuminen on usein ollut pysyvemmän asunnon ehto. Vanhan portaikko-mallin on sanottu vahvimmissa kritiikeissä jopa ylläpitäneen pitkäaikaisasunnottomuutta (Asunto ensin -sivusto).

Oman asunnon katsotaan asunto ensin -mallissa parantavan yksilön mahdollisuuksia hoitaa sosiaalisia ja terveyteen liittyviä ongelmiaan sekä lisäävän asumisen pysyvyyttä (Kaakinen, 2012, 24). Asunto ensin -periaatteella toimivissa asumisyksiköissä asunto on päämäärän sijaan lähtökohta asukkaan kuntoutumisprosessissa ja asumisen ohella tarjottavalla palvelulla on merkittävä rooli (Kettunen, 2013, 563). Asunto ensin -periaatteella toimivissa asumisyksiköissä asukkaan oikeudet ja velvollisuudet perustuvat huoneenvuokralakiin. Asukkaan yksilölliset palvelutarpeet määritetään henkilökunnan, palvelun tilaajan ja asukkaan välisissä neuvotteluissa (Johansson, 2013, 157–158).

Asunto ensin -periaatteen kantamuoto on yhdysvaltalainen Pathways to Housing -malli (PHF), mikä tarkoittaa tavanomaisissa asumisympäristöissä sijaitsevien vuokrasopimusperusteisten asuntojen ja räätälöityjen palveluiden yhdistämistä (Kettunen, 2013, 562). PHF -mallissa keskeistä on myös asukkaan valinnanvapauden korostaminen, haittojen vähentäminen sekä mallin jatkuva kehittäminen tutkimukseen perustuvan tiedon pohjalta. (Greenwood ym., 2013, 645–646.) Huolimatta yhtäläisyyksistä, Suomen asunto ensin -malli ei ole yhdysvaltalaisen mallin sovellus, vaan se on syntynyt suomalaisissa asiantuntijakeskusteluissa. Suomessa mallin käyttöönottoa on perusteltu kansainvälisillä sopimuksilla ja perustuslain turvaamalla kotirauhan ja yksityisyyden suojilla (Kaakinen, 2013, 16).

PHF -mallin filosofiset juuret ovat konsumerismissa, valinnan vapautta ja itsemääräämisoikeutta korostavassa ideologiassa. Maslow'n tarvehierarkian (Maslow, 1954) mukaisesti malliin sisältyy ajatus, että asukkaan kuntoutumisen on mahdollista alkaa vasta siinä vaiheessa, kun perustarpeet, kuten asuminen, ovat järjestyksessä. Valinnanvapauteen liittyy myös vastuu omista valinnoista, mahdollisuus riskin ottamiseen ja samalla omista virheistä oppimiseen. Valintojen seuraukset - vastuunkanto huonojen valintojen seurauksista ja toisaalta myös kiitos ja kunnia onnistuneista valinnoista – putoavat yksilön itsensä syyliin. Ajattelussa painottuu lisäksi asunnon tarvitsijan oma asiantuntemus työntekijän tai jonkin muun ulkopuolisen tahon eksperttiin sijaan (Greenwood ym., 2013, 647–649).

Toisin kuin PHF -mallin alkuperäiset sovelluksissa Yhdysvalloissa, Suomessa asunto ensin -periaatetta toteutetaan hajautetun asumisen sijaan yleensä suuremmissa tuetun asumisen yksiköissä, joissa kaikki asukkaat ovat entisiä pitkäaikaisasunnottomia (Kettunen 2013, 566). PHF -mallissa entisten asunnottomien vuokra-asunnot on hajautettu ”normaaliin” sosiaaliseen ympäristöön. Hajautetun asumisen mallin yhtenä tavoitteena on integroida asukas sellaiseen ympäristöön, mihin hän myös palvelujen päätyttyä haluaa jäädä asumaan. Siinä missä Suomen versiota kritisoidaan laitospaisuudesta, pidetään PHF -mallin haasteena sosiaalisten verkostojen puutetta; hajautettu asuminen ei takaa sosiaalisen elämän aktiivisuutta tai aktivoitumista (Kettunen, 2013, 566).

Suomessa asunto ensin -periaatteella toimivat asunnot sijaitsevat yleensä samassa rakennuksessa ja ovat valmiiksi kalustettuja. Suurin tuetun asumisen yksikkö Suomessa on 125-paikkainen Auroratalo (Kaakinen, 2013, 21). Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA:n tilanormit määrittelevät asumisyksiköiden fyysisiä puitteita (Kaakinen, 2012, 24). Lisäksi asuntojen sisustusta sääntelevät pelastusviranomaisten säädökset. Lukitus- ja kameravalvontajärjestelmiä taas perustellaan turvallisuusnäkökulmasta. Rakennuksissa asukkaita ryhmitellään pienyhteisöihin esimerkiksi sukupuolen tai palveluiden tarpeiden perusteella ja liikkumista näiden yksiköiden välillä on usein jollain tavalla rajoitettu (Kettunen, 2013, 566). Kettusen mukaan tästä syystä suomalaista asunto ensin -mallia ja laitosasumista on hankala erottaa toisistaan, vaikka asumisen laatu ja jatkuvuus ovatkin parantuneet haittojen vähentämisen ideologian valtavirtaistumisen, vuokrasopimusperusteisten asuntojen lisääntymisen ja

päihdeettömyyden ennakkovaatimuksesta luopumisen myötä (mts. 567). Nykyisten asunto ensin -periaatteella toimivien, keskitettyjen asumisyksiköiden ongelmat ovat tiedossa, mutta yksiköt ovat ympäristöministeriön mukaan osoittaneet tarpeellisuutensa. Esimerkiksi mahdollisuuksia räätälöityihin ja kohdennettuihin tukipalveluihin pidetään keskitetyissä yksiköissä hyvinä. (Kaakinen, 2012, 24.)

Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelman PAAVO I:n väliarvioinnin mukaan asumisen järjestyminen näyttää motivoivan pitkäaikaisasunnottomia ihmisiä kuntoutukseen. Asuminen onnistuu asunto ensin -periaatteella toimivissa asumisyksiköissä noin yhdeksällä henkilöllä kymmenestä. Realistiset asumisen vaihtoehdot ovat lisääntyneet ja palvelut monipuolistaneet. (Ympäristöministeriö, 2011.) Keskeistä ohjelman tavoitteiden toteutumisessa on ollut tukihenkilöstön lisäys: ohjelmakauden aikana palkattiin noin 200 uutta tukityöntekijää asumispalveluihin. (Kaakinen, 2013, 17.) PAAVO-ohjelmissa on korostettu myös kokemusasiantuntijoiden roolin vahvistamista asunnottomille tarkoitettujen palveluiden kehittämisessä. Myös asunnottomuustutkijat pitävät entisten pitkäaikaisasunnottomien osallisuutta palveluiden suunnittelussa tärkeänä asiana ja käytäntöjen arviointia tältä osin toivottavana (Pleace ym., 2015).

Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluissa ja organisaation kehittämistyössä, joista kerron tarkemmin seuraavassa luvussa, palvelunkäyttäjien eli kokemusasiantuntijoiden osallisuus, samoin kuin työntekijöiden ammatillinen rooli, ovat muutoksessa. Tämä näkyy muun muassa toiminnan strategisissa tavoitteissa sekä uusien työskentelytapojen testaamisessa ja käyttöönotossa. Palvelunkäyttäjiä pyritään saamaan mukaan palveluiden suunnitteluun muun muassa Kaapeli-yhteisövalmennusten avulla (luku 2.3). Kyse ei ole vain yksittäisten organisaatioiden tai palvelukokonaisuuksien toiminnan kehittämisestä. Institutionaalisessa kontekstissa tapahtuvat muutokset heijastelevat laajempia paradigmanmuutoksia sosiaalityön ammattilaisen ja asiakkaan sekä yksilön ja yhteiskunnan välisessä suhteessa ja vastuunjaossa. Esimerkiksi Juhila (2006, 63–68) on huomionnut, että 2000-luvun yhteiskuntapoliittisissa keskusteluissa on painottunut yksilön oma vastuu ja yksilöllisten valintojen merkitys sekä syrjäytymisen ratkaisujen etsiminen ”paremmin toimivista ja vastuuta kantavista yksilöistä ja yhteisöistä”.

2.2 Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalvelut

Helsingin Diakonissalaitos on yleishyödyllinen säätiö, joka tuottaa sosiaali-, terveys- ja koulutusalan palveluita. Helsingin Diakonissalaitoksen diakoniatyöihin kuuluvat asumispalvelut, lapsi- ja perhetyö, päihde- ja mielenterveystyö, nuorten palvelut sekä kansainvälinen diakonia. Tämän lisäksi säätiö tuottaa koulutus- ja kehittämispalveluita. Diakonisen toiminnan rahoittamiseksi säätiö harjoittaa yhtiöpohjaista liiketoimintaa. (Helsingin Diakonissalaitoksen toimintakertomus, 2013, 94). Sosiaali- ja terveyspalveluja Helsingin Diakonissalaitos tuottaa peruspalvelujärjestelmien ulkopuolelle joutuneille ihmisille, kaikkein vaativimmille syrjäytyneiden ryhmille. Vaativalla ryhmällä viitataan siihen, että palveluiden käyttäjillä on usein psyykkisiä ja fyysisiä sairauksia sekä pitkäaikaista ja runsasta päihteiden sekakäyttöä (Björklund, 2012).

Helsingin Diakonissalaitoksen palvelulupaukseen kuuluu, että palveluita käyttäviltä ihmisiltä ei vaadita elämäntapamuutosta palvelujen saamisen ehtona. Organisaation visio on: *Jokaiselle ihmisarvoinen huominen*. Palveluiden tasolle visiota tuodaan esimerkiksi korostamalla yksilöllisiä tarpeita ja voimavarojen tukemista sekä yhteisöllistä näkökulmaa palveluprosesseissa (esim. Helsingin Diakonissalaitoksen toimintakertomus, 2013, 11). Palvelutuotannossa keskeisiä painotuksia ovat luottamuksen rakentaminen, aktiivinen yhteisöllisyys sekä uudistuva ammatillisuus. Uudistuvalla ammatillisuudella tarkoitetaan muun muassa kansalaistoimintaan ja moniammatilliseen osaamiseen panostamista. (Mts. 35.)

Osana palvelutoimintaansa Helsingin Diakonissalaitos tarjoaa ympärivuorokautista tuettua asumista, tehostetusti tuettua asumista, palveluasumista sekä päivätoimintaa alle 65-vuotiaille miehille ja naisille (Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalvelut). Asunto ensin -periaatteeseen kuuluva ajatus siitä, että pysyvä koti ei edellytä päihteettömyyttä, on kuulunut Helsingin Diakonissalaitoksen toimintaperiaatteisiin jo pitkään. Helsingin Diakonissalaitoksen ensimmäisen asumispalveluyksikön Alppituvan asukkailla ei edellytetty päihteettömyyttä, vaan ajatuksena oli niin sanotun aidon tarjouksen tekeminen kodittomille ihmisille (Tähtinen, 2015).

Asunto ensin -periaatteen varsinainen soveltaminen alkoi Helsingin Diakonissalaitoksella PAAVO I -ohjelman myötä vuonna 2008. Tällä hetkellä kaikki Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluyksiköt toteuttavat asunto ensin -periaatetta (Helsingin Diakonissalaitoksen toimintakertomus, 2013, 38). Asuminen katsotaan perusoikeudeksi, jota ansaitakseen ei tarvitse tehdä elämäntapamuutosta. (Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalvelut).

Asumispalveluiden toimintaperiaatteeseen kuuluu pitkäaikaisen matalan kynnyksen asumisen tarjoaminen siten, että asukasta tuetaan kuntoutumaan ja siirtymään kevyemmin tuettuun asumisen muotoon silloin, kun se on asukkaalle mahdollista. Tuettu asuminen tarkoittaa sitä, että asukas kykenee huolehtimaan asioistaan melko itsenäisesti, mutta saattaa tarvita tukea elämänhallinnassa ja arjessa. Palveluasuminen on taas suunnattu ihmisille, jotka tarvitsevat huomattavasti alentuneen terveydentilan ja sosiaalisen toimintakyvyn takia ympärivuorokautista tukea. Palvelumuodon valinnan lähtökohtana on asukkaan tilanne. (Helsingin Diakonissalaitoksen toimintakertomus, 2013, 39).

Tuettu ja tehostetusti tuettu asuminen määritellään lähtökohtaisesti välivaiheen ratkaisuiksi ja palveluasuminen pitempiaikaiseksi. Ensin mainitussa pyritään tukemaan asukkaan siirtymistä itsenäiseen asumiseen, jälkimmäisessä tuetaan itsenäistä toimintakykyä. ARA:n määritelmien mukaan eri asumismuotojen henkilöstömitoitukset poikkeavat toisistaan siten, että palveluasumisessa (0,4–0,6 työntekijää/asukas) henkilöstön määrä on suurempi kuin tuetussa asumisessa (0,1 työntekijää/asukas). Tehostettu tuettu asuminen sijoittuu henkilöstömäärältä näiden kahden välimaastoon (vähintään 0,3 työntekijää/asukas). (Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA.)

Helsingin Diakonissalaitoksen Auroratalon asumisyksikössä on 125 asuntoa, joista 72 on tuettua asumista ja 53 palveluasumista. Alppikulmassa on 70 tuetun asumisen paikkaa. (Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalvelut). Henkilökunta on asukkaan tavoitettavissa ympäri vuorokauden ja tukee asukasta hänen asumisessaan (Hampunen, 2015).

Asukkaaksi Helsingin Diakonissalaitoksen asumisyksikköön pääsee vain sosiaaliviraston päätöksellä. Sijoittamispäätökset pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishojelman kohteisiin tekee ASTU eli Helsingin kaupungin sosiaaliviraston Asumisen tuki -yksikkö

(Tähtinen, 2012). Auroratalon ja Alppikulman asukkaiden kanssa tehdään vuokra-asuntolain mukainen sopimus, ja heitä sitovat normaalit vuokralaisten oikeudet ja velvollisuudet. Tämän lisäksi asumisyksiköillä on käytössään omia pelisääntöjä, joissa esimerkiksi määritellään käytännön järjestelyitä asumisturvallisuuden ja -viihtyvyyden varmistamiseksi (Helsingin Diakonissalaitoksen asumissopimus, Liite 1). Asumissopimuksessa kerrotaan muun muassa yhteisten tilojen käytöstä, henkilökunnan roolista yhteisössä, vierailuajoista ja vahingontekojen seurauksista.

Jokaiselle asukkaalle tehdään asumisyksiköissä palvelusuunnitelma, jossa asetetaan asumiselle tavoitteet. Asukas osallistuu palvelusuunnitelman tekemiseen ja asumisen tavoitteet ovat asukkaan itsensä asettamia. Suunnitelma tehdään viimeistään kolmen kuukauden kuluttua asumisen alkamisesta, yleensä kuukauden asumisen jälkeen. Suunnitelmaan kirjataan huomioita asukkaan asumisesta kuntouttavasta näkökulmasta, ja sitä käydään säännöllisesti läpi asukkaan vastuunohjaajan kanssa (Hampunen, 2015).

Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluiden asukkaista (yhteensä 542 henkilöä) noin 30 % on ollut huostaan otettuja lapsuudessaan tai nuoruudessaan, 75 % on ollut vankilassa ja 16 % on saanut tuomion väkivaltarikoksesta. Psykiatrisessa hoidossa on ollut noin puolet asukkaista, joka kahdeksas asukkaista 10 kertaa tai useammin. Toimeentulotukea saa noin 40 % asumispalveluiden asukkaista. Yhdellä kymmenestä on jäänyt perus- tai kansakoulu kesken, ammatillinen koulutus on 30 prosentilla (Helsingin Diakonissalaitoksen toimintakertomus, 2013). Joka vuosi asumisyksiköiden asukkaita kuntoutuu kevyemmin tuettuun asumiseen, hajautettuun asumismuotoon tai täysin itsenäiseen asumiseen. Asumisen epäonnistuminen eli asukkaiden niin sanottu negatiivinen vaihtuvuus on suhteellisen vähäistä. Viimeisimmän neljän vuoden aikana vain neljän asukkaan asuminen on päättynyt Auroratalossa toistuvan väkivaltaisen käyttäytymisen vuoksi. Vuodesta 2010 lähtien yhdeksän asukasta on irtisanoutunut ja muuttanut pois kertomatta uutta osoitettaan ja viisi asukasta on muuttanut hajautettuun, edelleen tuettuun asumiseen. Yhteensä 14 asukasta on muuttanut kevyemmin tuettuun asumiseen tai omaan asuntoon. Jonkin verran vaihtuvuutta asukaskuntaan tuovat myös luonnolliset syyt, kuten asukkaiden kuolema tai asukkaan kunnon heikkeneminen ja siirtyminen sairaalahoitoon. (Tähtinen, 2015.)

Asumispalveluiden työntekijät (yhteensä noin 200 henkilöä) ovat sosiaali- ja terveysalan ammatillisen koulutuksen saaneita henkilöitä. Asumispalveluiden asiakastyössä työskentelee lähihoitajia, sosionomeja, sairaanhoitajia ja muutamia toimintaterapeutteja. Osalla työntekijöistä on lisäksi päihdetyöntekijän tutkinto. Asumispalveluiden henkilöstön lähtövaihtuvuus on vaihdellut viime vuosina 15 % molemmin puolin. Uuden yksikön perustaminen nostaa työntekijöiden lähtövaihtuvuutta. Auroratalon ensimmäisenä toimintavuotena 18,2 % asumispalveluiden työntekijöistä vaihtui. Asumispalveluiden johtajan mukaan asunto ensin -periaatteella toimiviin palveluihin sopeutuminen on työntekijöiden vaihtuvuudessa yksi tekijä. Päihteiden käytön salliminen herättää eettisiä kysymyksiä ja saattaa johtaa päätökseen työpaikan vaihdosta. Helsingin Diakonissalaitos panostaa työntekijöiden tukemiseen tarjoamalla muun muassa ammatillista osaamista vahvistavaa koulutusta, ryhmätyönohjausta, kehittämisiltapäiviä ja kattavan työterveyshuollon. Henkilöstön tyytyväisyyttä mittaavan kyselyn tulokset ovat parantuneet useana peräkkäisenä vuonna. Asumispalveluiden johto näkee työtyytyväisyyden parantumisen liittyvän asunto ensin -periaatteen sisäistämiseen ja ammatillisen osaamisen kehittämiseen. (Tähtinen, 2015.)

Helsingin Diakonissalaitoksella kehitetään yhteisöllisiä työmenetelmiä palvelunkäyttäjien voimavarojen tukemiseksi ja työntekijöiden ammatillisuuden vahvistamiseksi. Kaapeli-yhteisövalmennuksissa, joista kerron seuraavaksi, luodaan uutta yhteistoimintaa valmentamalla henkilöstöä ja palveluiden asiakkaita (Helsingin Diakonissalaitoksen toimintakertomus, 2013, 29).

2.3 Kaapeli-yhteisövalmennus Helsingin Diakonissalaitoksella

Helsingin Diakonissalaitoksen kehittämistoiminnan osaksi vakiintunut Kaapeli-yhteisövalmennus⁴ on työorientaatio, jossa painottuu osallistava, kokemuksellinen oppiminen (Kylmälä ym. 2011; Valve, 2005). Valmennuksen päämääriin kuuluvat työntekijän ja palvelun käyttäjän välisen suhteen uudelleen määrittely, työn painopisteen siirtyminen yksilöstä yhteisöön sekä palveluiden käyttäjien osallisuuden, vaikutusmahdollisuuksien ja voimavarojen tunnistaminen ja vahvistaminen. Kaapelia

⁴ Cable: Community Action Based Learning for Empowerment

Helsingin Diakonissalaitoksella kehittävät ammattilaiset puhuvat myös palvelunkäyttäjien kansalaisuuteen valtaistamisesta. (Kylmä ym. 2011, 3; 6.)

Työote tarkoittaa palvelunkäyttäjien mukaan ottamista yhteisöjen kehittämisprosesseihin sekä katseen suuntaamista työntekijän ja asiakkaan välisen suhteessa tapahtuvaan vallankäyttöön (Kylmä ym. 2011, 3; Jokela, 2012, 91). Valmennuksissa tavoitellaan yksilön ja yhteisön positiivista ja pysyvää muutosta; uusien näkökulmien avautumista tuttuun sosiaaliseen todellisuuteen sekä yhteisön luottamusrakenteiden vahvistumista (Elenius, 2014, 6; Helsingin Diakonissalaitoksen toimintakertomus, 2013, 29). Kaapelin soveltamisen on nähty myös palvelevan Helsingin Diakonissalaitoksen strategisia tavoitteita liittyen yhteisöllisyyden ja kansalaistoiminnan edistämiseen sekä vertaistoiminnan rakenteiden vahvistamiseen tiukentuvassa taloustilanteessa (esim. Kökkö, 2012).

Valmennusta Helsingin Diakonissalaitoksella kehittänyt ja soveltanut Jouni Kylmä sijoittaa Kaapeli-yhteisövalmennuksen sosiaalityön kentällä tapahtuvaan etnografiseen liikehdintään, jonka puitteissa on kehitetty yhteistoiminnalliseen oppimiseen perustuvaa sosiaalityötä (Kylmä 2014, 9). Kaapelin juuret ovat hollantilaisessa ja brittiläisessä yhdyskuntatyössä 1990-luvulla, ja sen kasvualustaa ovat vapautuksen teologia sekä freireläinen emansipatorinen pedagogiikka (Kylmä ym., 2011, 2; Kylmä, 2014, 9). Jalkautuvaa työmuotoa alettiin kehittää 1990-luvulla Hollannin reformoituun kirkkoon kuuluvassa Wijkpastorat Rotterdam -organisaatiossa. Työorientaatio sai alkunsa työntekijöiden omista havainnoista ja huolista muuttuvassa ja monikulttuuristuvassa kaupunkiympäristössä (Valve, 2005, 170; Latvus ym., 2005, 139). Sittemmin menetelmää on hyödynnetty erityisesti työntekijöiden valmentamisessa sosiaali- ja diakoniatyössä Hollannissa, Tsekeissä, Englannissa ja Ruotsissa. Kaapelin soveltamisesta Helsingin Diakonissalaitoksella on tehty AMK-opinnäytetöitä (esim. Karsten & Röyttä, 2012) ja arvioivia raportteja (esim. Elenius, 2014; Siirto, 2013; Jokela, 2012; Kylmä ym., 2011). Kaapeli-menetelmää on tutkittu Alankomaissa, jossa aiheeseen liittyvät julkaisut ovat hollanninkielisiä. Ruotsissa menetelmästä on kirjoitettu työntekijöille tarkoitettu opas (Valve, 2005, 169).

Kaapelin suomalainen soveltaminen sai alkunsa Diakonia-ammattikorkeakoulun Järvenpään yksikössä, jossa sen hyödyntämistä institutionaalisissa kontekstissa alettiin

pohtia vuonna 2008. Ensimmäinen valmennus toteutettiin Helsingin Diakonissalaitoksen ja Diakonia-ammattikorkeakoulun yhteistyönä vuonna 2009 (Kylmälä ym., 2011, 4). Sitten Helsingin Diakonissalaitos on hyödyntänyt Kaapeli-valmennuksia ammatillisissa sosiaali- ja terveystalveluiden yksiköissä, pitkäaikaistyöttömien valmennuksissa (ks. Hakkarainen & Kylmälä, 2015) sekä osallistavan kansalaistoiminnan Roottori-lähiöprojektissa itäisen Helsingin ja itäisen Vantaan alueella vuosina 2010–2014 (Helsingin Diakonissalaitoksen kehittämishankkeet).

Helsingin Diakonissalaitoksen eri palvelualueiden asiakkaita alettiin ottaa mukaan valmennuksiin vuonna 2010. Aluksi palvelunkäyttäjillä oli omia valmennuksia, kunnes työntekijät ja palvelunkäyttäjät tuotiin samaan valmennukseen vuonna 2012 (Kylmälä, 2014, 11). Siitä lähtien Helsingin Diakonissalaitos on järjestänyt useita henkilöstön ja asiakkaiden yhteisiä valmennuksia, joissa on ollut mukana myös Helsingin, Espoon ja Vantaan kaupunkien henkilöstöä ja asumistalveluiden asukkaita. Helsingin Diakonissalaitokselle on luotu valmentajapooli, mikä tarkoittaa, että yhteisövalmennusten ohjaamiseen koulutettuja henkilöitä löytyy useammalta palvelualueelta (Cable-yhteisövalmennuksen arviointi, 2012). Vuonna 2013 Helsingin Diakonissalaitoksella vietiin läpi yhteensä 21 yhteisövalmennusta, mukaan lukien ulkopuolisten tahojen kanssa järjestetyt valmennukset. Helmikuussa 2015 asumistalveluiden asiakkaista valmennuksiin oli osallistunut yhteensä noin 80 henkilöä (Tähtinen, 2015).

Käytännössä Kaapeli tarkoittaa monia erilaisia tiedostamista ja yhteisöllisyyttä lisääviä metodeita, joita voidaan varioida valmennuksessa. Työskentelyyn voi liittyä muun muassa ryhmätehtäviä, itsereflektiota, havainnointia ja analyysin tekemistä (Siirto, 2013, 6). Yhteisövalmennusprosessi on ”kuin avoin koodi”. Sen eteneminen ja vaikutukset ovat riippuvaisia ryhmän tarpeista ja toiveista (Kylmälä ym., 2012, 12). Kylmälän (2014, 10) mukaan Kaapeli mahdollistaa ammattilaisen ja asiakkaan kokemusmaailmojen yhdistymisen ja dialogisuuden sekä vuorovaikutuksen kokemusasiantuntijoiden kanssa.

Kokemuksen kautta muodostuvalla tiedolla tai tietoisuudella on keskeinen rooli valmennusprosessissa (Kylmälä 2014, 9). Työskentelyotteen keskiössä on hermeneuttisfenomenologinen valottumismenetelmä eli kokemuksellinen havainnointi ja havainnoista oppiminen. Valmennus tähtää valmennettavien tietoisuuden lisääntymiseen

sekä tiedon tilannesidonnaisuuden ymmärtämiseen. Tietoisuuden vahvistuminen katsotaan edellytykseksi läsnäoloon perustuvalla vuorovaikutuksella. Läsnäolo ja aito kontakti ovat puolestaan tarpeen, kun ammatillista työtä sovitetaan muuttuviin tilanteisiin ja ihmisten tarpeita vastaavaksi (Valve, 2005, 170–174; Latvus ym., 2005, 137).

Yksilön identiteetin työstäminen ja yksilön näkyväksi tuleminen on myös osa prosessia. Työskentely eroaa kuitenkin ryhmäterapeuttisesta prosessista esimerkiksi siten, että henkilöhistoriasta nousevat asiat pyritään kytkemään yhteiskunnalliseen kontekstiin. Lähtökohtana on olettaen arvojen, elämäkokemusten sekä kulttuuristen ja sosiaalisten asemointien vaikutuksesta siihen, miten näemme maailman ja tulkitsemme todellisuutta. Kokemuksellisen havainnoinnin kautta saadun tiedon ajatellaan jäsentyvän yhteisövalmennusprosessissa analyysin kautta uudeksi toiminnaksi (Valve 2005, 170–174). Kylmä (2014, 10) muotoilee tämän siten, että Kaapelissa syvennyttään kolmeen maailman hahmottamisen tapaan ja niiden suhteisiin: kokemiseen, merkityksiin ja faktaan.

Valmennusprosessi koostuu valmennettavan ryhmän yhteisistä tapaamisista (noin 10 työpäivää) ja pienryhmätyöskentelystä yhteisten tapaamisten puitteissa ja välillä. Yhteiset tapaamiset ajoittuvat muutaman kuukauden ajalle sisältäen yhden viiden päivän intensiivijakson. Yleensä Kaapeli-valmennus sisältää neljä toisistaan erotettavissa olevaa vaihetta (Kylmä 2014, 11–16; Valve 2012, 14):

1. Omaelämäkerrallinen työskentely, altistuminen sisäiselle todellisuudelle; sukupolvityöskentely
2. Havainnointi tai kokemuksellisessa tilassa työskentely; julkisen tilan havainnointi
3. Sosiaalinen analyysi, jossa havainnot sijoitetaan laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen; sosiologinen modernisaation viitekehys
4. Uudenlainen toiminta syntyy; uusien jäsenysten tekeminen.

Valmennukset päättyvät pienryhmissä tehtäviin kehittämistöihin, joiden avulla uudenlaista toimintaa viedään palveluyksiköiden pysyviin rakenteisiin. Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluiden valmennukset ovat tähän mennessä tuottaneet muun muassa asunnottomuustoimijoiden (asukkaiden ja työntekijöiden) verkoston,

asumis-, hoito- ja toimintamahdollisuuksiin liittyvää vertais- ja vapaaehtoistoimintaa (esim. kahvilatoimintaa, ympäristötalkoita, yhteisten tilojen uudistamista) ja asukaskokouksia (Cable -yhteisövalmennuksen arviointi, 2012).

Uuden toiminnan juurruttaminen asumispalveluiden rakenteisiin on koettu haastavaksi (Kylmä, 2014, 20). Kylmä näkee syyn osin siinä, että Helsingin Diakonissalaitoksen juuret ovat laitosmaailmassa, kun taas Kaapeli on luotu asuinalueiden ja lähiöiden omaehtoisen muutoksen tukemiseen (mts. 21). Muutoksen tavoittelu Kaapelin avulla jatkuu joka tapauksessa Helsingin Diakonissalaitoksella. Palvelujen tehostamisen lisäksi toiminnalla on myös aidosti yhteisöllistä ja yksilöllistä kukoistusta vahvistavia tavoitteita. Yhteisövalmennuksilla pyritään vahvistamaan yhteisön demokraattisuutta sekä yksilöiden autonomiaa ja osallisuutta (Kylmä, 2014, 21–22).

Olen edellä tarkastellut limittäisiä, asumispalveluiden arkea muovaavia institutionaalisia viitekehyksiä: asunto ensin -periaatetta, Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluiden käytäntöjä sekä Kaapeli-yhteisövalmennusta. Näissä viitekehyksissä syntyvä asukastoimijuus on tutkimuksen kannalta keskeinen konstruktio, jonka merkityksellistymistä haastatteluaineistossa analysoin myöhemmin (luku 5). Seuraavaksi kerron tiiviisti, millaiseksi asukastoimijuuden kuva tässä tutkimuksen lähtöpisteessä piirtyy.

2.4 Asukastoimijuuden lähtökohdat institutionaalisessa viitekehyksessä

Asunto ensin -periaatetta suosittavissa poliittisissa ohjelmissa, Helsingin Diakonissalaitoksen tavoitteissa ja käytännöissä sekä Kaapeli-yhteisövalmennuksissa tuotetaan ja ylläpidetään yhdenlaista versiota asukastoimijuudesta. Esitän, että näissä yhteyksissä asukastoimijuus rakentuu pääasiassa viiden ulottuvuuden varaan. Asukastoimijuutta määrittävät 1) ongelmallisuus tai vajavaisuus, 2) vapaavalintaisuus ja autonomia, 3) yhdenvertaistamisen pyrkimys 4) institutionaalisen vallan alaisuus sekä 5) tavoitteellisuus ja muovautuvaisuus.

Pitkäaikaisasunnottomuuteen liittyvissä keskusteluissa asukastoimijuus on ensisijaisesti ongelmalähtöistä. Jo pitkäaikaisasunnottoman määritelmä kertoo, että asukastoimijuuteen sisältyvät akuutin asumisen järjestymisen tarpeen lisäksi sosiaaliset

ja terveyteen liittyvät ongelmat ja niiden vuoksi erityinen tuen ja palveluiden tarve. Myös Helsingin Diakonissalaitoksen palvelukuvauksissa asukastoimijuutta määrittävät psyykkiset ja fyysiset sairaudet sekä pitkäaikainen ja runsas päihteiden sekakäyttö. Pitkäaikaisasunnottomien asukastoimijuuteen sisältyy siten vahva oletus tuen ja avun tarpeesta olevasta yksilöstä. Asunto ensin -periaatteen soveltaminen nähdään poliittisella tasolla keskeiseksi keinoksi asukastoimijuuden ongelmallisuuden vähentämisessä. Suomalaisen asunto ensin -mallin yhteisöllinen sovellus nähdään hyvänä sosiaalisten verkostojen ja aktiivisuuden mahdollistamisen sekä kohdennettujen tukipalveluiden kannalta huolimatta laitosmaisista piirteistä. Asukastoimijuuden näkökulmasta tarkasteltuna tämä lähestymistapa paljastaa, että yksinäisyyden tai verkostojen puutteen nähdään jollain tavalla uhkaavan asunnon tarvitsijaa tai että asukastoimijuus nähdään sosiaalisuuden ja verkostojen suhteen vajavaisena.

Asunto ensin -mallin yhdysvaltalainen kantaäiti, PHF -malli, korostaa asukkaiden valinnanvapautta. Valinnanvapaus sävyttää myös suomalaista asunto ensin -mallia, jonka kuvauksissa asukastoimijuuden yhdeksi tekijäksi tarkentuu erityisesti elämäntapaa koskeva valinnanvapaus. Vaikka normatiivinen asukastoimijuus pankkilainoineen tai korkeine vuokratuloineen voi olla entiselle pitkäaikaisasunnottomalle saavuttamaton, elämäntapavalinta ei sysää häntä tämän viitekehyksen asukastoimijuuden ulkopuolelle. Myös Helsingin Diakonissalaitoksen toiminnan kuvauksissa korostuvat asiakkaan yksilöllinen tilanne, itse asetetut tavoitteet sekä elämäntavan omavalintaisuus. ”Ihmisarvoisen huomisen” tavoittelu koskee Helsingin Diakonissalaitoksella jokaista palvelunkäyttäjää, eikä tuen saaminen tähän tavoitteluun edellytä elämäntapamuutosta.

Entinen pitkäaikaisasunnon katsotaan lisäksi muiden, tavallisissa vuokra-asunnoissa asuvien toimijoiden tapaan kelvolliseksi ja vastuunsa kantavaksi sopimuskompaniksi. Asunto ensin -periaatteella toimivissa asumisyksiköissä asukkaiden kanssa tehdään vuokrasopimuslain mukainen sopimus. Tämän voi tulkita siten, että asukastoimijuutta pyritään yhdenvertaistamaan suhteessa muihin asukastoimijoihin. Asunto ensin -mallin perusteluihin liittyy muitakin tasavertaisia tavoitteita: entisille pitkäaikaisasunnottomille kuuluu kotirauha ja yksityisyydensuoja, siinä missä muillekin ihmisille.

Neljänneksi asukastoimijuus näyttäytyy käytännön asumisjärjestelyiden tasolla toimijuutena, jota määritellään, luokitellaan ja arvioidaan suhteessa asukkaan elämänhallinnan kykyihin ja terveydentilaan. Asukastoimijuuden ongelmallisen puolen nähdään myös edellyttävän institutionaalisesti määriteltyjä, turvallisuuden ja viihtyvyyden takaavia sääntöjä, jotka osaltaan rajaavat asukastoimijoiden valinnanvapautta ja arkea. Asukastoimijuus on siten toimijuutta, joka on aina jossain suhteessa institutionaaliseen vallankäyttöön. Asunto ensin -periaatteella toimivaan yksikköön pääsee asumaan vain sosiaaliviraston päätöksellä, joten asukastoimijuuden ongelmien selvittämisen nähdään edellyttävän ja vaativan ammattilaisten tekemiä ratkaisuja. Asukkaaksi pääsemisen jälkeen palvelutarpeita ja asumisen tavoitteita kartoittava neuvottelu ammattilaisen ja asukkaan välillä jatkuu. Helsingin Diakonissalaitoksen yksikössä asumiseen sisältyy asumisen ja kuntoutumisen tavoitteiden määrittely. Näin asukkaan valinnanvapaudesta tulee osin ehdollista, neuvotteluissa rakentuvaa ja institutionaalisesti rajattua. Tarkasteltaessa asunto ensin -mallin suomalaisia järjestelyitä, asukastoimijuus näyttäytyy myös hallintaa, valvontaa ja liikkumisen rajoittamista vaativana, mikä asettaa Helsingin Diakonissalaitoksen tavoitteissa mainitun aktiivisen yhteisöllisyyden tavoitteen jossain määrin ristiriitaiseen valoon.

Asukastoimijuus näyttää olevan Helsingin Diakonissalaitoksella jonkinlaisessa muutostilassa. Kokemusasiantuntijoiden, kuten asumisyksiköiden asukkaiden, osallisuutta pyritään vahvistamaan Diakonissalaitoksen kehittämistyössä. Uudistamisen tavoite koskee myös palvelunkäyttäjien kanssa työskenteleviä ammattilaisia ja heidän työskentelytapojaan. Tietous omaa toimintaa ohjaavista tulkinnoista sekä roolivariaatioiden mahdollisuuksista lähiyhteisössä on yhteisövalmennuksen tavoitteenasettelusta tulkittavissa puutteelliseksi niin asukkaiden kuin ammattilaisten kohdalla. Kaapeli-valmennuksen lähtökohdissa yhteisö ja siinä eletyt suhteet nousevat vahvaan rooliin, mutta yksilöllisten voimavarojen ja osallisuuden vahvistaminen ovat niin ikään keskeisellä paikalla. Kaapeli-yhteisövalmennuksen näkökulmasta asukastoimijuus on siten jotain, mikä *tarvitsee muovaamista ja on muovautuvaista*. Tämä tarve puuttuisi, mikäli asukastoimijoiden nykyiset mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa olisi arvioitu riittäviksi. Asukastoimijuus näyttäytyy siten tässäkin kohtaa vajavaisena ja puutteellisena. Kaapeli-yhteisövalmennuksen tarkoituksena on paikata tällaisia toimijuuksien vajeita.

Edellä tarkasteltu, pitkäaikaisasunnottomuuden ongelmien ratkaisemiseen tähtäävässä institutionaalisessa viitekehyksessä elävä asukastoimijuuden kuva on vaikuttanut tämän tutkimuksen kysymyksenasetteluihin sekä haastatteluväittämien muotoiluun. Analyysin toinen vaihe näyttää, millaisiksi tässä näytetyt asukastoimijuuden lähtökohdat muuntuvat ja muovautuvat haastateltavien puheessa. Seuraavaksi esittelen tutkimuksen teoreettisen viitekehysten, jonka kautta pääsen esittämään tutkimuskysymykset.

3. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

Tässä luvussa kerron tutkimuksen epistemologisista ja teoreettisista lähtökohdista. Kuvailen ensin työni tietoteoreettisia taustaoletuksia ja sitä, miten tietoa konstruktionistisessa viitekehyksissä haetaan ja tuotetaan. Tämän jälkeen esittelen tutkimuksen toisen toimijuuskeskustelun. Lähdän liikkeelle symbolisen interaktionismin refleksiivisestä toimijuudesta, josta etenen retorisen toimijuuden tarkasteluun. Käytän selkeyden vuoksi *symbolisen interaktionismin* kattokäsitettä kuvaamaan George Herbert Meadin ajattelusta lähtöisin olevaa teoretisointia, vaikka Mead ei itse nimennyt teoriaansa näin (esim. Musolf, 2003b, 2–3). Luvussa esiteltyjen näkökulmien pohjalta otan käyttöön *refleksiivis-retorisen toimijuuden* käsitteen, jota hyödynnän analyysin kolmannessa vaiheessa luvussa 5.3.

3.1 Sosiaalinen konstruktionismi epistemologisena lähtökohtana

Sosiaalipsykologian tieteenalan traditiossa elää kaksi näkemystä siitä, *miten* ja *mistä* sosiaalipsykologia etsii tietoa. Tutkimuslinjojen kautta piirtyvät kuvat ihmisestä, toimijuudesta ja tiedosta ovat keskenään hyvin erilaisia. Kvantitatiivista tutkimusta painottavan, anglo-amerikkalaisen sosiaalipsykologian juuret ovat kartesiolaisessa empirismissä, ja tutkimuksen fokus mielen rakenteissa, kuten yksilön kognitioissa, asenteissa, tai havaittavassa käyttäytymisessä. Tällainen sosiaalipsykologia on sekä ”mielensisäisen minuuden filosofiaa” että ”behavioristista tiedettä toisesta”. Jaottelussa näkyy positivistisen tutkimusperinteen taustalla vaikuttava kartesiolainen dualismi, mielen ja toiminnan näkeminen toisistaan erillisinä entiteetteinä (Farr, 1996, 63–71).

Esimerkiksi Billigin (1993, 42) mukaan sosiaalipsykologian anglo-amerikkalainen valtavirtatutkimus on yksilökeskeistä ja staattista, ja tuottaa yksilöstä kuvan ei-ajattelevana toimijana. Billig näkee laadulliset sosiaalipsykologiset lähestymistavat, muun muassa retorisen sosiaalipsykologian, vastavoimana tälle suuntaukselle. Retorinen sosiaalipsykologia ja symbolinen interaktionismi voidaan molemmat sijoittaa sosiaalisen konstruktionismin viitekehykseen, joka on toinen sosiaalipsykologian tutkimuslinjoista.

Retorisen sosiaalipsykologian synty ajoittuu kielelliseen käänteeseen ja positivistisen sosiaalipsykologian kriisiin 1970-luvulla. George Herbert Mead puolestaan kuuluu sosiaalisen konstruktionismin esi-isiin. Meadin älyllisesti aktiiviset vuodet sijoittuvat 1900-luvun taitteeseen, mutta hänen ajattelunsa minuuden ja identiteettien rakentuneisuudesta on vaikuttanut muun muassa Bergerin ja Luckmannin vuonna 1966 julkaistun konstruktionismin klassikkoteoksen *The Social Construction of Reality* sisältöihin (Burr, 2003, 12–5). Meadin ajattelua minuudesta ja toimuudesta on kutsuttu jopa ”radikaaliksi konstruktionismiksi” (Joas, 1993, 5).

Konstruktionistisen näkökulman juuret ovat hegeliläisessä idealismissa (esim. Farr, 1996, 69). Epistemologisen idealismin mukaan todellisuudesta olemassa oleva tieto on rakentunut mielen, kielen ja käsitteiden avulla (esim. Pihlström, 2014). Konstruktionistiset tutkimuskysymykset kiinnittyvät sosiaalisiin vuorovaikutusprosesseihin, niiden dynamiikkaan sekä sosiaalisiin käytäntöihin. Toisin kuin aiemmin kuvailussa anglo-amerikkalaisessa, subjektin ja objektin toisistaan erottavassa sosiaalipsykologiassa, konstruktionistisen tutkimuksen puitteissa tiedon ja toimijuuden nähdään rakentuvan ja muovautuvan prosessinomaisesti vuorovaikutuksessa.

Sosiaalinen konstruktionismi tarkoittaa kriittistä asennetta itsestään selvää ja objektiivista tietoa kohtaan sekä ymmärrystä tiedonmuodostuksen historiallisesta ja kulttuurisesta sidonnaisuudesta (Burr, 1995, 2–9). Tällaista lähestymistapaa tietoon kutsutaan myös tiedolliseksi relativismiksi (esim. Raatikainen, 2004, 43). Kieli nähdään sosiaalisen konstruktionismin kentällä ajattelun ennakkoehtona. Ihminen sisäistää ympäröivän todellisuuden kategoriat ja käsitteellistyksen kielen oppimisen myötä. Kielen avulla rakennetut ja uusintetut merkitykset luovat ajattelun perustan. Kielen rooli nähdään

keskeisenä ihmisen olemassaolossa ja toiminnassa, ja kielen käyttö toiminnan tai toimijuuden ilmentymänä. (Burr 1995, 2–9.)

3.2 Mikrososiaalisen konstruktionismin tutkimuskohteet

Burr (2003, 20) jakaa sosiaalisen konstruktionismin kahteen teoreettisesti eriävään suuntaukseen: mikro- ja makrososiaaliseen konstruktionismiin. Mikrososiaalisen konstruktionismin piirissä tarkastellaan kielen mikrorakenteita ja vuorovaikutuksen hyödyntämistä, makrososiaalisen konstruktionismin viitekehyksessä taas sosiaalista todellisuutta kehystäviä struktuureita ja kielen makrorakenteita, kuten diskursseja. Mikrososiaalisessa ajattelussa on vahvemmin läsnä yksilöstä käsin lähtevän muutoksen mahdollisuus. Todellisuus ei ole makrorakenteiden kuten diskurssien determinoimaa, vaan pikemminkin tietyissä rakenteellisissa puitteissa ihmisten välisissä suhteissa ja vuorovaikutuksessa luovasti rakentuva asia. (Burr 2003, 21–24.)

George Herbert Meadin ajatteluun pohjautuva symbolinen interaktionismi on mikrososiaalista konstruktionismia. (Burr 1995, 9–10.) Symboliseen interaktionismiin perustuvat tutkimukset voidaan edelleen jakaa tulkitsevaan sosiaaliseen konstruktionismiin (esim. Harris, 2008) ja vuorovaikutusta painottavaan konstruktionismiin (Marvasti, 2008). Tulkitsevassa tutkimuksessa kartoitetaan merkityksiä, niiden roolia ja syntymistä ihmisten toiminnassa ja arjessa. Näkökulman lähtökohta on, että todellisuuden objektien merkitykset eivät ole pysyviä tai sisäsyntyisiä, vaan merkityksiä luodaan, opitaan ja määritellään jatkuvasti uudelleen sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Sosiaaliset ilmiöt ymmärretään tulkinnallisiksi kokonaisuuksiksi, joiden laatu ja olemassaolo ovat riippuvaisia niille annetuista merkityksistä. (Harris, 2008, 232–234.)

Vuorovaikutusta painottava konstruktionismi taas viittaa laadulliseen tutkimukseen, jossa tarkastellaan arjen käytäntöjä sosiaalisessa kontekstissaan. Toimijuuden käsitteellistäminen sekä institutionaalisten ja diskursiivisten kontekstien näkyväksi tekeminen ovat usein tällaisen tutkimuksen tavoitteita. (Marvasti, 2008, 316.) Myös tästä näkökulmasta katsoen sosiaalisen todellisuuden ajatellaan rakentuvan tulkitsevassa toiminnassa, joka suhteutuu aina jollain tavalla arjen vaatimuksiin ja rajoitteisiin.

Sosiaalisen todellisuuden merkitykset ovat muuttuvia ja vuorovaikutus on se konteksti, jossa merkityksiä välitetään ja muutetaan sekä uusia merkityksiä luodaan. Empiirinen kiinnostus kohdistuu tilannesidonnaisiin käytäntöihin, ja tutkimuksen kohteeksi valikoituvat kontekstisidonnaiset vuorovaikutusprosessit. (Marvasti 2008, 315.)

Yllä kuvaillut painotuserot ovat havaittavissa symbolista interaktionismia soveltavissa tutkimuksissa. Toisaalta tutkimuksista löytyy etnografisen tutkimusotteen painotusta; toisaalta myös muun tyyppisten kvalitatiivisten aineistojen hyödyntämistä. Perinteisesti symbolista interaktionismia soveltavissa tutkimuksissa on painottunut etnografinen metodologia ja osallistuva havainnointi, joiden on katsottu parhaiten edistävän ”tarkkailijan erottamista tarkkailtavasta” ja tieteellisesti validien havaintojen tekemistä inhimillisestä kokemuksesta (esim. Denzin 1992, 7; 20).

Tämän tutkimuksen analyysiosio, jossa teen selkoa asumisyksikön osapuolten vuorovaikutuksessa ja toiminnassa elävistä merkityksistä, perustuu tutkimusta varten kerätyn haastatteluaineiston tulkintaan. Merkitysten ohella olen kiinnostunut merkityksenantoon liittyvästä prosessista eli siitä, millä tavoin haastateltavat hyödyntävät toimijuuttaan merkityksiä antaessaan ja todellisuutta konstruoidessaan. (esim. Harris, 2008, 232–234). Se, millaista toimijuutta tutkin ja miten toimijuutta tulkiten, on tietysti myös riippuvaista siitä, millaisia merkityksiä tutkijana annan toimijuuden käsitteelle. Toimijuuden merkitsijöitä tässä työssä ovat symbolinen interaktionismi ja retorinen sosiaalipsykologia, joista kerron seuraavaksi tarkemmin.

3.3 Symbolisen interaktionismin lähtökohdat ja keskeiset käsitteet

Symbolinen interaktionismi on ennemminkin perspektiivi kuin varsinainen teoria: sanaparilla tarkoitetaan toisiinsa kytkeytyviä oletuksia ja käsitteitä, joiden avulla pyritään selittämään ihmisten sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta. Symbolisen interaktionismin käsitteen on ottanut käyttöön Georg Herbert Meadin oppilas Herbert

Blumer, ja viitekehykseen lukeutuvat Meadin lisäksi muiden muassa William Jamesin, C.H. Cooleyn ja John Deweyn teoreettiset näkökulmat. (Musolf, 2003b, 2–3.)

Symbolinen interaktionismi sisältää yleistyksiä ihmisen minäkäsityksen ja mielensisäinen toiminnan syntyisestä sekä yksilön, yhteisöjen ja yhteiskunnan välisistä suhteista. Ihmisen toiminta nähdään symbolisessa interaktionismissa sosiaaliselle vaikutukselle alttiina, mutta konteksti- ja vuorovaikutussidonnaisena. Toiminta ei siis ole ennalta determinoitua vaan dynaamista ja toimijoiden konstruoimaa. (Musolf 2003b, 3–4; 90.) Ihmisillä oletetaan olevan kapasiteettia vaikuttaa siihen, miten ympäröivä todellisuus heihin vaikuttaa, koska ihmiset myös itse luovat omilla teoillaan todellisuutta (Musolf, 2003b, 4–5).

Vuorovaikutus on interaktionistisessa tutkimuksessa tutkimuksen perusyksikkö, jonka kautta toimijuutta ja toimintaa pyritään ymmärtämään. Ihmiset tulevat ihmisiksi vuorovaikutuksessa, ja samoin yhteiskunta on rakentunut vuorovaikutusvälitteisesti ja vuorovaikutuksen varaan. Se, mitä olemme ja mitä teemme nyt, on sekä aiemman että tässä hetkessä tapahtuvan vuorovaikutuksen synnyttämää. Vuorovaikutusta on myös yksilön itsereflektiivinen, mielensisäinen toiminta: se on sisäistä keskustelua, jossa hyödynnetään jaettuja merkityksiä (Charon, 2007, 29–30; Juhila, 2004, 157).

Meadin teorian luennoissa on karkeasti erotettavissa ainakin kaksi käsitteellisiltä painotuksiltaan erityyppistä linjaa (esim. Vesala, 2013), joista molempia hyödynnän tässä työssä. Ensimmäinen on Meadin blumerilainen, situationaalinen tulkinta, jossa merkitykset, merkitysten antamisen ja tulkitsemisen prosessi korostuvat. Blumer (1969/1986, 2–6) on nimennyt symbolisen interaktionismin kolme pääperiaatetta, jotka toistuvat useiden Blumeria tulkinneiden tutkijoiden teksteissä (esim. Snow, 2001, 367), seuraavasti:

1. Ihmiset toimivat sosiaalisen todellisuuden objekteihin kiinnittämiensä merkitysten ohjaamana.
2. Merkitykset syntyvät sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ihmisyhteisöissä.
3. Merkitykset muuntuvat ja muovautuvat yksilöllisissä tulkintaprosesseissa.

Sosiaalisen todellisuuden objekteilla Blumer tarkoittaa moninaisia asioita. Merkitykset voivat liittyä fyysikaalisen todellisuuden esineisiin ja asioihin, ihmisiin, ihmisryhmiin, instituutioihin, ajatusmalleihin tai ihanteisiin, toisten toimintaan tai sosiaalisiin tilanteisiin (Blumer, 1969/1986, 2). Merkitykset ovat symbolisen interaktionismin näkökulmasta sosiaalisesti tuotettuja ja saavat muotonsa vuorovaikutuksen ja määrittelyn prosesseissa. Tulkitseminen on merkitysten aktiivista hyödyntämistä toiminnan itsereflektiivisessä ohjaamisessa ja muotoutumisessa (Blumer, 1969/1986, 4–5).

Toinen Meadin ajattelun tulkinnoissa näkyvä teoreettinen linja painottaa refleksiivistä, sosiaalisissa vuorovaikutussuhteissa syntyvää minuutta konstruktionistisen toimijuuden pohjarakenteena (esim. Emirbayer & Mische, 1998, 967–968; Vesala, 2013). Mead (1934/1967, 134) kutsuu oman ja toisten näkökulmien, tai responsien, samanaikaista mielensisäistä käsittelyä refleksiivisyydeksi. Refleksiivisyyden edellytyksenä on kielen oppiminen ja taito käyttää kieltä responsien viestimiseen itselle mielensisäisesti ja muille vuorovaikutuksessa (Musolf 2003b, 85). Refleksiivisyys on meadilaisesta näkökulmasta yksilöllisen minuuden ja minäkäsityksen edellytys, ja refleksiivinen toimijuus oletetaan jokaisen sosialisoituneen ihmisen perusluonteeksi.

Tässä näkökulmassa todellisuutta voidaan kuvata ”perspektiivien kentäksi”, joka muodostuu yksilön ja ympäristön suhteesta. Yksilön suhde ympäristöönsä tuottaa responsien kokoelman, joiden puitteissa yksilö orientoituu maailmaan, toisiin ihmisiin ja itseensä (Martin, 2007, 443). Ajatus minuudesta kaksiulotteisena kompositiona on näkökulmassa keskeinen. Minuus sisältää sekä subjektiivisen puolen (subjektiminä; I), minän tietävänä ja tuntevana olentona; sekä itsetietoisuuden, minän tiedon kohteena (objektiminä; me) (Musolf, 2003b, 81; Kilpinen, 2008, 105).

Molemmat edellä kuvaillut Meadin ajattelun painotukset näkyvät tutkimuksen analyysissa. Asukastoimijuuden merkityksiä kartoittava analyysi (5.2) edustaa vahvemmin blumerilaisen luennan soveltamista. Haastateltavien refleksiivis-retorisen toimijuuden analyysissa (5.3) hyödynnän muun muassa responsiodotusten näkökulmaa. Seuraavissa alaluvuissa avaan hieman tarkemmin symbolisen interaktionismin toimijuuskäsitystä näistä kahdesta lähtökohdasta käsin.

3.3.1 Merkitysten rooli toimijuudessa

Symbolisen interaktionismin kielellä toimijuus on yksilön kykyä kiinnittää merkityksiä objekteihin ja tapahtumiin, tilanteiden määrittelyä merkitysten perusteella sekä merkityksenannosta seuraavaa toimintaa (Musolf, 2003a, 3). Yksilöllinen toiminta tapahtuu aina sosiaalisessa kontekstissa, jossa toimija mukauttaa tekojaan toisten toimintaan. Merkitys tarkoittaa sosiaalisesti syntynyttä taipumusta tietynlaisiin responsseihin, jotka kohdentuvat toisten eleisiin tai muihin sosiaalisen todellisuuden objekteihin (Musolf 2003b, 78). Objektit, sosiaalisen todellisuuden asiat ja ilmiöt, joihin toimijoiden huomio kohdistuu ja joita kohden toiminta orientoituu, kiinnittyvät puolestaan merkityksiä välittäviin symboleihin. (Blumer 2003, 39–40).

Eleiden kommunikaatio oli ihmisen evoluutiossa olemassa ennen merkityksellisiä symboleita kantavaa ja välittävää kieltä, joka tekee vuorovaikutuksestamme *symbolista interaktiota*. Eleestä tulee merkitystä kantava symboli, kun se mielensisäisesti herättää eleen tuottajassa odotuksen samasta responsista, minkä ele eksplisiittisesti ilmaistuna herättää. Toisin sanoen yksilön tietoisuus symbolin merkityksen sisällöstä ja sen saamista (potentiaalisista) responsseista edellyttää kykyä ottaa toisten yksilöiden näkökulmat huomioon. (Mead, 1934/1967, 47.)

Sosiaalisen todellisuuden objekti on siten olemassa vain suhteessa merkitykseensä, jonka se saa siihen kohdistuvassa toiminnassa. Merkitysten lähde puolestaan on sosiaalinen toiminta, vuorovaikutus. Objektien merkitykset opitaan vuorovaikutusprosesseissa, joissa toisen roolin ottaminen, objektin nimeämisen ja merkityksen näkeminen toisen perspektiivistä, on keskeistä. (Blumer, 2004, 45.) Blumer kirjoittaa (2004, 42):

”The meaning of an object exists in a *relation* between object and the subject for whom it is an object; its meaning exists in how the subject designates the object.” [Kursiivi alkuperäinen]

Blumer käsitteellistää edelleen objektin ja toiminnan suhdetta prosessina, johon kuuluu merkityksenannon sisältävään toimintaan valmistautuminen sekä merkitykseen liittyvä toiminta (Blumer, 2004, 44). Toimintaa edeltää *merkitseminen*⁵ ja *tulkinta*⁶ (Blumer 2004, 24). Ensinnäkin tulkitsija ”merkitsee itselleen” toimintansa kohteena olevat

⁵ engl. indication

⁶ engl. interpretation

sosiaalisen todellisuuden objektit. Tämä on Blumerin mukaan yksilönsisäinen, itsereflektiivinen prosessi. Prosessin seuraavassa, tulkitsevassa vaiheessa yksilölliset merkitykset syntyvät ja muotoutuvat, tulevat tulkituiksi, suhteessa kulloiseenkin tilanteeseen ja yksilön toiminta-aikomukseen (Blumer, 1969/1986, 5).

Vuorovaikutuksessa ja yhteistoiminnassa on aina mukana ennakoimatonta potentiaa tai jonkinlaista epävarmuutta. Merkitseminen voidaan vuorovaikutuksessa tulkita erilaisista syistä johtuen eri tavoin, kuin merkin ilmaisija olettaa. Tämä voi liittyä paitsi epäselvään merkintään tai väärin tehtyyn tulkintaan, mutta myös yllättävään tulkintaan tai esimerkiksi toisten näkökulman huomioon erilaatuisiin, ennakoimattomiin vaikutuksiin vuorovaikutuksen osapuolten keskuudessa. (Blumer, 2004, 36).

Myös Charon (2007, 148–149) korostaa, että merkityksenanto ja tilanteiden määrittely tapahtuvat aina sosiaalisessa toiminnassa, mikä tarkoittaa toisten toimijoiden huomiointia joko mielensisäisesti tai konkreettiseen tilanteeseen liittyvässä vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutuksessa syntyvät ja tulevat ylläpidetyiksi esimerkiksi institutionaalisen yhteisön roolitukset ja sitä kautta erilaiset identiteetit. Toisen roolin ottaminen tai merkitysten näkeminen toisten perspektiivistä ovat refleksiivisen minuuden keskeisiä rakennusaineita. Tätä painotusta Meadin ajattelun tulkinnoissa tarkastelen seuraavaksi.

3.3.2 Kaksiulotteinen minuuus ja toisten responsit toiminnan perustana

Minuutta kuvataan usein Meadin tärkeimmäksi käsitteeksi (esim. Musolf, 2003b, 81). Yksilöllinen minuuus syntyy leikin ja pelin kautta. Leikki on roolinoton alkeellinen muoto, jonka avulla lapsi testaa erilaisia rooleja koherentin minuuden kehittyessä. Pelivaiheessa yksilö pystyy jo näkemään toisten itseensä kohdistuvat asenteet ja kaikkien peliin osallistuvien roolien väliset keskinäiset suhteet. Yksilö kykenee abstrahointiin, useiden eri näkökulmien samanaikaiseen ajattelemiseen. Tässä vaiheessa yksilön minuuus on olemassa; yksilö kykenee moraaliseen toimintaan ja hänellä on tietoisuus. (Musolf, 2003b, 83.)

Meadilainen toimija on siis samaan aikaan subjekti ja objekti itselleen. Subjektiminä tulkitsee ja asennoituu sosiaaliseen todellisuuteen, ja objektiminä ottaa toisten vuorovaikutuksen osapuolten roolin, ennakoiden omaa ja toisten tulevaa toimintaa.

Subjektiminä on uutta luova, spontaani, muttei joka tilanteessa uusi; yksilön subjektiminän responsit muodostavat ajan kuluessa jonkinlaisen rakenteen. Subjekti- ja objektiminän välinen jatkuva vuoropuhelu tekee minuudesta kuitenkin luonteeltaan myös prosessinomaisen konstruktion (Hitlin & Elder, 2007, 178). Tämä tarkoittaa ymmärrystä minuudesta läpeensä sosiaalisena ja muuttuvana entiteettinä (Marvasti, 2008, 316–317). Subjektiminän kautta tulevat ilmaistuksi ne yksilön asenteet tai responsit, jotka kohdistuvat toisten asenteisiin. Objektiminä on sen sijaan yksilön mielessä ja vuorovaikutussuhteissa rakentuva toisten ihmisten itseen kohdistamien asenteiden tai responsiodotusten kokoelma eli minuus, joka on syntynyt yksilöllisen kehityksen myötä roolinoton harjoitusten seurauksena. (Musolf, 2003b, 84.)

Sosiaalisen kehityksen ja toiston myötä ihminen oppii muistamaan ja ennakoimaan erilaisiin sosiaalisiin vuorovaikutustilanteisiin liittyviä näkökulmia tai responsseja. Tämä mahdollistaa eri näkökulmien samanaikaisen koordinaation sosiaalisessa kanssakäymisessä. (Martin, 2007, 445.) Merkityksellinen symboli kietoo Gillespien (2005, 32) tulkinnan mukaan yhteen responsit, jotka kuuluvat kahteen tai useampaan positioon sosiaalisen toiminnan kontekstissa. Toisen näkökulman ottaminen vuorovaikutuksessa on sen edellytys, että yksilö voi tietoisesti ja tavoitteellisesti mukauttaa toimintaansa toisten toimintaan. Tätä roolinoton funktiota voi hahmottaa myös sellaisten käsitteiden avulla kuin *sosiaalinen kontrolli* ja *itsekontrolli*. Toisten merkityksellisten eleiden arviointi ja tulkinta edeltää omaa responsiamme ja säätelee sitä. (Musolf 2003b, 75.)

Kommunikatiivisen tai sosiaalisen teon merkitys on, kuten jo todettiin, sen responsin luonteessa, jonka teko saa toisilta. Toiminnan merkitystä ei siten voi rinnastaa toimijan aikomukseen, vaan toimija ennakoii muiden responsseja ja ottaa ne huomioon teoissaan. (Farr, 1996, 73–74). Teemme jatkuvasti tulkintoja toimintaamme ohjaavista odotuksista ja toisten mahdollisista responsseista, koska sosiaalinen todellisuus on tilannesidonnaista ja tilanteissa syntyvää. Oletukset ja tulkintamme määrittelevät tilannetta samalla kun tilanne määrittää oletuksia ja tulkintoja. (Marvasti, 2008, 316.)

Olen edellä tarkastellut kahta Meadin ajattelun limittäistä, toimijuuteen liittyvää käsitteellistystä, merkitysten syntymistä ja refleksiivistä minuutta, joita hyödynnän myöhemmin tutkimusaineiston luennassa. Ennen kuin sovitan Meadin ajattelua yhteen

retorisen sosiaalipsykologian kanssa, luon lyhyen katsauksen instituutioiden, yleistyneen toisen sekä muutoksen näkökulmiin symbolisessa interaktionismissa.

3.3.3 Instituutiot, yleistynyt toinen ja muutoksen tavoittelu

Mead määrittelee instituutiot vuorovaikutuksessa rakentuneiksi järjestäytyneen sosiaalisen toiminnan muodoiksi. Instituutiot edustavat yleisiä responsseja tiettyyn tilanteeseen tai asiaan sosiaalisessa todellisuudessa, niin sanottua *yleistynyttä toista*. Mead käyttää esimerkkinä varkautta, johon liittyvät institutionaaliset, poliisin ja oikeuslaitoksen responssit sekä niihin liittyvät omistusoikeudelliset perustelut, ovat kaikkien yhteiskunnan jäsenten tiedossa (Mead, 1934/1967, 260–262).

Edellä kuvaillun subjektiminän ja objektiminän dialektisen suhteen nähdään symbolisen interaktionismin viitekehyksessä toistuvan sosialisatioprosessissa yksilön ja yhteisön sekä erilaisten instituutioiden välillä. Objektiminän olemassaolo merkitsee sitä, että yksilö on sisäistänyt merkityksellisten toisten ja yleistyneen toisen asenteet ja normit. Musolfin tulkinnan mukaan tämä prosessi tekee meistä moraalisia olentoja ja sitoo meidät yhteisöihin (2003b, 84).

Charon (2007) on tulkinnut Meadin yleistyneen toisen tarkoittavan erilaisia ihmisiä, yhteisöjä tai viiteryhmiä, joiden näkökulmat ovat meille syystä tai toisesta tärkeitä. Laajimmillaan yleistynyt toinen on Charonin tulkinnassa yhteiskunta, joka on koostunut merkityksellisten toisten moninaisesta kokoelmasta. Yksittäisessä vuorovaikutustilanteessa merkityksellinen toinen on vuorovaikutuksen toinen tai toiset osapuolet, joiden potentiaaliin responsseihin yksilö suhteuttaa omaa toimintaansa. (Charon 2007, 109–113.) Charon (2007, 4–5) huomauttaa, että responsiodotukset kytkeytyvät myös merkitysten kielivälitteisyyden vuoksi siihen, millaisia käsitteitä tai sanavalintoja puheessa hyödynnetään.

Blumerin tulkinnan mukaan yleistynyt toinen on luonteeltaan yksilön konstruoima, eikä palaudu konventionaalisesti määriteltyihin sosiaalisiin rooleihin tai ryhmiin yksilön todellisuudessa, kuten Charon on esittänyt. Yksilöllä on eri elämänalueillaan erityyppisiä positioita, jotka ovat sidoksissa erilaisiin yksilöihin tai sosiaalisiin ryhmiin. Yleistynyt toinen, jonka näkökulmasta yksilö itseään katsoo eri tilanteissa, on näiden yksilöiden ja

ryhmien abstrakti kokoelma (Blumer, 2003, 61). Blumerin teoretisoinnin tuominen arjen tasolle voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että henkilöhistoriamme, sosialisatiomme tai ammatillisen roolimme herkistää meitä tietynlaisille responsiodotuksille tietyssä ympäristössä.

Vaikka erilaiset yleistyneet toiset organisoivat yksilöllistä ja sosiaalista toimintaa, ne eivät Meadin kukaan kuitenkaan määrää sitä, vaan jättävät tilaa joustaville ja omaperäisille yksilöllisille ratkaisuille (Mead, 1934/1967, 262–263). Musolf painotta Meadin tapaan sitä, että rakenteet ja toimijat muovaavat toinen toisiaan (Musolf 2003a, 4–6; 8). Tämä poikkeaa näkökulmista, joissa sosiaalisen rakenteen ajatellaan säätelevän toimijuutta, tai joissa toimijan omaa roolia tai yksilön vuorovaikutusta itsen kanssa ei oteta toiminnan analyysissä huomioon. Myös Blumer kritisoi useissa teksteissään tutkimusotetta, jossa yksilön toimintaa selitetään jonkin siihen ulkoapäin kohdistuvan seikan, ärsykkeiden, sosiaalisten normien, arvojen tai muun sosiaalisen rakenteen näkökulmasta. Tämä jättää Blumerin mukaan huomioimatta prosessimaisen minuuden ja itsereflektion keskeisen roolin toiminnassa. (Blumer, 2004, 72 - 73, 82; 1969/1986, 7.)

Meadin, Blumerin ja Musolfin jakama näkemys implikoi omanlaistaan suhtautumista toiminnan muutokseen. Kun fokus on sosiaalisessa toiminnassa ja sen konstruoinnin prosessissa, yksilöllinen tai sosiaalinen muutos tapahtuu toiminnan määrittelyiden tai merkitysten muuttuessa. Blumerin mukaan muutos yhteisöissä samoin kuin yksilön toiminnassa on mahdollinen, jos sosiaalisen todellisuuden objektit saavat uusia merkityksiä. Koska objektit ja merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa, on vuorovaikutus potentiaalisen muutoksen lähde. (Blumer 2004, 47.) Sosiaalisen toiminnan muutos vaatii siis sitä, että toimijat itse määrittelevät ja merkityksellistävät toimintansa uudella tavalla (Blumer 2004, 82–83).

Käsillä olevan tutkimuksen viitekehys sisältää tutkittavien näkökulmasta useita yleistyneitä toisia, joiden näkökulmiin haastateltavat sovittavat omaa toimintaansa. Esitän huomioita yleistyneestä toisesta tulkitsevassa analyysissä (5.3). Symbolisen interaktionismin näkökulma muutokseen on myös relevantti tämän tutkimuksen kontekstissa. Helsingin Diakonissalaitoksella toteutettava Kaapeli-yhteisövalmennus on yhteisöllistä ja yksilöllistä muutosta tavoitteleva interventio. Edellä kuvailut teoreettiset näkökulmat sekä aineiston analyysi antavat välineitä sen pohtimiseen, mitä tavoiteltu

muutos voisi symbolisen interaktionismin näkökulmasta vaatia. Seuraavassa luvussa jatkan toimijuuden ymmärryksen laimentamista tuomalla mukaan retorisen perspektiivin.

3.4 Retorinen näkökulma toimijuuteen

Tutkimuksen metodologian taustalta löytyy Michael Billigin retorisen diskurssianalyysin vaikutteita (Vesala & Rantanen, 2007, 11). Billigin mukaan mielensisäinen toiminta, alitajunta ja ajattelu syntyvät sosiaalisten prosessien tuotteena (1993, 43–45). Lähtökohta on rinnasteinen Meadin ajattelulle, jossa reflektiokykyinen yksilö nähdään merkityksellisen vuorovaikutuksen tuotteena ja tuottajana.

Retorisessa sosiaalipsykologiassa puheteot katsotaan inhimillisen toiminnan keskeisiksi elementeiksi. Ajattelun ajatellaan olevan luonteeltaan argumentatiivista ja puheen tuovan merkitysten ohella esiin yksilöiden argumentatiivista ajattelua. Billigille argumentatiivisuus on ihmisen toiminnan universaali ulottuvuus: yksilöllinen ajattelu, ihmisyhteisöt ja yhteiskunnat ovat luonteeltaan argumentoivia (1993, 49). Retorinen perspektiivi ei liity vain ajattelun muotoon vaan myös ajattelun sisältöön. Toisilleen vastakkaiset näkökulmat ovat arkiajattelussa aina läsnä. (Billig, 1993, 52.)

Billig hahmottelee kirjoituksissaan *ajattelevan ihmisen* konstruktioita, joka on kognitiivisen sosiaalipsykologian (esim. Bandura, 2006) toimijaa monitasoisempi. Billig kritisoi esimerkiksi kognitiivisessa sosiaalipsykologiassa keskeistä kategorisoinnin käsitettä, ja osoittaa, että ihmisen ajattelussa tyypillisiä ovat myös kategorisoinnille käänteiset, partikularisoinnin prosessit. Kategorisoidessaan yksilö sijoittaa ärsyksen tai kommentoinnin kohteen yleiseen kategoriaan, esimerkiksi kiistää jonkin asian erityispiirteet rinnastamalla sen muihin samantyyppisiin asioihin. Partikularisointi taas tarkoittaa sitä, että sosiaalisen todellisuuden objekti kuvaillaan muista samankaltaisista objekteista poikkeavaksi, erityiseksi (1996, 160–162). Yksilö ei siis vain kategorisoi, vaan kategorisointi ja partikularisointi ovat toisiinsa sidoksissa olevia ajattelun prosesseja, joita hyödynnetään argumentaation välineinä (Billig, 1996, 64).

Billigin mukaan ideologiat eivät ole vain sorron välineitä foucault'laisittain, vaan ne toimivat ajattelun ja argumentaation välineinä ihmisten arjessa. (Billig, 1991, 142–144.) Billig käsittää asenteet retorisisina ilmaisuina tai positioina, joiden avulla otetaan kantaa

kiistanalaisiin aiheisiin (1996, 206–207). Yksilöllinen asennoituminen johonkin kiistakysymykseen sisältää aina joko implisiittisen tai ääneenlausutun vastustuksen vastakkaista näkökulmaa kohtaan, tietoisuuden vasta-argumentista. Tämä osoittaa sen, että asenteenhaltijat ottavat aina asenteita ilmaistessaan kantaa laajempiin kiistanalaisuuksiin. (Billig, 1993, 56–58). Kannanoton merkitys muotoutuu suhteessa siihen, mitä vasta-argumentteja puhuja pyrkii kumoamaan (1996, 275). Billigin ajatus pohjaa Protagoraan maksiimiin, jonka mukaan jokaiseen asiaan, blumerilaisittain ilmaisten sosiaalisen todellisuuden objektiin, on olemassa kaksi puolta, kaksi asennoitumisen tapaa (esim. 1996, 35). Tämän tietoisuuden vasta-argumentista ja sen roolista merkityksen muotoutumisessa voi sanoittaa meadilaisittain tietoisuudeksi toisen näkökulmasta, tai responssiodotukseksi. Retorinen konteksti, jossa erilaiset näkökulmat ovat samanaikaisesti (mielensisäisesti) läsnä, mahdollistaa toisen näkökulman ottamisen (1996, 270–271).

Esittäessään argumentteja, yksilön täytyy siis ottaa huomioon, mitä vastaan hän argumentoi tai millaiseen kiistakysymykseen ottaa kantaa, ja missä kontekstissa kanta ilmaistaan. Argumentin retoriset merkitykset muuttuvat, kun kannanoton kohde tai retorinen konteksti muuttuu. Kritiikkimme tiettyä asiaa kohtaan voi muuttua oikeuttamiseksi jopa saman keskustelun aikana ja oikeuttaminen taas kritiikiksi, retorisesta kontekstista riippuen. Argumentatiivinen positio voi vaihtua myös tilanteessa, jossa ryhmäidentifikaatio muuttuu, etenkin, jos yksilö ei vahvasti identifioitu yhteen ryhmään vaan hänellä on monia ryhmäidentifikaatioita. Ryhmäidentifikaatio voi ylipäättään tulla näkyväksi argumentatiivisessa kontekstissa. Tällaiset siirtymät ovat Billigin mukaan esimerkki toisen näkökulman ottamisesta, jonka Billig myös itse rinnastaa meadilaiseen toisen roolin ottamiseen (Billig, 1996, 270–280).

Kuten on jo käynyt ilmi, retorisen näkökulman pääpiirteet on mahdollista rinnastaa symbolisen interaktionismin käsityksiin vuorovaikutuksesta ja toisen näkökulman huomioimisesta. Esimerkiksi Prus (2008, 26) ihmettelee sitä, miten vähälle huomiolle retorinen näkökulma on jäänyt tulkintaa painottavassa konstruktionismissa. Prus huomauttaa, että symbolisessa interaktionismissa korostuu kielen merkitys tietämisessä ja toiminnassa samoin kuin vuorovaikutuksen reflektiivinen ja neuvotteleva luonne. Jo Aristoteleen ajattelussa on Prusin mukaan nähtävissä symboliselle interaktionismille ja pragmatismille luonteenomaisia lähestymistapoja, kuten ymmärrys toisen näkökulman

huomioimisesta vuorovaikutuksessa ja ajattelun refleksiivisyyden painotus (mts. 28). Edellä esitetyn pohjalta yhdistän symbolisen interaktionismin ja retorisen näkökulman seuraavassa luvussa tulkintakäsitteeksi, jota hyödynnän myöhemmin aineiston analyysissa.

3.5 Refleksiivis-retorinen toimijuus

Retorinen näkökulma ja symbolinen interaktionismi painottavat kulttuurin sosiaalista ulottuvuutta sekä sosiaalisia prosesseja yksilöllisen toimijuuden pohjarakenteena (Billig 1993, 43–45; Mead, 1934/1967, 200–201). Meadin koko ajattelun punainen lanka on yksilöllisen tietoisuuden suhde ympäröivään maailmaan ja yhteiskuntaan, yksilöllisen tietoisuuden ymmärtäminen sosiaalisena prosessina (Farr, 1996, 54; 67). Yksilön mielensisäisessä reflektiossa, kuten myös sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, puhuja ja kuuntelija ovat molemmat läsnä. Kieltä hyödyntäen yksilö puhuu samaan aikaan sekä itselleen että muille. (Farr, 1996, 71–72.) Sama näkökulma toistuu Billigin teoretisoinnissa: Billigin mukaan kannanoton ilmaisu sisältää aina tietoisuuden vasta-argumentista, erilaisten näkökulmien olemassaolosta (Billig, 1996, 270–271; 275).

Retorisestä näkökulmasta katsoen puheteot ovat aina luonteeltaan argumentatiivisia ja vuorovaikutuksessa tapahtuvassa konstruomisessa on aina havaittavissa retorisia piirteitä: retoriisuus ja argumentatiivisuus ovat ikään kuin vuorovaikutuksen perusrakennetta. Retorinen toimijuus on kykyä argumentoida, punnita argumentteja ja vasta-argumentteja sekä ilmaista niitä. Näkemys rinnastuu edellä esitettyyn symbolisen interaktionismin kuvaan yksilötoimijasta aktiivisena sosiaalisen todellisuuden konstruujana.

Retorinen toimijuus on ajattelun argumentatiivista jäsentymistä, toisten asenteiden tai responsien sekä retorisen kontekstin huomioimista. Billig (1996, 142) kuvaa tätä *argumentaativiseksi dialogisuudeksi*, jossa ajattelija mielensisäisesti tarjoaa omalle ajattelulle retorisen kontekstin, keskustelee itsensä kanssa. Mead on ilmaissut saman ajatuksen siten, että onnistunut vuorovaikutus edellyttää mielensisäistä responsia, responsiodotuksen määrittelyä suhteessa omaan aiottuun ilmaisuun. Itsereflektiivinen toiminta on Meadin ajattelussa merkityksiä ilmaisevan puheen edellytys. (Mead, 1934/1967, 67).

Olen edellä osoittanut Meadin ja Billigin ajattelun ristiriidattomuuden. Tältä pohjalta otan käyttöön *refleksiivis-retorisen toimijuuden* käsitteen. Refleksiivis-retorisella näkökulmalla on tutkimuksessa kahtalainen rooli. Ensinnäkin symbolinen interaktionismi ja retorinen näkökulma ovat molemmat ohjanneet aineiston hankkimisen tapaa. Retorinen näkökulma on sisäänkirjoitettu työn metodologiaan (ks. luku 4). Meadilainen näkökulma on puolestaan inspiroinut pohtimaan väittämiä asumisyksikössä elävinä responsseina tai responsiodotuksina. Näkökulmat yhdistyvät analyysin viimeisessä vaiheessa (5.3) jossa tarkastelen, miten haastateltavat hyödyntävät refleksiivis-retorista toimijuuttaan heille esitettyjä väittämiä kommentoidessaan.

3.6 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen ja käsitteisiin nojaten esitän tässä luvussa tutkimuskysymykset.

Kerrattakoon vielä, että Blumerin (1969/1986, 2–6) mukaan ihmiset toimivat sosiaalisen todellisuuden objekteihin kiinnittämiensä merkitysten ohjaamana. Merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa ja muovautuvat edelleen yksilöllisissä tulkintaprosesseissa.

Merkitysten syntymisessä keskeinen rooli on oman ja toisten näkökulmien samanaikaisella, mielensisäisellä käsittelyllä, jota Mead kutsuu refleksiivisyydeksi (1934/1967, 134). Meadin ajattelun tulkintojen mukaan yksilö huomioi toisten näkökulmat ja responsiodotukset myös vuorovaikutuksessa (esim. Farr, 1996, 71–72; Prus, 2008, 28). Retorisessa näkökulmassa painottuu puhetekeiden argumentatiivinen luonne sekä toisten asenteiden tai responssien huomioiminen argumentaation rakentamisessa (esim. Billig, 1996, 142).

Tarkastelen tutkimusaineistoa seuraavien kysymysten valossa:

1. Millaista asukastoimijuutta haastateltavat rakentavat puheessaan?
2. Millaisena haastateltavien refleksiivis-retorinen toimijuus näyttäytyy tutkimusaineistossa?

Näihin kysymyksiin vastaamiseksi aineistoa tarkastellaan ensin argumentaatiota koskevan analyttisen kysymyksen avulla:

Millä tavoin työntekijät ja asukkaat ottavat kantaa asumisyksikön arkeen liittyviin väittämiin?

Seuraavassa luvussa kuvailen tutkimuksen aineiston, sen keruuprosessin sekä aineiston analyysin vaiheet. Kuvailen myös haastateltavia niiltä osin, kuin se on tutkimusasetelman kannalta tarkoituksenmukaista.

4. Tutkimuksen metodologia ja aineisto

Tutkimuksen aineistokeruuta ja analyysia on ohjannut Kari Mikko Vesalan ja Teemu Rantasen kehittämä laadullisen asennetutkimuksen metodologia. Laadullinen asennetutkimus sisältää aineiston keruuseen, luokitteluun ja analysointiin liittyvien suuntaviivojen lisäksi omanlaisen ymmärryksen asenteista.

Dispositionaalisissa asenneteorioissa asenne katsotaan yksilön sisäiseksi ominaisuudeksi, sekä myönteisyydeksi tai kielteisyydeksi jotain asiaa kohtaan (esim. Fishbein & Ajzen, 2009, 76). Laadullisen asennetutkimuksen yhteydessä asenteella tarkoitetaan yksilön ja sosiaalisen suhdetta tai yksilön kokemusta siitä. Asenne tapahtuu sosiaalisen argumentaation kontekstissa, jossa yksilön arvotukset saavat merkityksensä, ja ilmenee kommunikatiivisissa vuorovaikutussuhteissa (Vesala & Rantanen, 2007, 14–15). Tätä kutsutaan myös relationistiseksi eli suhteisiin perustuvaksi näkemykseksi (mts. 29).

Ajatus siitä, että asenteita voidaan tunnistaa ja tutkia argumentaatiossa ilmenevinä, tarkoittaa sitä, että asenteita konstruoidaan (Vesala & Rantanen, 2007, 48). Asenteiden sosiaalinen luonne on tunnistettu myös symbolisen interaktionismin viitekehyksessä (mts. 22), jossa yksilön suhtautumista ympäristön objekteihin ja itseensä kuvataan relationaaliseen asenteeseen rinnastuvalla perspektiivin käsitteellä. Esimerkiksi Martin (2005) korostaa, että tapamme hahmottaa maailmaa on asenteista tai perspektiiveistä riippuvainen. Laadullisen asennetutkimuksen metodologisten lähtökohtien taustalla on

Billigin ajattelu sosiaalisen todellisuuden kiistanalaisuudesta (Vesala & Rantanen, 2007, 31; Billig, 1996, 206–207). Billigin mukaan asenteet suuntautuvat aina sosiaalisesti jaettuihin asioihin, jotka ovat lähtökohtaisesti kiistanalaisia. Asenteiden tutkimiseksi Billig ehdottaa esimerkiksi prosessien ja aihepiirien tutkimista aineistosta, jossa tutkittavat ottavat kantaa ja argumentoivat ja muotoilevat perusteluitaan kiistakysymyksiin (1993, 56–58). Laadullisessa asennetutkimuksessa on kyse juuri tästä.

4.1 Laadullinen asennetutkimus tiedonkeruun tapana

Laadullisen asennetutkimuksen avulla voidaan tarkastella tutkimuskysymyksiä, jotka eivät suoraan liity asenteen käsitteeseen. Asenteet ymmärretään suhdeilmiöksi, ja sellaisena niiden voidaan ajatella liittyvän erilaisiin asioihin sosiaalisessa todellisuudessa. Tutkimuksen avulla voidaan ottaa selvää asenteiden kohteista samoin kuin siitä, kuka, mitä ja miten asioita arvotetaan (Vesala & Rantanen, 2007, 18). Toisaalta menetelmän avulla voidaan myös kysyä aineistolta, millä ehdoilla tai millaisista rooleista tai asemista käsin tuota arvottamista tehdään. Näistä näkökulmista käsin avautuu myös näkymiä siihen, miten asenteet ja arvottaminen liittyvät toimintaan ja toimijoihin (mts. 30).

Metodologian yhteydessä voidaan soveltaa erityyppisiä näkökulmia ja käsitteitä, joiden kautta tulkintaa voidaan syventää (Vesala & Rantanen, 2007, 30). Tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on toimijuus kahtalaisena konstruktiona. Tutkimuksen analyysi osoittaa että laadullisen asennetutkimuksen metodilla kerättyä aineistoa on mahdollista sovittaa toimijuuden näkökulmasta tehtävään tulkintaan.

Laadullisen asennetutkimuksen puitteissa aineisto kerätään puolistrukturoiduilla virikehaastatteluilla (Vesala & Rantanen, 2007, 11). Analyysitapa jakaantuu kahteen vaiheeseen: 1) kirjaimellinen lukeminen ja 2) tulkitseva analyysi. Ensimmäisessä vaiheessa tehdään luokittava analyysi haastattelutilanteesta esitetyistä kommentteista sellaisenaan. Havainnot ryhmitellään kirjallisesti ja niistä tunnistetaan erot ja yhteneväisyydet. Toisessa, tulkitsevassa vaiheessa, tutkija abstrahoi teoreettisten näkökulmien ohjaamana aineistoa. (Mts. 13.) Kerron tämän luvun lopussa tutkimuksen analyysin eri vaiheet. Sitä ennen käyn läpi tutkimusaseteleman sekä kerron tutkittavista, aineiston hankkimisen prosessista ja haastattelustrategiasta.

4.2 Tutkimusasetelma

Tutkimusaseteleman rakentaminen alkoi kesällä 2012, jolloin tutkimussuunnitelmani sai Helsingin Diakonissalaitoksen eettiseltä toimikunnalta puoltavan lausunnon ja toimialajohtaja myönsi luvan tutkimuksen tekemistä varten. Asukashaastattelut edellyttivät tutkimusluvan hakemista myös Helsingin kaupungin sosiaalivirastolta. Helsingin Diakonissalaitoksen eettinen toimikunta arvioi tutkimuksen eettisyyttä varmistamalla, että tutkittavien turvallisuudesta ja oikeuksista pidetään tutkimuksen tekemisen eri vaiheissa huolta. Toimikunta myös edellyttää kirjallisen suostumuksen pyytämistä tutkittavilta (liite 2). (Helsingin Diakonissalaitoksen eettinen toimikunta.)

Eettinen toimikunta suositti, että tutkimusta varten haastateltaisiin noin kymmentä henkilöä sekä työntekijöiden että asukkaiden ryhmässä. Tämä oli tavoitteeni, mutta lopulta haastateltavien määrä jäi kuuteen asukkaaseen ja kymmeneen työntekijään. Yhdessä ryhmähaastattelussa oli lisäksi mukana kolme yhteisövalmennuksen käynnyttä vapaaehtoista vertaistoimijaa, mutta heidän osuutensa jäi tutkimuksen varsinaisesta analyysistä pois. Haastatteluväittämät, kuten koko tutkimusasetelma, oli alun perin kirjattu työntekijöitä ja asukkaita puhuttelevaan muotoon, joten vaikka vertaistoimijat toivat keskusteluun kiinnostavia näkökulmia, heidän kommentointinsa sisällyttäminen tutkimuksen analyysiin ei osoittautunut perustelluksi.

Haastatteluaineiston keruuta edelsi osallistuminen Kaapeli-yhteisövalmennukseen Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluissa syksyllä 2012. Myös kaikki tätä tutkimusta varten haastatellut henkilöt ovat osallistuneet yhteisövalmennukseen tahoillaan. Valmennus, johon tutkijan roolissa osallistuin, oli osa Euroopan Sosiaalirahaston rahoittamaa Aktiiviseen asumiseen! -hanketta ja toteutettiin Helsingin Diakonissalaitoksen tiloissa. Valmennukseen osallistui työntekijöitä ja asukkaita Helsingin Diakonissalaitoksen sekä Helsingin kaupungin asumispalveluista.

Osallistuminen yhteisövalmennukseen tarkoitti kohdallani sitä, että olin avoimesti mukana tutkijan roolissa, havainnoiden kuitenkin vain omaa prosessiani ja yhteisövalmennusta metodina. Muistiinpanoni koostuivat valmennuksen

kokemuksellisen reflektoinnin ohella sellaisten huomioiden kirjaamisesta, jotka liittyivät jollain minua kiinnostavalla tavalla yhteisövalmennuksen tavoitteisiin. Havainnoinnissa oli sikäli etnografisia piirteitä, että pyrkimyksenäni oli päästä sisään tutkimuksen kohteena olevien ihmisten kulttuuriin ja toiminnan jäsentämisen tapoihin (Jokinen, 1999, 41). En kuitenkaan raportoinut systemaattisesti ja yksityiskohtaisesti yhteisövalmennuksen tapahtumia, kuten etnografisten muistiinpanojen kirjaamisessa on yleisesti tapana (esim. Alasuutari, 1995, 282–283).

Valmennusprosessiin osallistuminen oli merkityksellistä tutkimuskysymysten pohtimisen ja haastatteluväittämien muotoilun kannalta. Ennen valmennusprosessiin osallistumista tietoisuuteni asunnottomille suunnatuista palveluista tai entisistä pitkäaikaisasunnottomista oli suhteellisen vähäistä. Kaikki haastatteluväittämiin valitsemani teemat olivat jollain tavalla esillä keskusteluissa valmennusprosessin aikana.

4.2.1 Tutkimushaastattelujen järjestyminen ja tutkittavat

Valmennusprosessia seurasivat Auroratalon ja Alppikulman työntekijöiden (10) ja Auroratalon asukkaiden (6) haastattelut. Aluperäisestä suunnitelmasta poiketen kaikkia työntekijöitä ei haastateltu ryhmissä, vaan neljä työntekijää haastateltiin yksilöinä. Yhteensä kolme haastattelua toteutettiin ryhmähaastatteluna. Kaksi ryhmää koostui kolmesta työntekijästä, ja kolmas ryhmä koostui yhdestä asukkaasta ja kolmesta vapaaehtoisesta vertaistoimijasta. Viisi asukasta haastateltiin yksilöhaastatteluissa.

Haastateltavat löytyivät kahdella tavalla. Rekrytoin itse yhden asukashaastateltavan sekä osan työntekijöistä yhteisövalmennuksesta, johon itse osallistuin. Lisäksi rekrytoin yhden asukashaastateltavan suoraan asumisyksiköstä erään työntekijähaastattelun jälkeen. Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluiden operationaalinen johto ja työntekijät veivät tutkimuksesta tietoa asumisyksiköihin (Liite 3), ja loput haastateltavista tavoitettiin heidän kauttaan.

En kerännyt tutkittavista demografista tietoa, koska se ei ollut merkityksellistä tutkimusasetelman kannalta. Merkityksellistä oli ainoastaan se, kuuluuko tutkittava työntekijöihin vai asukkaisiin. Tutkimuksen analyysissä tämä jaottelu on esillä

haastateltavien tunnisteissa, kuten myös se, oliko haastateltava ryhmässä vai yksin. Olen kuvaillut lyhyesti Helsingin Diakonissalaitoksen työntekijöiden ja asukkaiden profiilia luvussa 2. Ennen haastattelustrategian kuvausta tarkastelen tutkimuksen eri vaiheissa huomioituja eettisiä näkökulmia, jotka pitkälti liittyvät haastateltavien oikeuksiin.

4.2.2 Eettiset näkökulmat aineiston keruussa

Ihmisoikeuksien huomioiminen tutkimuksessa on erityisen tärkeää ja perusteltua heikossa asemassa olevien ihmisten kohdalla. Lisäksi erilaisissa laitoksissa asuvien henkilöiden kohdalla on erityisen tärkeää varmistaa tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2009, 19.) Osa tämän tutkimuksen haastateltavista kuuluu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan eettisten periaatteiden perusteella sensitiiviseen ryhmään, jonka kohdalla on erityisen tärkeää huomioida ja minimoida tutkimuksesta tutkittaville mahdollisesti aiheutuvat haitat (mts. 20).

Huolehdin kaikissa tutkimukseen liittyvissä tilanteissa siitä, että vapaaehtoisuuden periaate toteutuu. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tutkittavalla oli missä tahansa vaiheessa oikeus keskeyttää osallistuminen tutkimukseen. Lisäksi vahingoittamisen välttämisen periaatteen mukaisesti olen pyrkinyt kohtelevaan tutkittavia arvostavasti tutkimuksen eri vaiheissa ja kirjoittamaan heistä kunnioittavasti. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2009; myös esim. Mäkelä, 2005.)

Kerroin tutkittaville etukäteen jaetussa infossa (liite 2) tutkimuksen sisällöstä, vaiheista sekä tutkimusaineiston käsittelystä. Haastattelutilanteessa kertosin jokaiselle haastateltavalle tutkimuksen tavoitteet, toteuttamistavan, aineiston käyttötarkoituksen ja jatkosäilytyksen tavan sekä muistutin osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Pyysin jokaiselta haastateltavalta kirjallisen suostumuksen ennen tutkimushaastattelun aloittamista (liite 3).

Nauhoitin haastattelut digitaalisesti varmistaen etukäteen, että haastateltava siihen suostuu. Litteroin haastattelut sanatarkasti ja säilytin aineistomateriaalin huolellisuutta noudattaen. Tutkimuksen eri vaiheissa tutkittavien henkilötiedoilla ei ollut merkitystä, joten niitä ei ole kerätty. Tutkimusaineiston käsittely ja analyysi on tehty kaikissa vaiheissa ilman suoria tunnisteita. Tutkittavilta on saatu informoitu suostumus

anonyymien aineiston jatkokäyttöön, joten tutkimuksen litteraatit tullaan tallentamaan Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon vuoden 2015 kuluessa. Haastattelutallenteet hävitetään, kun tutkimus on saatettu loppuun.

4.2.3 Haastattelustrategia ja -virikkeet

Laadullisen asennetutkimuksen metodilla kerätty tutkimusaineisto koostuu kiistakysymyksiin liittyvästä kommentoinnista. Haastatteluiden tavoitteena on tuottaa argumentatiivista ja retorista havaintomateriaalia. Aineistosta on oltava mahdollista tunnistaa jokin kohde, johon otetaan kantaa. Haastattelujen toteuttamisen osalta tämä voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että haastateltaville esitetään vakioimuotoinen lauseväittäjä, jota pyydetään kommentoimaan. Toisin kuin rasti ruutuun -asennemittauksissa, laadullisen asennetutkimuksen menetelmällä saadaan tietoa selonteista, jotka liittyvät kannanottoihin. Selonteot puolestaan paljastavat kannanottoihin sisältyviä merkityksiä. (Vesala & Rantanen, 2007, 33–35).

Tässä tutkimuksessa haastateltaville esitettiin vakioidussa muodossa yhdeksän väittämää, jotka liittyivät jollain tavalla asumisyksikössä tunnistettaviin asioihin ja asukkaiden toimijuuteen. Väittämien suunnittelua ohjasivat yhteisövalmennuksessa opitun ohella alustavat tutkimuskysymykset, jotka muovautuivat ja tarkentuivat edelleen väittämien rakentumisen myötä.

Väittämien suunnittelu alkoi asumispalveluiden ja asukkaiden toimijuuden näkökulmasta tärkeiksi hahmottamieni teemojen listaamisella. Pohdin teemojen yhteyttä toimijuuteen, sekä muotoilin väittämiä ensi vaiheessa ottaen huomioon myös potentiaaliset, väittämän sisältämän asenteen haltijat. Toisin sanoen pohdin sitä, kenen, keiden tai minkä asumispalveluiden toimijan responssin tai asenteen haastatteluväittäjä sisälsi. Ensimmäisessä vaiheessa väittämiä oli jopa 24 kappaletta, joista valikoitui lopulta yhdeksän väittämää lopulliseen asetelmaan.

Alla näkyy väittämälistaus sellaisena, kuin se oli haastattelujen alkaessa. Olen kirjannut jokaisen väittämän alle kursiivilla pohdinnan siitä, kenen tai keiden asennetta tai responssia väittämän sisältämä ajatus voisi asumispalveluiden kontekstissa edustaa. Lisäksi olen jokaisen väittämän yhteydessä tarkastellut sen yhteyttä asukastoimijuuteen.

Väittämän 8 kirjasin sitaatteihin siitä syystä, että se sisälsi ajatuksen, jonka olin kuullut esitettävän yhteisövalmennuksen yhteydessä. Tämän kerroin myös haastateltaville esittäessäni väittämän haastattelutilanteessa.

Asumisen sujuminen, asunto ensin -periaate ja päihteiden käyttö

1. Riippuu asukkaasta itsestään, sujuuko pysyvä asuminen asumisyksikössä.
 - *Potentiaalinen työntekijöiden responssi tai asenne*
2. Päihteidenkäyttö aiheuttaa asumisyksikössä suuria ongelmia.
 - *Joidenkin työntekijöiden ja/tai asukkaiden responssi tai asenne*

Yhteisövalmennus

3. Yhteisövalmennus on ajanhukkaa.
 - *Joidenkin asukkaiden ja/tai työntekijöiden responssi tai asenne*
4. Yhteisövalmennus lisää asukkaiden toimeliaisuutta ja oma-aloitteisuutta.
 - *Instituution ja joidenkin työntekijöiden responssi tai asenne*
5. Työntekijät puuttuvat liikaa asukkaiden elämään.
 - *Potentiaalinen joidenkin asukkaiden responssi tai asenne*

Työntekijöiden ja asukkaiden suhde

6. Asumisyksikössä on hyvä yhteishenki.
 - *Joidenkin asukkaiden ja joidenkin työntekijöiden mahdollinen responssi tai asenne*
7. Asukkaiden pitäisi kantaa enemmän vastuuta yhteisistä asioista asumisyksikössä
 - *Potentiaalinen joidenkin työntekijöiden responssi tai asenne*

Asumisyksikkö asuinpaikkana

8. ”Asumisyksikkö on asukkaiden viimeinen sijoituspaikka.”
 - *Mahdollisesti joidenkin asukkaiden responssi tai asenne*
9. Asumisyksikkö on koti siinä missä muutkin kerrostalot Kalliossa.

- *Intstituution responsi tai asenne*

4.2.4 Haastatteluiden kulku

Laadullisen asennetutkimuksen haastattelutapa on puolistrukturoitu, ja haastateltavia kannustetaan kommentoimaan haastattelutilanteessa esitettyjä virikkeitä käymällä heidän kanssaan keskustelua. Haastattelija ei kuitenkaan itse ota asiaan kantaa (Vesala & Rantanen, 2007, 34–35; Ehrling, 2007, 139). Haastattelija voi reagoida siihen, miten on käsittänyt haastateltavan puheen, eli esittää tarkennuksia ymmärryksen saavuttamiseksi. Keskeistä on saada haastateltava kommentoimaan omia näkemyksiään väitteestä, joka hänelle on esitetty, mutta haastattelijan ei pidä ohjata keskustelua pois käsiteltävästä virikkeestä (esim. Ehrling, 2007, 139–140). Näiden ohjeiden mukaan pyrin toimimaan haastattelutilanteissa.

Haastattelun alussa kerroin haastateltaville, että esittämäni väittämät koskevat tutkimuksen kannalta kiinnostavia asioita, joista esiintyy erilaisia näkemyksiä ja mielipiteitä. Kerroin myös esitettävien väittämien määrän sekä sen, millä tavoin haastattelu etenee. Väittämät esitin suullisesti sekä paperille kirjattuina, kaikille haastateltaville samassa järjestyksessä ja samassa muodossa. *Asumisyksikkö* oli identifioitu haastateltaville esitetyissä virikkeissä sen mukaan, missä asumisyksikössä haastateltava työskenteli tai asui.

Kannustin haastateltavia kommentoimiseen esimerkiksi pyytämällä kertomaan, miten joku haastateltavan mainitsema asia näkyy käytännössä, tai pyytämällä perusteluita esitettyyn kannanottoon. Haastattelutilanteiden kesto vaihteli reilusta 20 minuutista 1,5 tuntiin.

Aineiston lähiluennassa kävi ilmi, että väittämät olivat haastateltaville tunnistettavia näkökulmia. Myös haastattelutilanteissa syntyi vaikutelma, että moni haastateltava oli joutunut ottamaan jo aiemmin jollain tavalla kantaa väittämien sisältämiin ajatuksiin, tai reflektoimaan näiden näkökulmien kautta omaa toimintaansa asumisyksiköiden arjessa. Väittämien kommentointi sujui vaivattomasti, ja moni haastateltava totesi haastattelun olleen yllättävän vaivaton. Haastattelutilanteet tuntuivat onnistuneilta myös sikäli, että

niissä tuntui olevan tilaa reflektoida haastateltavaa itseään kiinnostavia kysymyksiä. Kerron näistä keskusteluista analyysiosiossa niissä kohdin, kun koen asian huomionarvoiseksi. Ennen aineiston analyysia esittelen vielä laadullisen asennetutkimuksen menetelmällä tehtävän analyysin vaiheet.

4.3 Aineiston analyysin vaiheet

Laadullisen asennetutkimuksen menetelmällä kerättyä aineistoa analysoidaan karkeasti ottaen kahdessa erityyppisessä vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa aineistoa luetaan mahdollisimman kirjaimellisesti kannanottoina ja perusteluina. Aineistosta pyritään tunnistamaan kaikki erilaiset kannanotot ja näille esitetyt erilaiset perustelut. Tältä pohjalta aineistoa ryhmitellään kannanotto- ja perusteluluokkiin. (Vesala & Rantanen, 2007, 38–40.) Aineiston kirjaimellinen luenta ja analyysi tehdään siis kannanottamisen ja perustelujen eli argumentaation tasolla. Analyysin ensimmäisen vaiheen apukysymyksiä olivat: Miten asukkaat ja työntekijät kommentoivat tai arvottavat asumisyksikköön liittyviä kysymyksiä? Millaisia kannanottojen ja perusteluiden luokkia aineistosta piirtyy esiin?

Analyysin toisessa vaiheessa kirjaimellisella luennalla näkyväksi tehdyn aineiston analyysia syvennetään tulkitsemalla sitä teoreettisista näkökulmista käsin. Aineistoa voidaan tarkastella esimerkiksi siitä näkökulmasta, mitä haastateltavat arvottamisella tekevät, mitä arvotetaan ja kenen toimesta. (Vesala & Rantanen, 2007, 50–51.) Tulkintakäsitteenä voi olla esimerkiksi Vesalan ja Rantasen määritelmän mukainen, relationaalinen asenne, mutta tässä tutkimuksessa sovelletaan metodologista tulkintaperiaatetta keskittymällä siihen, millä tavoin asukastoimijuus määrittyy ja merkityksellistyy kommentoinnissa. Tulkitsevan analyysin lähtökohtana olen hyödyntänyt pääosin ensimmäisen analyysivaiheen kirjaimellista luentaa, jonka ohella olen tarvittaessa tarkentanut havaintoja palaamalla alkuperäiseen aineistoon.

Analyysin kolmannessa, edelleen tulkitsevassa vaiheessa vaihdan tarkastelunäkökulmaa refleksiivis-retoriseen toimijuuteen. Tässä vaiheessa analyysin fokus on siinä, miten haastateltavat ilmaisevat asenteita, ja millaisia resursseja tai välineitä kannanotot edellyttävät. (Vesala & Rantanen, 2007, 50–54.)

Tulkitsen symbolisen interaktionismin käsitteiden ja Billigin retorisen näkökulman avulla sitä, kuinka haastateltavat asukastoimijuutta konstruoidessaan hyödyntävät refleksiivistä ajattelua sekä retorisia ja refleksiivisiä resursseja. Lisäksi tarkastelen, millä tavalla sosiaalisen todellisuuden kiistanalaisuus tulee näkyväksi. Myös tässä vaiheessa keskeisin tulkintojen lähde on aineiston kirjaimellinen luenta. Analyysin vaiheet näkyvät alla olevassa taulukossa (taulukko 1).

Analyysivaihe	Luokittelu: Työntekijöiden ja asukkaiden kannanotot & perustelut väittämiin	Tulkinta 1: Asenteiden funktiot asukastoimijuuden näkökulmasta	Tulkinta 2: Asenteiden ilmaisemisen resurssit refleksiivis-retorisen toimijuuden näkökulmasta
Tarkastelunäkökulma	Miten työntekijät ja asukkaat arvottavat väittämiä?	Millaiseksi asukastoimijuus rakentuu haastateltavien puheessa?	Miten arvottaminen tulee ilmaistuksi? Millaisten välineiden avulla arvottamista ilmaistaan?
Tarkempi sisältö	Kannanottojen sisältö, muoto ja perustelut	Asukastoimijuuden peruselementit, rakentuneisuus ja erot	Refleksiivisyys ja retoriset resurssit asenteiden ilmaisussa
Tässä tutkimuksessa	Kirjaimellinen analyysi (5.1)	Asukastoimijuuden ulottuvuudet (5.2)	Huomioita haastateltavien refleksiivis-retorisesta toimijuudesta (5.3)

Taulukko 1. Analyysin vaiheet (Vesala & Rantanen, 2007, 31–50)

5. Aineiston analyysi

Tässä luvussa esitän tutkimusta varten kerätyn aineiston analyysin. Analyysin ensivaiheen eli luokittavan analyysin tarkoituksena on näyttää, miten haastateltavat ottavat kantaa heille esitettyihin väittämiin ja millä tavoin he perustelevat kannanottojaan. Alaluvussa 5.1 näytän kannanottojen ja perusteluiden kirjon ja havainnollistan sitä aineistonäyttein.

Luokittavan analyysin havainnot ovat ikään kuin johtolankoja, joita tulkitsemalla laajennan analyysia valitsemieni teoreettisten näkökulmien suuntaan (Alasuutari, 1995, 78–82). Analyysin seuraavassa vaiheessa, luvussa 5.2 tarkastelen *asukastoimijuuteen* liittyvää arvottamista ja merkityksiä haastateltavien puheessa ja kuvailen, millaiseksi asukastoimijuus aineiston valossa rakentuu.

Kannanottojen subjektit rakentuvat haastateltavien puheessa ajoittain haastateltavan oman yksilöllisen näkökulman ulkopuolelle, minkä näyttää jo luokittava analyysi.

Haastateltavat perustelevat kannanottojaan itselleen vieraamman institutionaalisen roolin näkökulmasta tai hakevat kannanotolleen vahvistusta laajemmasta joukosta ihmisiä, joiden kanssa itse jakavat saman roolin. Muun muassa tätä näkökulmien tai responsien vaihtelua kuvailen alaluvussa 5.3, jossa kommentoin aineistoa *refleksiivis-retorisen toimijuuden* näkökulmasta.

Tutkimusasetelmassa haastateltavat edustavat lähtökohtaisesti kahta sosiaalista roolia, työntekijää ja asukasta. Hyödynnän asukkaan ja työntekijän rooleja aineiston erittelyn ja tulkintojen kautta analyysin. Näin erot ja samankaltaisuudet piirtyvät paremmin esiin, ja näkökulmien vertailu tulee mahdolliseksi.

5.1 Kirjaimellinen analyysi

Tutkimuksen kirjaimellisen analyysin tarkoitus on näyttää haastatteluaineistossa esiintyneiden kannanottojen ja perusteluiden variaation väittämittäin. Laadullisen asennetutkimuksen ohjeiden mukaisesti (Vesala & Rantanen 2007, 38–42) olen jäsentänyt aineiston väittämittäin osakokonaisuuksiksi, joita yhdistävät samantyyppiset arvotukset. Asenteen tai kannanoton kohteen tunnistamisessa olen ottanut huomioon, että kommentoinnin kohde ei välttämättä ole ilmeinen tai sama, kuin väittämässä esitetty kohde, vaan puheteossa rakentuva asia. Luokittelin aineistoa ensin kannanotoissa esiintyvien erojen mukaan, sen jälkeen pyrin tarkan kirjaimellisen luennan avulla tekemään näkyväksi perusteluissa esiintyvää vaihtelua. Perustelut määrittävät osaltaan kannanoton kohdetta ja merkityksiä.

Luku 5.1.1 sisältää väittämät 1–2, jotka koskevat asumisen sujumista ja päihteiden käyttöä. Seuraava luku 5.1.2 liittyy yhteisövalmennuksen merkityksiin, hyötyyn ja tavoitteisiin (väittämät 3–5). Luvussa 5.1.3 käsitellään asumisyksikön vastuita ja yhteishenkeä (väittämät 6–7), ja luvussa 5.1.4 (väittämät 8–9) kokoavasti asumisyksikköön ja kotiin liitettyjä merkityksiä.

Alaluvut rakentuvat lyhyen johdannon jälkeen siten, että kerron ensin työntekijöiden, sitten asukkaiden kannanotot ja perustelut väittämään. Lisäksi kuvailen kunkin väittämän

yhteydessä kannanottojen jakaumaa tiiviisti aineistonäytteitä hyödyntäen, sekä kiteytän asukkaiden ja työntekijöiden kommentoinnin eroja ja yhtäläisyyksiä.

Kannanottojen ja perusteluiden yhteyteen merkityt lukumäärät kertovat siitä, kuinka moni haastateltavista toi esiin kyseistä kantaa tai perustelua. Vaikka luokkien suuruus ei sinänsä ole tämän tutkimuksen yhteydessä merkittävä asia, katson lukumäärien havainnollistavan kannanottoluokkien vaihtelua. Tässä on syytä huomioida, että sama haastateltava saattoi haastattelun aikana esittää erilaisia, myös toisilleen vastakkaisia kannanottoja. Näin tapahtui paitsi ryhmähaastatteluissa, joissa osallistujat saattoivat myötäillä toisiaan, myös yksilöhaastatteluissa, joissa haastateltava saattoi haastattelun kuluessa päätyä esittämään alkuperäiselle kannalleen vastakkaisen kannanoton tai esittää samaa väittämää kommentoidessaan monia erityyppisiä kannanottoja.

Esittelen kannanotot ja perustelut työntekijöiden ja asukkaiden kohdalla siten, että se luokka, johon kuuluvia kannanottoa esitettiin eniten, on päällimmäisenä. Haastateltavien anonymiteetin ja luettavuuden varmistamiseksi Auroatalon ja Alppikulman sijaan molempien kohdalla käsitettä *asumisyksikkö*. Aineiston esittelyä koskevissa tekstiosioissa kaikki kursiivilla oleva teksti on peräisin aineistosta. Aineiston esittelyssä käytetyt luokittelu- ja litterointimerkinnot löytyvät liitteestä 4.

5.1.1 Väittämät 1–2: Asumisen sujuminen, asunto ensin -periaate ja päihteiden käyttö

Ensimmäiset kaksi väittämää liittyivät asukkaan rooliin asumisen sujumisessa (*Riippuu asukkaasta itsestään, sujuuko pysyvä asuminen asumisyksikössä*) sekä päihteiden käytön vaikutuksiin asumisyksikön arjessa (*Päihteidenkäyttö aiheuttaa suuria ongelmia asumisyksikössä*).

Väittämä 1: Riippuu asukkaasta itsestään, sujuuko pysyvä asuminen asumisyksikössä

Työntekijät

Ka: Asumisen sujuminen riippuu asukkaasta itsestään, mutta myös muista asioista (9)

Pa1: Työntekijöillä on oma roolinsa asumisen sujumisessa (6)

Pa2: Toiminnan periaatteet turvaavat asumisen jatkuvuuden (6)

Pa3: Asukkaat tekevät valintoja, jotka vaikuttavat asumisen pysyvyyteen (5)

Pa4: Asukkaiden yksilölliset ominaisuudet vaikuttavat asumisen sujumiseen ja pysyvyyteen (4)

Pa5: Asukkaat tekevät valintoja, jotka vaikuttavat asumisen sujumiseen (2)

Pa6: Toiset asukkaat ja ulkopuoliset vieraat vaikuttavat asumisen sujumiseen (2)

Pa7: Toiminnan periaatteet tuottavat haasteita päihteettömyyteen pyrkiville (1)

Kb: Asumisen sujuminen riippuu asukkaasta itsestään (1)

Pb1: Asukkaat tekevät valintoja, jotka vaikuttavat asumisen pysyvyyteen (1)

Asukkaat

Ka: Asumisen sujuminen riippuu asukkaasta itsestään (4)

Pa1: Asukkaat tekevät valintoja, jotka vaikuttavat asumisen pysyvyyteen (4)

Pa2: Asukkaat tekevät valintoja, jotka vaikuttavat asumisen sujumiseen (4)

Pa3: Asukkaiden yksilölliset ominaisuudet vaikuttavat asumisen sujumiseen ja pysyvyyteen (2)

Kb: Asumisen sujuminen riippuu asukkaasta itsestään, mutta myös muista asioista (2)

Pb1: Toiminnan periaatteet turvaavat asumisen jatkuvuuden (2)

Pb2: Asukkaat tekevät itse valintoja, jotka vaikuttavat asumisen sujumiseen (1)

Pb3: Työntekijöillä on oma roolinsa asumisen sujumisessa (1)

Kc: Asumisen sujuminen ei riipu asukkaasta itsestään (2)

Pc1: Asumisen sujuminen riippuu toisista asukkaista (1)

Pc2: Institutionaaliset seikat tuottavat vaikeuksia asumiseen (2)

Pc3: Asumisen sujuminen ei koske minua (1)

Työntekijät ottivat ensimmäiseen väittämään kantaa pääosin välittömästi kannattaen esitettyä väittämää, mutta tuoden samalla esiin myös muita syitä asumisen sujumiselle (Ka). Kahden työntekijän kohdalla kannanotto oli muita enemmän asukkaan omia valintoja ja omaa roolia korostava, ja toinen näistä työntekijöistä ei tuonut millään tavoin

esiin muiden seikkojen vaikutusta asumisen sujumiseen. Yleisesti ottaen asukkaan rooli valintojen tekijänä korostui työntekijöiden kommentoinnissa. Moni työntekijä palasi myötäilemään väittämää muita asumisen sujumiseen vaikuttavia syitä esitettyään.

Paljon riippuu itsestäänki mut paljon on asioita jotka riippuu muista asukkaista ja muista henkilöistä siis riippuu niinku muista puitteista. Mut paljon riippuu ((lyhyt tauko)) paljon riippuu sujuuko asuminen täällä (sana) (sana) asukas voi itse tehdä ((lyhyt tauko)) asumisen onnistumisen mahdolliseksi tai mahdottomaks. [VT: Tota kuvaile sitä niinku että millä, millä tavalla, niinku konkreettisin esimerkein? Et miten se riippuu siitä asukkaasta itsestään] No ensinnäkin tällanen asenne? Tää on lähteny siitä et tääl on totaa asunto ensin periaate, elikkä tänne saa, ennenhän oli tällönen juttu, et annettiin asuntomahdollisuus jos vaan on päihteetön. (T3)

Työntekijät painottivat perusteluissaan työntekijöiden tuen (Pa1) sekä toimintaperiaatteiden (Pa2) yhteyttä asumisen sujumiseen. Työntekijöiden roolista asumisen sujumisessa puhuttiin usein ”pitkälle katsomisen” merkityksessä, mikä liitettiin joissain haastatteluissa eksplisiittisesti asunto ensin -periaatteeeseen. Tässä näytteessä ”meille ollaan sanottu” viittaa toimintaperiaatteiden ja työn institutionaalisen ohjauksen suuntaan:

Et kylhän se oli viis kuus kertaa käyny henkilökunnan kimppuun ja silti sitä tuetaan koko aika vaan niinku sitte että se asuminen onnistuu ku tiedetään että on vaikeesti asutettava ihminen sitä varten et meille ollaan sanottu et me ollaan täällä sitä varten että nää haastavimmatkin tapaukset niin niiden asuminen onnistuu (T4b, ryhmä)

Asukkaiden väkivaltaista käyttäytymistä kuvattiin työntekijähaastatteluissa asiana, joka ikään kuin kuuluu kokonaispakettiin, mutta jonka rajaamiseen asumisen päättyminen viime kädessä kilpistyy. Asunto ensin -periaatteen potentiaalisiksi negatiiviseksi puoleksi yksi työntekijä mainitsi päihteet sallivan ympäristön tuottamat haasteet päihteettömyyteen pyrkiville asukkaille (Pa7). Tämä näkökulma toistui työntekijöiden ja asukkaiden kommentoinnissa muiden väittämien kohdalla (esim. V2).

Asukkaiden valinnanvapaus suhteessa asumisen sujumiseen tarkentui työntekijöiden kommentoinnissa kahtalaiseksi: ensinnäkin sujuminen määrittyi asumisen pysyvyyden

näkökulmasta. Toisin sanoen asumisen pysyvyys rakentui kommentoinnissa asiaksi, johon asukkaat vaikuttavat omilla valinnoillaan (Pa3):

Niin meillä ei käytetä sanaa uloskirjaus? Et se on vanhanaikasta? Et meillähän pyritään siihen että kaikkien kanssa asuminen sujuu jollain lailla? [VT: mm, mm,] Kukaan ei menetä asuntoa jos ei sitä itse halua eli vapaaehtosesti itse tosta ovesta lähde ulos. (T1c, ryhmä)

Toisaalta asumisen sujumista kommentoitiin ongelmattomuuden näkökulmasta, eli asukkaan katsottiin voivan valinnoillaan vaikuttaa asumisen sujumiseen ongelmattomasti (Pa5):

No se riippuu asukkaasta no onhan asukkaat on tota itsenäisiä toimijoita ja tekee valintoja ja ((lyhyt tauko)) ja ja ((lyhyt tauko)) omia ratkasujaan että tota es esimerkiks siitä että sitoutuuko ne, sitoutuuko ne niinku meidän talon sääntöihin tai vai tai haluuko ne tota yrittää tulla toimeen naapureidensa kanssa ja ((lyhyt tauko)) tällasia asioita että. (T1a, ryhmä)

Asumisen pysyvyyden ja ongelmattomuuden katsottiin työntekijöiden perusteluissa liittyvän myös asukkaiden yksilöllisiin ominaisuuksiin (Pa4). Asukkaiden ominaisuudet määrittyivät joko elämänhallinnan vajavaisuuden kuvauksiksi (”tukea tarvitsevat”, ”eivät tule pärjäämään omillaan”) tai sen kautta, että sopeutuuko asukas yhteisölliseen asumiseen, kuinka sosiaalinen hän on. Kaksi työntekijää toi myös esiin toisten asukkaiden ja ulkopuolisten vieraiden vaikutusta asumisen sujumiseen (Pa6), mikä on joiltain osin peilikuva yksilöllisiä ominaisuuksia (yhteisöön sopeutumista) korostavalle perustelulle (Pa4).

Asukkaiden kannanotoissa omien valintojen rooli näyttäytyi hieman työntekijöitä vahvempana. Tässä sisällöllisesti melko tyypillisessä näytteessä asukas perustelee ensin asumisen sujumista (Ka) asukkaan yksilöllisten ominaisuuksien näkökulmasta (Pa3) ja sitten pysyvyyteen vaikuttavien valintojen (sääntöjen noudattamisen) näkökulmasta (Pa1). Kommentointi jatkuu kuvailulla siitä, miten väkivalta saattaa johtaa asumisen katkeamiseen.

Kyl se periaatteessa sujuu. [VT: riippuu asukkaasta siis?] Niin, mut se on ihan niinku se on meist itestä kiinni aika paljon. [VT: voitko sä perustella mistä se johtuu että se on itsestä kiinni tai minkälaisista asioista se on niinku kiinni?] Se on oikeestaan, että pärjää porukan kanssa, [VT: mm,] Jaa sit

jos periaatteessa ku meillähän saa ottaa, [VT: niin niin,] viinaa? että pysyy omassa kämpässä tai kaverin luona, (A3)

Samoin kuin työntekijöiden kohdalla, asukkaiden kommentoinnissa oli erotettavissa asukkaiden tekemät valinnat, jotka liittyivät asumisen pysyvyyteen (Pa1), ja toisaalta ne valinnat, jotka liittyivät asumisen ongelmattomuuteen (Pa2). Tässä näytteessä näkyy pysyvyyteen liittyvä perustelu (Pa1):

[VT: millä tavalla sä ajattelet että se riippuu?] No sillä tavalla että jos sä käyttäydyt siellä silleen niinku et jos sä oot väkivaltanen tai jotain muuta niin silloin sä lennät pellolle sieltä, [VT: niin eli se on niinku,] Niin, ittestähän se on kiinni, [VT: joo,] yleensä niinku kaikki asuminen, (A6)

Työntekijöiden kohdalla yleisimmän kannanoton, asumisen sujumisen näkeminen paitsi asukkaan valintojen myös muiden asioiden seurauksena (Kb), esitti kaksi asukasta. Muina asumisen sujumiseen vaikuttavina asioina mainittiin tällöin toimintaperiaatteet (Pb1) sekä työntekijöiden tuki (Pb3), jonka tämä haastateltava katsoi tuovan ikään kuin lisäarvoa asumisen sujumiseen:

No mulla on tietoa siitä että tota on sanottu niin, että ((lyhyt tauko)) oh auroratalo on asuntopaikka? josta ei lennä pihalle. [VT: mm,] Et se on se asunto ensin –periaate se pätee siellä mutta sit siinä on sellanen että sen asumisen voi tehdä mukavaks omalla asenteellaan ja ja ja ja sillä tavalla et se on itselle miellyttävää, tai sitten niin myös omalla asenteella että jos tekee oikein hankalaks sen niin sithä se ei oo kivaa ja se tuottaa myös muille hieman harmia. [VT: mm, mm,] mutta siinä, et se sehän siinä on että et et niinku vähän joka puolella ((lyhyt tauko)) mutta täällä sen voi tehdä mmm miten sitä sanois, et täällä on siihen on on henkilökunta joka joka tavallaan suojelee et kun mä paan oven kiinni, [VT: mm,] niin mulla on on siellä suojaisa olo, (A1)

Kahden asukkaan kommentoinnissa asumisen sujuminen määrittyi myös työntekijöistä poiketen asiaksi, joka ei riipu asukkaasta itsestään (Kc). Toinen esitetyn väittämän kiistänyt asukas perusteli kantansa asukasvalinnan ja toisten asukkaiden häiriökäyttäytymisen (Pc1) näkökulmista. Asukasvalinta osoittaa tässä institutionaalisiin seikkoihin, jotka tuottavat asumiseen vaikeutta (Pc2).

[VT: mut riippuukse asukkaasta se sujuminen.] Ei, ei riipu, [VT: kenest se riippuu.] Se riippuu ylipäättään koko täst, sanotaan tästä asukasvalinnasta, (A4)

Samassa yhteydessä asukas kritisoi myös asumisyksikössä tapahtuvan toiminnan institutionaalista sääntelyä, eli instituutioon kohdistuva kritiikki ilmeni kahtalaisena (Pc2):

Ainoastaan siin tapauksessa niin että joku on tietämätön omista vuokralaisen oikeuksistaan, [VT: mm,] Taikka hyväksyy sen itse niinku et hänet niinku toimitaan niinku halutaan eikä niinku lain puitteissa ollekaan, [VT: mm,] Siis eihän täältä voida esimerkiksi kieltää ketään vierailemasta ei mulle voida mitään aikoja panna, vierasaikoja, [VT: mm,] Koska mua sitoo yleinen huoneenvuokrauslaki, (A4)

Toinen esitetyn väittämän kiistänyt asukas (Kc) kieltäytyi aluksi ottamasta kantaa väittämään:

Emmä tiedä ku mä yritän koko aika täältä pois, (A2)

Tarkan luennan perusteella tämän asukkaan kommentointi osui kahteen toisilleen vastakkaiseen luokkaan (Ka ja Kc). Sama haastateltava esitti myöhemmin kritiikkiä asumisyksikön asukkaaseen kohdistamia rajoituksia kohtaan, kuvailen ruokailumahdollisuutta ”*pakkosyöttönä*” ja korostaen sitä kautta omatoimisuuttaan suhteessa muihin asukkaisiin. Toisaalta hän puhui yksilöllisistä ominaisuuksistaan (tai valinnoistaan) ikään kuin asumisyksikköön juuttumisen syynä:

Emmä tiedä me ollaan kato me ollaan vähän eri tasolla mun mielest tota noinniin mä oon vähän niinku ((lyhyt tauko)) omatoiminen et noi kaikki ei oo sinällään, [VT: niin siis et on eri,] Siis mulla ei oo atk:ssa mitään vikaa (sana) juomisen takii ilmeisesti mun pitää olla täällä. (A2)

Ensimmäisen väittämän kommentoinnissa asukkaat ja työntekijät eroavat toisistaan siinä, että perusteluiden kirjo on työntekijöillä laajempi. Asukkaiden kohdalla taas kannanottoluokkia oli enemmän. Työntekijät hyödynsivät enemmän omaan rooliinsa ja institutionaaliseen kehykseen liittyviä perusteluita. Asukkailla puolestaan korostui omien valintojen rooli asumisen sujumiseen vaikuttavana tekijänä. Työntekijöistä poiketen

asukkaiden kannanotoissa näkyi myös institutionaalisia käytäntöjä kohtaan osoitettu kritiikki.

Väittämä 2: Päihteiden käyttö aiheuttaa asumisyksikössä suuria ongelmia

Työntekijät

Ka: Päihteiden käyttö aiheuttaa joitain ongelmia asumisyksikössä (6)

Pa1: Tämä paikka on olemassa päihdeongelmia varten (3)

Pa2: Päihteiden käytöstä seuraa väkivaltaa (3)

Pa3: Ongelmia aiheuttavat päihteiden välitykseen ja velkoihin liittyvät asiat (3)

Kb: Päihteiden käyttö aiheuttaa asumisyksikössä vähemmän ongelmia kuin muualla (4)

Pb1: Asumisyksikössä on ammatillinen valmis puuttua ongelmiin (3)

Pb2: Toimintaperiaatteet lieventävät ongelmia (2)

Kc: Päihteiden käyttö aiheuttaa suuria ongelmia asumisyksikössä (3)

Pc1: Asukkaiden häiriökäyttäytyminen liittyy päihteidenkäyttöön (3)

Pc2: Rungas päihteiden käyttö aiheuttaa aina ongelmia (2)

Pc3: Tämä paikka on olemassa päihdeongelmia varten (2)

Pc4: Rajoittamaton päihteidenkäyttö tuottaa haasteita työntekijöille (2)

Pc5: Päihteidenkäyttö aiheuttaa ongelmia päihteettömyyteen pyrkiville (1)

Kd: Ongelmia aiheuttavat muut seikat (3)

Pd1: Ongelmia aiheuttaa asukkaiden sosiaalinen elämä (3)

Pd2: Ongelmia aiheuttavat asukkaiden yksilölliset ominaisuudet (2)

Asukkaat

Ka: Päihteidenkäyttö aiheuttaa suuria ongelmia asumisyksikössä (4)

Pa1: Muiden asukkaiden häiriökäyttäytyminen liittyy päihteidenkäyttöön (3)

Pa2: Päihteidenkäytön seuraukset aiheuttavat haasteita työntekijöille (1)

Pa3: Oma häiriökäyttäytymiseni liittyy päihteidenkäyttöön (1)

Pa4: Päihteidenkäyttö aiheuttaa ongelmia päihteettömyyteen pyrkiville (1)

Kb: Päihteidenkäyttö aiheuttaa joitain ongelmia asumisyksikössä (2)

Pb1: Asukkaiden häiriökäyttäytyminen liittyy päihteidenkäyttöön (2)

Pb2: Päihteidenkäytön seuraukset aiheuttavat haasteita työntekijöille (1)

Kc: Ongelmia aiheuttavat muut seikat (1)

Pc1: Ongelmien selittäminen päihteidenkäytöllä on poliittista propagandaa, jolla peitellään varsinaisia yksilöllisiä ongelmia (1)

Työntekijät kommentoivat väittämää 2 pääasiassa siten, että väittämässä tarjottu ”suuria ongelmia” lieventyi ”joiksikin ongelmiksi” (Ka). Myös muita syitä asumisyksikön ongelmille tuotiin esiin (Kd), ja osa työntekijöistä katsoi päihteiden aiheuttavan asumisyksikössä vähemmän ongelmia kuin jossain toisaalla (Kb). Kannanotto (Kb) ikään kuin alleviivaa sitä, etteivät päihteidenkäytön aiheuttamat ongelmat asumisyksikössä niin

hirveän suuria ole. Kannanotto sisältää institutionaalisen kehysten tarkoituksenmukaisuutta painottavan vireen. Näin kantaa ottaneiden kommentointi oli luettavissa myös joko esitettyä väittämää lieventävän kannanoton (Ka) tai väittämää myötäilleen kannanoton (Kc) mukaiseksi.

Esitettyä väittämää lieventäneen kannanoton (Ka) ilmaisuissa työntekijöiden kommentointi lähti yleensä käyntiin epäröiden tai kielteisellä kannanotolla, mutta kuitenkin siten, että väittämää ei yksiselitteisesti kumottu. Toimintaperiaatteet tai asumisyksikön institutionaalinen kehys nousi muutamalla työntekijällä perusteluna kommentoinnin kärkeen (Pa1), kuten tässä:

Eei se pelkästään eikä niin suuriakaan ongelmia tota? hyvä olla täällä päihteiden käyttäjä? [VT: Hm?] Tää on pitkäaikaisasunnottomille päihteiden käyttäjille niin tota, (T3)

Sijoitan tämän työntekijän kannanoton ongelmia lieventäneiden kannanottojen luokkaan (Ka). Vaikka työntekijä kiistää päihteidenkäytön aiheuttavan (suuria) ongelmia, hän kuvailee kuitenkin asumisyksikköä paikkana, jossa ratkotaan päihteidenkäytön aiheuttamaa ongelmaa. Tätä kannanottoa perusteltiin myös tuomalla selkeämmin esiin päihteiden käytön tuottamia ongelmia, joiksi nimettiin asukkaiden väkivaltaisuus (Pa2) sekä päihteiden välitykseen ja velkoihin liittyvät laittomuudet (Pa3).

Ne työntekijät, joiden mielestä päihteiden käyttöön liittyi suuria ongelmia (Kc), perustelivat kantaansa niin ikään institutionaalisen tarkoituksenmukaisuuden (Pc3) ja asukkaiden häiriökäyttäytymisen (Pc1) näkökulmista. Esitettyä väittämää myötäilevää kannanottoa (Kc) tuotiin esiin aina yhdessä toisen kannanoton kanssa. Tässä haastateltavan kannanotto rakentuu myös (Kd):n mukaiseksi:

Kyllä ja ei, siis tota noinniin, [VT: saat perustella molemmat,] molemmat joo? Tietysti sithän näihin niinku ((lyhyt tauko)) ei oo yksistään ne päihteiden käyttö vaan sit on tietysti ne mielenterveydelliset ongelmat sit siinä niin ku, (T5)

Esitettyä väittämää myötäilevää kantaa (Kc) perusteltiin myös päihdeettömyyteen pyrkiville asukkaille aiheutuvilla vaikeuksilla (Pc5) sekä työntekijöille koituvien

ongelmien (Pc4) näkökulmasta, jolloin ongelma tosin tarkentui kommentoinnissa haasteeksi:

Sehän luo just ne omat haasteet se että koska ei edellytetä sitä elämäntapamuutosta? [VT: mm, mm,] Tietysti ihminen päihtyneenä on erilainen ku selvin päin että, [VT: niin,] et sehän luo aina silloin työntekijälle niitä haasteita? [VT: millasii haasteita, tai voitsä kuvailla jotain konkreettista niinku et mitä se aiheuttaa?] No siel voi tulla niitä öö asukkaiden kesken riitoja, siis ihan kunnon tappeluja? [VT: mm,] sit tulee just näit väkivaltatilanteita? et esimerkiks mennään sanomaan että kun on kuitenkin luotu ne yhteiset säännöt siinä yhteisössä että kuinka toimitaan ja miten tehdään ja sit jos työntekijät niinku puuttuu siihen että, et omassa huoneessa voi esimerkiks tai juoda niin siitä voi tulla käsiryysy työntekijän ja asukkaan välille? (T5)

Päihteidenkäytöstä muualla aiheutuneisiin suurempiin ongelmiin liittyvää kantaa (Kb) esiin tuoneet työntekijät eivät kieltäneet päihteiden käytön ongelmia, mutta kuvailivat syitä siihen, miksi päihteet aiheuttavat suurempia ongelmia jossain toisaalla. Työntekijöiden rooli asumisyksikön ongelmien lievittäjänä (Pb1) oli perusteluna esillä korostuneesti yhdessä ryhmähaastattelussa.

Emmä tiä aiheuttaaks täällä sen suurempii ongelmia ku missään muuallakaan tuo päihteiden käyttö et tota ((lyhyt tauko)) ja se et meil on niinku ehkä parempi valmius kohdata niinku sellasta päihteiden käyttöä täällä kun ((lyhyt tauko)) Verrattaes niinku sellaseen ((lyhyt tauko)) vuokra-asuntotyypiseen ratkaisuun et taas kaupungin vuokra-asunto niin siellä niinku, [VT: mm,] siellä se päihteidenkäyttö aiheuttais niinku suurii ongelmii todennäköisesti sille asumiselle et ((lyhyt tauko)) meil on sellai hyvät valmiudet siihen ja se on meille niinku koulutetulle työvoimalle tuttua ja tiedetään miten sitä kohdataan ja tääl on niinku sillai ((lyhyt tauko)) raadollist sanoo niin turvallista käyttää päihteitä, (T1b, ryhmä)

Asumisyksikköä verrattiin lisäksi päihteettömään paikkaan kahdessa työntekijähaastattelussa siten, että päihteet sallivan ympäristön nähtiin lieventävän mahdollisia ongelmia ja lisäävän luottamusta (Pb2). Kannanottoa, jossa ongelmien syiksi nähtiin muut asiat kuin päihteet (Kd), hyödynnettiin niin ikään muita kannanottoja (Ka ja Kc) täydentävänä näkökulmana. Ongelmien aiheuttajina tuotiin päihteiden käytön sijaan esiin asukkaiden sosiaalista elämää; asukkaiden vieraita ja asukkaiden (ja vieraiden) välisiä kiistoja (Pd1) sekä asukkaiden yksilöllisiä ominaisuuksia, kuten mielenterveysongelmia (Pd2).

Asukkaiden kohdalla väittämän 2 kommentointi poikkesi työntekijöistä siten, että esitettyä väittämää myötäilevää kannanottoa (Ka) esitettiin selkeämmin sellaisenaan, eikä ”suuria ongelmia” lieventäen, kuten tässä:

[VT: Seuraava on tämmönen ku (VÄITTÄMÄ 2) päihteiden käyttö aiheuttaa auroratalossa suuria ongelmia?] En oo eri mieltä pätäkääkään, [VT: et oo erimieltä,] en en todellakaan, [VT: oot samaa mieltä?] aivan täysin (A4)

Kannanottoa (Ka) perusteltiin asukkaiden päihteidenkäytöstä seuraavalla häiriökäyttäytymisellä (Pa1), jota yksi asukas kuvaili myös omana toimintanaan (Pa2). Sama haastateltava toi myös esiin häiriökäyttäytymisen seurauksia työntekijöille (Pa3) kahteen otteeseen väittämää kommentoidessaan:

No eiköhän noilla (nauraen) henkilökunnalla mee suurin osa aikaa kato mä saan tällasii ihanii lappuja, (A2)

Yksi asukas perusteli kannanottoa päihteistä koituvilla terveydellisillä haitoilla (Pa4), sekä päihteiden vapaan käytön päihteettömyyteen pyrkiville asukkaille aiheuttamalla haitoilla (Pa5). Vaikka tämä asukas piti asunto ensin -periaatetta hyvänä asiana, hän kuvaili, kuinka oma halu ei välttämättä riitä päihteettömyyden tavoittelussa, vaan siihen tarvittaisiin yksilöllisempää tukea niille, jotka sitä haluavat.

Mun mielest se on hyvä periaate asunto ensin, [VT: mm,] mut sit siin vois olla joku aikaväli, että ohjattais johonki ois jotain tämmösii ryhmiä, keskusteluryhmiä tai jotain, [VT: Mm, mm,] missä niinku pyrittäs pois siit päihteettömyydestä tai jotain, jokaiselle tehtäis oma suunnitelma, [VT: Mm,] vaikka henkilökunnan kautta,(A5)

Kaksi asukasta otti kantaa lieventäen esitetyn väittämän ”suuria ongelmia” (Kb). Toinen heistä piti ensisijaisesti muita seikkoja kuin päihteitä ongelmien lähteenä (Kc). Tämän jälkeen hän kuitenkin pohdiskeli, että päihteiden kautta muut ongelmat tulevat esiin, ja asumisyksikön yhteydessä niistä kärsivät ensisijaisesti työntekijät (Pb2):

Voi sit sanoo et ihmelteltävän hyvin henkilökunnan kärsivällisyys (nauraen) must ei olis henkilökunnaks tällases paikas? mulla saattas olla se kirves heti siinä, (naura) se se se on joskus aika törkeetä se on niin niin niin että et tota et sillon kun mä muutin tänne ja sillon oli vähän enemmän nythän se

on niinku rauhottunut, silloin kun mä muutin tänne mä kysyin henkilökunnalta sitten että maksaaks ne teille palkkaa tosta, (A1)

Myöhemmin haastattelun aikana kävi ilmi, että sama asukas koki työntekijät erityisen tärkeinä omalle turvallisuuden tunteelleen. Toinen lievempää kannanottoa (Kb) esittänyt asukas otti väittämään kantaa varautuneen myönteisesti muiden asukkaiden häiritsevää käyttäytymistä kuvaillen (Pb1), mutta totesi sitten, että hän henkilökohtaisesti ei kokenut tätä seikkaa kuitenkaan suureksi ongelmaksi. Muita seikkoja ongelmien aiheuttajina (Kc) toi ensivaiheen kommentoinnissa esiin yksi asukas, joka toisaalta myös myönsi, että päihteet aiheuttavat joitain ongelmia (Kb).

Niin, mun mielestä se ei oo päihteiden käyttö, [VT:mm,] mut tää on tietysti hyvin tämmöstä hyvinkin subjektiivista, eli päihteiden käyttöä liiotellaan sen aiheuttamia ongelmia, ihmisillä on muuta ongelmia, (A1)

Tämän asukkaan puheenvuorossa päihteidenkäytön aiheuttamiin ongelmiin keskittyminen näyttäytyi poliittisena propagandana, jolla oikeutettiin päihteidenkäyttäjien syrjäyttäminen keskustelusta.

Ja sillä tavalla sysätään myös sit se päihteiden käyttäjä syrjään eli eli siitä saadaan yhteiskunnallinen argumentti, et jos se nyt sattuu pari kertaa vuodessa juomaan päänsä täyteen niin et sen näkee kaikki nii sit sitä on helppo syyllistää sitä osoittaa sormella että kato se vielä juo viinaa toi joka on koko ajan on niinku suuna päänä kaikessa ja kritisoi kaikkea, se juo vielä viinaaki. se on ihan selvä juoppo, sillä saadaan niinku se kaikki se koteloitua se se, [VT: mm,] mistä on kysymys, (A1)

Toisen väittämän kohdalla asukkaiden ja työntekijöiden erot näkyvät siinä, millaisia näkökulmia perusteluissa hyödynnetään. Institutionaalisten roolien mukaiset responsit näkyvät tämän väittämän kohdalla ensimmäistä väittämää selkeämmin. Toisin kuin asukkaat, työntekijät perustelevat kantojaan esimerkiksi institutionaalisen kehyksen tarkoituksenmukaisuudella sekä ammatillisella valmiudella kohdata mahdollisia ongelmia. Asukkaiden perusteluissa työntekijöiden näkökulma tunnistetaan, samoin kuin institutionaalisen kehyksen mahdolliset ongelmakohdat.

5.1.2 Väittämät 3–5: Yhteisövalmennuksen merkitykset ja tavoitteet

Kolme seuraavaa väittämää (*Yhteisövalmennus on ajanhukkaa; Yhteisövalmennus lisää asukkaiden oma-aloitteisuutta ja toimeliaisuutta; Työntekijät puuttuvat liikaa asukkaiden elämään*) liittyvät yhteisövalmennukseen, sen merkityksiin ja tavoitteisiin. Yhteisövalmennuksen yksi pyrkimys on asukkaiden voimaantuminen ja valtaistaminen, sekä asukkaiden osallisuuden lisääminen (esim. Kylmä ym. 2011, 3). Asukastoimijuuden muovaamiseen kytkeytyy myös työntekijöiden rooliin ja ammatillisuuden muutokseen liittyvä yhteisövalmennuksen tavoite, joka on esillä väittämässä 5.

Väittämä 3: Yhteisövalmennus on ajanhukkaa

Työntekijät

Ka: Yhteisövalmennus ei ollut ajanhukkaa (9)

Pa1: Sain uusia näkökulmia työhön (6)

Pa2: Suhtautumistapani asukkaisiin muuttui (6)

Pa3: Yhteisöllisyyden kokemus vahvistui asumisyksikössä (6)

Pa4: Syntyi uusia, työn kannalta merkityksellisiä verkostoja (3)

Pa5: Yhteisövalmennus on vaikuttanut positiivisesti asukkaisiin (2)

Pa6: Yhteisövalmennuksen vetäjät vakuuttivat asiantuntemuksellaan (2)

Pa7: Yhteisövalmennusta pitäisi järjestää enemmän (2)

Kb: Yhteisövalmennus ei ollut ajanhukkaa, mutta siinä on kehittämisen varaa (3)

Pb1: Kehitystehtävät ovat jääneet kesken (2)

Pb2: Valmennuksesta ei jäänyt mitään erityistä mieleen (1)

Pb3: En päässyt kehitystehtävissä vaikuttamaan oman kerrokseni haasteisiin (1)

Kc: Yhteisövalmennus voi jollekin olla ajanhukkaa (3)

Pc1: Yhteisövalmennuksesta hyötyminen edellyttää oikeanlaista asennetta (3)

Asukkaat

Ka: Yhteisövalmennus oli minulle ajanhukkaa (4)

Pa1: En tarvitse yhteisövalmennusta pärjätäkseni paremmin (3)

Pa2: Yhteisövalmennus vahvisti kriittistä asennetta instituutiota kohtaan (2)

Pa3: Yhteisövalmennus ei johtanut mihinkään konkreettiseen (2)

Pa4: Yhteisövalmennus on tarkoitettu henkilökunnalle (1)

Kb: Yhteisövalmennus ei ollut ajanhukkaa (2 [1])

Pb1: Yhteisövalmennus toi merkittäviä positiivisia muutoksia kokemusmaailmaani (1)

Pb2: Yhteisöllisyyden kokemus vahvistui (1)

Pb3: Samanvertaisuuden kokemus vahvistui (1)

[Pb4: Valmennus ei ollut ajanhukkaa niille, jotka hyötyvät asumisyksikön sääntöjen sisäistämisestä (1)]

Työntekijöiden kanta väittämään 3 oli yhtä lukuun ottamatta esitetyn väittämän vastainen (Ka). Vain yhdessä ryhmähaastattelussa yksi työntekijä oli sitä mieltä, että yhteisövalmennuksesta ei jäänyt mitään erityistä elämään (Kb). Hänen lisäksi kaksi muuta työntekijää kiinnitti huomiota yhteisövalmennuksen kehittämiskohtiin, vaikka he myös vastustivat esitettyä väittämää ja toivat esiin yhteisövalmennuksen positiivisia puolia. Yhteisövalmennusta ajanhukkana (Kc) kommentoitiin ainoastaan spekulatiivisesti kahdessa työntekijähaastattelussa todeten, että valmennuksen näkeminen hyödyllisenä edellyttää oikeanlaista asennoitumista (Pc1). Työntekijät ilmaisivat esitettyä väittämää vastustavan kannan (Ka) hyvin selkeästi ja painokkaasti ("ehdottomasti ei"; "ei missään nimessä"), ja suhtautuivat väittämään usein huvittuneen epäuskoisesti.

Eiiii oleee. (naurahdus) ei mun mielestä, [VT: mm ((lyhyt tauko)) voitsä perustella sitä sun kantaa?] eiks tää nyt ollu tää cable-koulutus, tää, [VT: joo, joo joo,] must se oli todella antoisa. (T2)

[VT: okei, sitte kolmas väite koskee yhteisövalmennusta? (VÄITTÄMÄ III) yhteisövalmennus on ajanhukkaa.] T5: ((nauraa)) [VT: Mitä sanot siitä?] Tota ((lyhyt tauko)) siis tarkottaaks tää nyt sitä et se itse valmennus nyt ku se on käyty et se oli ihan niinku, [VT: Niin no miten sä sen tulkitset, mä en saa tulkita tota sun puolesta] No tota, [VT: Mut mut joo siis niinku tää valmennus missä sä olit,] Siis itse mä koin että se oli tosi hyvä? (T5)

Yhteisövalmennus rakentui työntekijöiden perusteluissa näkökulmia laajentavaksi ja uusia suhtautumistapoja tuottavaksi prosessiksi. Yhteisövalmennuksesta seurannutta näkökulman laajenemista kommentoitiin myös metaforien avulla: sitä verrattiin esimerkiksi "suurennuslasilla katsomiseen" ja "silmiä avautumiseen eri tavalla". Työntekijät kuvailivat muutoksia suhteissaan asukkaisiin (Pa2, tässä myös Pa3):

Kun sen on käyny sen prosessin läpi niin ehkä eri tavalla just suhtautuu ihan yksittäisiin asukkaisiin myöski et ei se oo pelkästään se yhteisöllisyys todellakaan? Vaan alkaa mieltii asukkaita ja asukkaitten omia tarinoita. (T1c, ryhmä)

kokemustaan yhteisöllisyyden vahvistumisesta (a3):

Tullu tämmönen vähän enemmän kun siellä puhuttiin paljon kyläyhteisöstä, yhteisöstä, niin tää laajeni, tää, [VT: Okei, joo.] Laajeni tää koko

Diakonissalaitoksen kuva niinku jollain tavalla, mä en tiedä minkä takia se laajeni mutta näki kokonaisuutena sen. Ehkä se kun siellä oli ((lyhyt tauko)) eri osastoilta ihmiset töissä ja sitten oli myös asukkaat mukana, (T3)

sekä kokonaisvaltaista muutosta työhön liittyen (a1):

Esimerkiksi tällanen, tää postmoderni, postmoderni ammatillisuus, niin se niinkun kiinnosti kovasti ja niinku pisti ajattelemaan ihan niinku eri tavalla kaikkia näitä, vanhoja, vanhoja niinku malleja. (T6)

Myös verkostojen laajenemista oman lähityöyhteisön ulkopuolelle tuotiin esiin (Pa4): valmennuksissa oli mukana työntekijöitä Helsingin kaupungilta sekä Helsingin Diakonissalaitoksen johtoa. Useat työntekijät hyödynsivät puheessaan vähintään kahta neljästä ensimmäisestä perustelusta Pa1-Pa4. Kannanottoa (Ka) perusteltiin myös havainnoilla yhteisövalmennuksen positiivisista vaikutuksista asukkaisiin (Pa5) sekä yhteisövalmennuksen vetäjien ammattitaidolla (Pa6). Pari työntekijää alleviivasi kannanottoa toteamalla, että itse asiassa yhteisövalmennuksia pitäisi sen hyvien vaikutusten vahvistamiseksi järjestää enemmän (Pa7).

Kritiikkiä yhteisövalmennus sai kolmen työntekijän taholta. Näistä kahdessa kannanottaminen väittämään oli epäröivämpää, kuten tässä ryhmähaastattelussa, jossa kaksi muuta ottaa väittämän vastaisen kannan (Ka):

[VT: Seuraava seuravaa väite koskee yhteisövalmennusta? (VÄITTÄMÄ III) Yhteisövalmennus on ajanhukkaa.] ((lyhyt tauko)) [T4a: Ehdottomasti toista mieltä.] T4b: Niin, mä oon samaa,] [T4a: Ihan ehdottomasti,] Emmä tiä ihan ehdottomasti oo kyllä toista mieltä? (T4c, ryhmä)

Kannanottoa (Kb) perusteltiin kesken jääneillä kehittämistehtävillä (Pb1) sekä sillä, ettei valmennuksesta jäänyt oikein mitään käteen (Pb2). Yksi työntekijä perusteli kantaansa yhteisövalmennuksen kehittämistehtävien näkökulmasta siten, ettei hän päässyt valmennuksen jälkeen vaikuttamaan oman kerroksensa haasteisiin (Pb3). Kehittämistehtävän ryhmäkokoontaminen oli suunnannut tehtävän näkökulman muualle.

Asukkaiden kommentointi väittämään 3 poikkesi työntekijöiden kommentoinnista, vaikka yhteneväisyyksiäkin oli. Neljä asukasta piti yhteisövalmennusta esitetyn

väittämän mukaisesti ajanhukkana (Ka). Tämän asukkaan mukaan valmennus ei johtanut mihinkään konkreettiseen (Pa3):

Kyllä. ((lyhyt tauko)) [VT: perustele?] Tota se meidän yhteisövalmennus niin siin ei ollu niinku mitään lopputulosta. [VT: mm,] siin ei päästy yhtään mihinkään. (A5)

Tämä asukas kuvaili, kuinka yhteisövalmennuksesta alkanut toiminta tai voimavarojen pohtiminen valmennuksessa eivät vaikuttaneet hänen elämänlaatuun parantavasti. Asukas esitti haastattelun yhteydessä monia yhteisövalmennukseen liittyviä kehitysehdotuksia, jotka voisivat lisätä valmennusten potentiaalia vaikuttaa positiivisesti ja konkreettisesti asukkaiden elämään. Hänen mukaansa valmennuksia pitäisi suunnitella paremmin ja esimerkiksi matalan kynnyksen päivätoimintapaikoista, joissa valmennuksen aikana vierailtiin, pitäisi olla päivitettyä infoa saatavilla kaikille asukkaille.

Kahden asukkaan mukaan yhteisövalmennus oli tarkoitettu joillekin muille (perustelut Pa1, Pa4):

Se on itsestään kiinni saatana toi, ne ne ketkä tota yhteisövalmennusta nii sit tarttis, [VT: mm,] Nii niillä ei oo vissiin toi atk oikein kondiksessa, et jokainen joka on vähänki järjissään nii kyl se itsensä johonki, johonki tota ((lyhyt tauko)) järkkää asumaan, [VT: Nii et sillon ei tarvi niinku tämmöstä, kö?] Ei, ei mun mielestä toi on ja mut (sana) sen tota nii, se oli enemmän niinku henkilökunnalle suunnattukki se koko juttu, [VT: Se oli se vaikutelma mikä sulle jäi,] Se oli se mitä mulle jäi, [VT: Joo, mistä se tuli muistatsä, se fiilis että se on niinku enemmän öö henkilökunnalle?] Siinähan ne keskusteli henkilökunta ja sitte tää, kuka sitä nyt vetikään? (A2)

Eihän se välttämättä ajanhukkaa oo, [VT: mm,] jos haluaa valmentautuu tällaseen yhteisöön niin siinä vaan valmentautuu kuka haluaa, minä en kuulu siihen porukkaan joka haluaa tähän valmentautua, (A4)

Näiden asukkaiden kohdalla kommentoinnista näkyy kritiikki institutionaalista tahoja kohtaan (Pa2). Tässä jälkimmäistä aineistonäytettä edustavan kommentoinnin olen laskenut väittämää kannattavaksi kannanotoksi (Ka), koska se oli haastateltavan varsinainen kanta väittämään, vaikka hän aineistonäytteessä vastustaa väittämää toisesta näkökulmasta katsoen. Kaksi asukasta otti selkeästi kantaa esitettyä väittämää vastaan

(Kb). Tässä asukas perustelee kantaa yhteisöllisyyden ja yhteisön valtasuhteiden muuttumisen näkökulmista:

Ei oo mun mielestä. [VT: no perusteletko.] Ei ku se on sen takia tota, täst on ollut paljon hyötyäki. [VT: millaisii hyötyi just sulle tai sillee?] Siis henkilökunnan ja tota meidän välillä on paljon enemmän saatu juttuja tehtyä niinku esimerkiks kaikkee yhteisövalmennukseen liittyvää ja sit ollaan neuvoteltu paljon paremmin eri tilanteista ((lyhyt tauko)) et ollaan niinku (sana) selvydes asiat, [VT: mm, mm,] Koska sitte meillä on niinku sama ((lyhyt tauko)) sananvalta, (A3)

Yksi asukas kuvaili yhteisövalmennuksen tuottamaa muutosta kokemusmaailmassaan (Pb1):

Sitä löys niinku itsestään, en nyt tiedä kuinka kuinka yleinen ((lyhyt tauko)) se on, mutta mä löysin itsestäni uudestaan leikkivän ihmisen, kun mä olin mennyt hyvin vakavaksi. [VT: Mm, okei,] Niinku sellaseks kuolemanvakavaksi voi sanoo, niinku sairauksien sun muiden johdosta. Niin se leikkivä ihminen tuli uudestaan tänne takas ja se se oli hieno tunne, se oli hieno tunne. (A1)

Asukkaiden ja työntekijöiden kommentointi erosi kolmannen väittämän kohdalla siten, että työntekijät kommentoivat yhteisövalmennusta selkeästi enemmän hyödyllisenä ja kokemusmaailmaa muuttavana prosessina. Toisaalta ne kaksi asukasta, jotka vastustivat väittämää, perustelivat kantaansa työntekijöiden kanssa samantyyppisesti. Työntekijöiden ajatusmaailman avartuminen vastaa yhteisövalmennuksen tavoitteita. Asukkaiden kommentointi kielii kuitenkin siitä, että valmennukset voivat näyttäytyä asukkaiden näkökulmasta instituutiolähtöisiltä.

Väittämä 4: Yhteisövalmennus lisää asukkaiden oma-aloitteisuutta ja toimeliaisuutta

Työntekijät

Ka: Yhteisövalmennus lisää asukkaiden oma-aloitteisuutta ja toimeliaisuutta tietyin ehdoin tai varauksin (6)

Pa1: Asukas tarvitsee tukea toiminnan suuntaamisessa valmennuksen jälkeen (3)

Pa2: Nykyiset rakenteet rajoittavat asukkaan oma-aloitteisuutta (2)

Pa3: Asukkaiden aktivoituminen tuottaa paineita muuttaa työntekijöiden roolia (2)

Pa4: Positiiviset muutokset näkyvät vain jo valmiiksi aktiivisissa asukkaissa (2)

Pa5: Laajempi muutos edellyttää suurempaa määrää valmennettuja asukkaita (1)

Kb: Yhteisövalmennus ei juurikaan lisää asukkaiden oma-aloitteisuutta ja toimeliaisuutta (6)

Pb1: Valmennuksen positiivinen vaikutus ei välttämättä kanavoidu näkyväksi

toiminnaksi (5)

Pb2: Valmennuksen instituutiolähtöisyys heikentää asukkaiden motivaatiota ja leimaa valmennukseen osallistuvia (3)

Pb3: Laajempi muutos edellyttää suurempaa määrää valmennettuja asukkaita (2)

Pb4: Asukas tarvitsee tukea myös valmennuksen jälkeen (1)

Pb5: Yhteistoiminnan lisääntyminen liittyy työntekijöiden tekemiin aloitteisiin (1)

Pb6: Nykyiset rakenteet rajoittavat asukkaan oma-aloitteisuutta (1)

Asukkaat

Ka: Yhteisövalmennus lisää asukkaiden oma-aloitteisuutta ja toimeliaisuutta (2 [1])

Pa1: Minussa on tapahtunut valmennuksen ansiosta positiivinen muutos (1)

Pa2: Yhteisövalmennus on lisännyt yhteisöllistä toimintaa (1)

Pa3: Olen saanut enemmän vastuuta yhteisövalmennuksen jälkeen (1)

[Pa4: Ymmärrän ”aktiivisemmin”, ettei tällöinen asumisyksikkö voi toimia) (1)]

Kb: Yhteisövalmennus ei lisää asukkaiden oma-aloitteisuutta ja toimeliaisuutta (4)

Pb1: Olen ollut muita aktiivisempi jo ennen yhteisövalmennusta (2)

Pb2: Koko yhteisövalmennuksen tarkoitus jäi minulle epäselväksi (1)

Pb3: Kaikki muut asukkaat keskeyttivät valmennuksen (1)

Pb4: Valmennus ei ole muuttanut asukkaissa mitään näkyvää (1)

Työntekijät suhtautuivat varauksellisesti väittämään 4, jossa ehdotettiin, että yhteisövalmennus lisää asukkaiden oma-aloitteisuutta ja toimeliaisuutta. Kannan ilmaiseminen oli yleensä epäröivää:

[VT: Mitä sä oot tästä mieltä?] ((lyhyt tauko)) Mm, tääkin on vähän sitte tota et et ((lyhyt tauko)) tää on niin yksilöllistä, [VT: Niin,] Joillaki se on ja joillakin se ei sitte, [VT: Mm, niinku vaikuta mihinkään vai,] Et niin tota et et kyllähän se näki siinä koulutuksessa jotkut tuli, ne ehkä oli tunnin ja ne lähti ne ei enää sit tullu koko päivänä sinne koulutukseen, (T5)

Väittämään varovaisen myönteisesti suhtautuvalle kannanotolle (Ka) esitettiin varauksia tai ehtoja perusteluissa. Joidenkin työntekijöiden mukaan asukkaat tarvitsevat tukea yhteisövalmennuksen päättymisen jälkeen mahdollisesti heränneen vaikuttamisen halun suuntaamisessa (Pa1). Institutionaalisten rakenteiden (Pa2) sekä työntekijän roolin (Pa3) nähtiin myös nykyisellään rajoittavan asukkaita ja heidän aktiivisuuttaan jossain määrin.

Tai ehkä joku jatkumo tälle niinku yhteisövalmennukselle sillai et niin kauan ((lyhyt tauko)) se lisää oma-aloitteisuutta ja toimeliaisuutta kun siel on niinku joku mahollinen kanava mihin sä purat sitä niinku sitä [VT: Mm, mm,] toimintaa mut sit jos ei niinku oo sellasta selkeetä et rakenteet on nää

mitä on ja ne kenen kanssa asioit ne sun toiminnot on virastoja ja jotain muita byrokraattisii järjestelmii minkä kanssa oot siellä niin siellä ei ihan kauheesti oma-aloitteisuutta niinku ruokita siinä koneistossa. (T1b, ryhmä)

Parhaimmillaan toi kun asukas käy yhteisövalmennuksen niin se haastaaki meitä työntekijöitä, et tavallaan se toimeliaisuus ja oma-aloitteisuus tuleeki että et asukas haastaaki meitä työntekijöitä ajattelemaan eri tavalla? [VT: Mm,] eli alkaa asettamaan meille tietyl tapaa vaatimuksia, muuttaa näit prosesseja? (T1c, ryhmä)

Asukkaiden aktiivisuus näyttäytyi jälkimmäisen haastateltavan kohdalla myös jonain, mikä yllättää ja haastaa työntekijöitä, ja josta voi tulla asukkaalle taakka, jolleivät työntekijät pysty ottamaan siitä koppia. Tässä yhteydessä haastateltava toi esiin myös ”kolikon kääntöpuolta”, vääränlaista aktiivisuutta, jota yhteisövalmennus saattaa joissain asukkaissa ruokkia ”*ilman sairudentuntua*”.

Varauksena myönteiselle kannanotolle esitettiin myös, että asukkaiden kohdalla positiiviset muutokset näkyvät vain niissä, jotka olivat aktiivisia jo ennen yhteisövalmennusta (Pa4). Koko yhteisön toimintaa koskevan vaikutuksen katsoi yksi työntekijä olevan mahdollinen vain sitä kautta, että laajempi joukko asukkaita osallistuisi valmennuksiin (Pa5). Esitetyn väittämän vastaista kannanottoa (Kb) ei tuotu esiin mitenkään ehdottomana, mutta se oli silti luettavissa kuuden työntekijän kommentoinnista.

Noo tota ((pitkä tauko)) ehkä se nyt joonkun verran mutta ei nyt varmaan hirveesti, ((lyhyt tauko)) jonkun verran en ossaa sanna (sana), (T2)

Yhden asukkaan toimeliaisuus yhden X:n? [T4c: Niin emmä tiedä meilhän on muitki asukkaita käynyt sen mut ei se,] [T4b: Joo, ei ((lyhyt tauko)) ainakaan näy tuossa,] (T4a, ryhmä)

Yhteisövalmennusten positiivinen vaikutus myönnettiin, mutta sitä kuvailtiin vaikutuksena, joka ei useinkaan kanavoidu näkyväksi toiminnaksi – ainakaan lyhyellä aikavälillä (Pa1).

Ää no toimeliaisuutta, oma-aloitteisuutta, joo? ((lyhyt tauko)) Niin ku siis aika paljonhan siis suuri ongelma on se että et tota ((lyhyt tauko)) et nää päihtet tietekin on tehnyt sen että et osa asukkaista on hirveen alotekyvyyttömiä. [VT: Mm, mm.] Mut et nää jotka on niin on kyl tota must

tuntuu et ainakin on on niinku keinoja, [VT:Mm,] ja vähän eväitä enemmän niinku sit osallistua näihin yhteisiin et kyllä se on? [VT: Niin, joo,] et niinku semmonen kyllä ehkä ((naurahtaen)) kyllä ei joo ku mä mietin sitä että että öö siis joka tapauksessa on tehny sille itsetunnolle hyvää [VT: Niin aivan joo,] ja sehän niinku on kaiken lähtökohta, (T6)

Asukkaan tarvitsema tuki valmennusten jälkeen (Pb4) sekä asukkaiden aktiivisuuden rakenteelliset rajoitukset (Pb6) olivat esillä myös tämän kannanoton perusteluissa. Yksi työntekijä esitti, että yhteisövalmennuksista seurannut yhteistoiminta oli pitkälti työntekijälähtöistä (Pb5). Kolme työntekijää toi esiin valmennusten instituutiolähtöisyyttä asukkaiden näkökulmasta negatiivisessa valossa perusteluna kielteiselle kannanotolle. Tämä työntekijä oli ensinnäkin sitä mieltä, että asukkaiden aktiivisuuteen vaikuttaminen edellyttäisi laajempaa joukkoa valmennettuja asukkaita. Tällöin asukkaiden yhteisövalmennuksiin osallistumista olisi vaikeampi käyttää asukasyhteisössä hierarkian luomisen ja erottelun välineenä. Työntekijän kommentointi yhteisövalmennusten instituutiolähtöisyyden negatiivisesta konnotaatiosta perustui havaintoihin asukkaiden keskusteluista:

Ettei he näkis sitä että tää ois joku velvollisuus niinku meidän työntekijöiden mieliks tehdään, mä käsittäisin että siinä on hyvin paljon semmosta vastakkainasettelua. [VT: Niinku just tässä yhteisövalmennuksen niinku?] Niin nää on et miksi tänne pitää tulla, [VT: niin,] vastakkainasettelua. Sit jos joku tulee niin ollaan vähän niinku, no mitä sä tommoseen meet ja? [VT: Niin niin, aivan joo,] Mm, [VT: Et se saa kuulla sitten täällä niinku muilta asukkailta,] Niin no se on ensimmäinen kommentti, mä sain kuulla sen työntekijänä ohimennen miten toinen sano, kommentoi sitä, [VT: Mm, joo miten, muistatsä niit sanoi?] Se oli vähän, vasikka, tohon tyyliin, (T3)

Asukkaiden kannanotot väittämään 4 olivat työntekijöihin nähden selkeämpiä. Kaksi asukasta oli samaa mieltä ja perusteli kannanottoa (Kb) omilla kokemuksillaan. Kolmannen asukkaan kohdalla kannanotto oli ironinen ja kytkeytyi instituutiota kohtaan osoitettuun kritiikkiin. Asukkaan alkuperäinen kanta oli väittämää vastustava kannanotto (Ka), jota hän perusteli seuraavasti (Pa3):

Eri mieltä koska mä en nähny ketään muuta ku itteni siellä yhteisist, niin sanotusti yhteisöstä, en mä nähny, jossain vaiheessa siellä joku piipahti, [VT:Auroratalosta,] Niin, en mä nähny ketään muita, [VT: Mm, no onkse suhun vaikuttanu mitenkään tällai et ootsa jotenkin tavallista aktiivisempi sen käytyäsi?] Olen joo, kyl mä oon aktiivisempi kuuntelee niinku mä sanoin

noita houreita ((nauria)) et miten niinku voi joku tämmönen juttu toimii, ku kootaan kaikki alkoholiongelmaiset, mielenterveysongelmaiset, huumausaineongelmaiset ynnä muut kaikki, (A4)

Hänen lisäksi kolme asukasta kiisti esitetyn väittämän välittömästi (Ka).

No ei mun mielestä kyl, [VT: mm.] kyl mä oon ihan yhtä toimelias ku ennenkin, ennen niinku, sen jälkeen ku sitä ennenki, (A6)

Tätä perustelua (Pa1) esitti myös toinen asukas. Väittämän kiistävää kantaa perusteltiin myös sillä, että valmennus ei näyttänyt muuttavan mitään sen käyneissä muissa asukkaissa (Pa4). Yhden asukkaan perustelusta kävi ilmi, että yhteisövalmennuksen tarkoitus oli jäänyt etäiseksi (Pa2).

Alkuperäistä väittämää kannattaneet (Kb) kaksi asukasta perustelivat kantaansa omakohtaisten kokemusten kautta. Toinen asukas kertoi, että yhteistoiminta ja yhdessä tekeminen on lisääntynyt valmennusten myötä (Pb2). Tämä asukas puhui myös lisääntyneeseen vastuuseen (Pb3) liittyvästä kuormituksesta, mikä heijastelee työntekijöiden saman väittämän kohdalla esittämää näkemystä asukkaiden tarvitsemasta tuesta. Toinen asukas korosti puhuvansa omasta kokemuksestaan, ja kertoi meneillään olevista projekteistaan (Pb1).

Sekä työntekijät että asukkaat suhtautuivat esitettyyn väittämään varauksellisesti. Väittämän 4 kohdalla työntekijät joutuivat hyödyntämään enemmän asukkaan näkökulmaa kuin väittämän 3 kommentoinnissa, jolloin he pystyivät puhumaan omista kokemuksistaan. Tämän väittämän kommentoinnista kävi ilmi, että yhteisövalmennusten instituutiolähtöisyys ja sen mahdolliset vaikutukset asukkaisiin tunnustetaan työntekijöiden keskuudessa. Kommentoinnista selviää myös, että työntekijöiden ja asukkaiden roolien mahdollinen muutos edellyttää valmennusten jälkeisen toiminnan parempaa suunnittelua ja uusien toiminta- ja ajattelumallien tietoista juurruttamista.

Väittäjä 5: Työntekijät puuttuvat liikaa asukkaiden elämään

*Työntekijät***Ka: Työntekijät eivät puutu liikaa asukkaiden elämään (10)**

Pa1: Asukkaat saavat elää asumisyksikössä vapaasti (4)

Pa2: Yhteisössä joihinkin asioihin on pakko puuttua (4)

Pa3: Työntekijät käyttävät puuttumisessa ammatillista harkintaa (4)

Pa4: Oikean puuttumisen mahdollisuudet rakentuvat työntekijän ja asukkaan luottamukseen perustuvassa suhteessa (4)

Pa5: Työntekijät puuttuvat joskus jopa liian vähän (4)

Pa6: Asukkaan päihteidenkäyttö vaatii puuttumista (3)

Kb: Työntekijät puuttuvat joskus liikaa asukkaiden elämään (7)

Pb1: Jotkut asukkaat kommentoivat joskus työntekijöiden puuttumista näin (6)

Pb2: Asukkaat osaavat hoitaa asiansa itsekin (1)

*Asukkaat***Ka: Työntekijät eivät puutu liikaa asukkaiden elämään (6)**

Pa1: Työntekijöiden puuttuminen on hyödyllistä ja osaavaa (5)

Pa2: Työntekijät puuttuvat, jos pyydän puuttumaan (3)

Pa3: Työntekijät puuttuvat joskus jopa liian vähän (2)

Pa4: Yhteisössä joihinkin asioihin on pakko puuttua (2)

Pa5: Osaan hoitaa asiani itse (1)

Pa6: Asukkaat saavat elää täällä vapaasti (1)

Kb: Työntekijät puuttuvat liikaa asukkaiden elämään (2)

Pb1: Jotkut asukkaat kommentoivat joskus työntekijöiden puuttumista näin (2)

Työntekijöiden kommentointi väittämään 5 jakaantui kahteen luokkaan. Työntekijät olivat ensisijaisesti sitä mieltä, että eivät puutu liikaa asukkaiden elämään (Ka). Vain yksi työntekijä oli sitä mieltä, että jotkut työntekijöistä puuttuvat liikaa asukkaiden elämään (Kb), mutta kuusi työntekijää, jotka siis kiistivät heille esitetyn väittämän, arveli väittämän olevan joidenkin asukkaiden mukaan totta. Siksi väittämän mukaisen kannanoton luokassa (Kb) on seitsemän työntekijää. Kannanottaminen oli yleensä spontaania, ja asettui väittämän kiistävälle kannalle (Ka).

[VT: työntekijät puuttuvat liikaa asukkaiden elämään ((lyhyt tauko)) mitä mieltä ootte siitä] Jaa-a, [T4b: mun mielest ei,][T4c: mm,] Siis ei todellakaan, siis oikea ei. (T4a, ryhmä)

Asukkaan omavaltaisuus ja omatoimisuus korostuivat usein väittämän kiistäneessä kommentoinnissa kannanottamisen ensivaiheessa.

Hmm ei ((nauraa)) ei mun mielestä, et kyllähän tota mm öö ei me, jokaisella on se oma koti siinä, [VT: mm,] ja ja et vaik meillä nyt se avain sinne on

just sen takia ihan turvallisuussyistä, niin niin tota asukkaat saa elää sitä omaa elämänsä ihan ihan niinku itse haluavat. (T6)

Yleensä asukkaan elämään puuttumista refleктоitiin väittämän kommentoinnin aikana monista erilaisista näkökulmista käsin. Kaksi työntekijää kävi (yksilöhaastatteluissa) kommentoinnissaan erityisen laajasti läpi muun muassa henkilökohtaista työtöttaan ja siihen liittyviä liian puuttumisen rajanvetoja, yhteisöllisestä asumisesta kumpuavia puuttumisen tarpeita, päihteidenkäyttöön puuttumisen sävyjä ja haasteellisuutta, asukkaan omaan tilaan liittyvää pohdintaa, asukkaiden näkökulmaa työntekijöiden puuttumiseen ja niin edelleen. Molemmat siis sanoittivat ääneen niitä moninaisia tilanteita, joihin asukkaan elämään puuttuminen jollain tavalla liittyy ja joissa työntekijät joutuvat käyttämään ammatillista harkintaa puuttumisen suhteen (Pa2, Pa3, Pa6).

Väittämän kiistävää kannanottoa (Ka) työntekijät perustelivat ensinnäkin asukkaiden mahdollisuuksilla elää asumisyksikössä (tai omassa kodissaan) omanlaistaan elämää (Pa1).

Kyllähän meillä asukkaat saa hyvin vapaasti elää? ((lyhyt tauko)) jo asunto ensin periaate on on niinku tavallaan sellanen ((lyhyt tauko)) niin vahva meitä ohjaava tekijä että että ((lyhyt tauko)) jokainen saa elää tavallaan ja jokaisella on siihen oikeus, (T1c, ryhmä)

Toisaalta työntekijät muotoilivat perusteluitaan asukkaiden itsemääräämisoikeuden rajoitusten näkökulmasta: kommentoinnissa nousivat esiin muun muassa asukkaille koituvien terveyshaittojen minimointiin (Pa6) ja yhteisöllisen asumisen sujumiseen (Pa2) liittyvät näkökulmat. Tällöin puuttuminen näyttäytyi asiana, jossa työntekijä erilaisten näkökulmien välillä punniten ja harkiten tavoittelee tarkoituksenmukaista puuttumista (Pa3).

Vaikka heillä on itsemääräämisoikeus ja se on heidän koti ja noin niin silti me voidaan tehdä tällasta että otetaan vaikka se, [T4a: Mm,] pullo veke, [T4a: Mm,][T4c: Mm,] ja annetaan sitten joskus jossain vaiheessa takas, (T4a, ryhmä)

Ammatillisen harkinnan rakentumista kuvailtiin myös edellistä näytettä seikkaperäisemmin. Sopivan puuttumisen indikaattoriksi työntekijät nimesivät myös luottamuksen, joka näkyi asukkaan ja työntekijän välisessä suhteessa (Pa4): puuttuminen

merkityksellistyi tällöin pikemminkin asukkaan ja työntekijän väliseksi neuvotteluksi. Yksi työntekijä kuvaili luottamussuhdetta jonain, mikä on yhteisövalmennuksen ansiosta vahvistumassa. Tämän hän näki vaikuttavan siihen, millaisia asioita asukkaiden kanssa voi ylipäättään ottaa puheeksi.

Epäsiisteyteen, laittomuuksiin ja sääntörikkomuksiin puuttumista kuvailtiin usein koko yhteisölle koituvan hyödyn merkityksessä sekä jonkinlaisena välttämättömyytenä (Pa2). Oikeanlainen puuttuminen näyttäytyi yksiselitteisempänä, kun sitä pohdittiin yhteisöllisen asumisen ja viihtyvyyden näkökulmasta (Pa2) kuin silloin, jos näkökulma kommentoinnissa oli mahdollisesti asukkaan henkeä ja terveyttä uhkaava päihteidenkäyttö (Pa6). Tässä näytteessä työntekijä pohtii puuttumisen rajaa jälkimmäisessä tapauksessa, eli asukkaan päihteidenkäyttöön liittyen:

Joku sellanen että sä alkasit oikeesti päättää jonku juomisesta tai tai, [VT: Mm, mm,] koska se on kuinteki sen asukkaan niinku se oma valinta, [VT: Niin,] et tota ((lyhyt tauko)) mut et aina voi tietenkin niinku puhua sitä että et joo et mitä jos nyt sitten tekis jotain muuta mut sehän on vaan niinku sellasta, ajatusta niinku sille asukkaalle heittää et se voi ite sit sitä miettii et miten? [VT: Niin,] Niin tai kaikkee niinku katkasuhoitoo mut se et sä et voi väkisin ketään niinku mihinkään viedä, tai tehdä? [VT: Mm, niinpä, mm,] Tai esimerkiks se että on ((lyhyt tauko)) ku asukashan on, jos tarvii soittaa ambulanssi vaikka, [VT: Mm, mm,] niin ((lyhyt tauko)) on vaik sellanen tilanne et se asukas, sä näät ihan oikeesti et se on nyt, se on nyt tosi kipee ja se tarvii oikeesti nyt niinku lääkärin hoitoa? [VT: Mm,] Niin tavallaan et sun oma niinku selusta on sitten turvattu on se että jos asukas kieltäytyy siitä? Mut siis et sä näät oikeesti et se menee vaan pahemmaks ja se ei oo hyvä juttu ja sähän soitat kuitenkin sen ambulanssin, (T5)

Ne työntekijät, joiden mielestä työntekijät puuttuivat joskus jopa liian vähän asukkaiden elämään (Pa5) hyödynsivät tätä näkökulmaa sen alleviivaamisessa, että työntekijät eivät puutu liikaa. Osa työntekijöistä toi esiin näkökulmaa, jonka mukaan ne asukkaat, jotka eivät hakeudu kontaktiin työntekijöiden kanssa, ”*maan hiljaiset*”, saattavat helposti unohtua, mikä voi olla esimerkiksi asukkaan terveyden kannalta huono asia. Yksi työntekijä katsoi, että asunto ensin -periaate hankaloittaa päihdetyön tekemistä, ja koki siltä osin puuttuvansa liian vähän.

Kuusi työntekijää mainitsi haastattelussa joidenkin asukkaiden näkökulmana (Pb1) sen, että työntekijät puuttuvat joskus liikaa asukkaiden elämään (Kb). Tämä kannanotto

ilmaistiin yleensä myöhemmässä vaiheessa väittämän kommentointia. Puuttumisen kuvailtiin tällöin useimmiten liittyvän laittomuuksiin, kuten huumekauppaan. Yksi työntekijä oli sitä mieltä, että jotkut toiset työntekijät eivät anna asukkaiden toimia riittävän itsenäisesti omien asioiden hoitamisen suhteen (Pb2).

Asukkaiden kannanottojen jakautuminen myötäili työntekijöiden näkökulmaa. Kaikki asukkaat vastustivat esitettyä väittämää (Ka). Kaksi asukasta otti kantaa väittämään joidenkin muiden asukkaiden näkökulmasta (Kb). Kannanottaminen oli asukashaastatteluissa yleensä spontaania:

Joo ei väärin, joo ei puutu liikaa, se on hyvin taitavaa et ne puuttuu sillon kun ne havaitsee jonkun ongelman joka haittaa yleensä enempää et et sellasenkaan ongelmaan ei kovin helposti tartuta joka on tavallaan niinkun yksityinen asia, [VT: mm,] mut sitte ku se asia tulee niinku niin että se tulee sen oman huoneen ulkopuolelle ja siinäkin alkaa haitata niin sit puututaan. (A1)

Eivät mun mielestä sopivasti. ja mä oon itte semmonen niinku et mä teen sen niin päin että mä meen juttelemaan työntekijöitten kanssa, (A5)

Asukkaat perustelivat kantaa kommentoimalla työntekijöiden puuttumista positiiviseen sävyyn, taitavana ja itselleen hyödyllisenä (Pa1). Puuttuminen rakentui myös, kuten yllä olevassa aineistonäytteessä joksikin, mitä asukkaat itse pyytävät (Pa2). Työntekijöiden puuttumista piti jopa liian vähäisenä kaksi asukasta, joista toinen kommentoi asiaa omasta näkökulmastaan, toinen asuintoverin liiallisen päihteidenkäytön kuvailun yhteydessä (Pa3):

Mun mielest ne sais puuttuu enemmän. [VT: Okei, millasissa asioissa tai niinku toi on kiinnostava huomio tai siis millä tavalla niinku enemmän sun mielestä?] No just siinä ku ne huomaa niinku että ((lyhyt tauko)) joku on yhtäkkii tai niinku on jonku aikaa jo ollu niinku sulkeutunu, [VT: Mm, mm,] vähäpuheinen ja niinku jotain muutosta huomaa. [VT: Mm, mm,] Mun mielestä ne sais tulla niinku kysymään ((lyhyt tauko)) tai niinku juttelemaan et hei et, [VT: Niin niin,] miten sul oikeesti menee et voitasko me jotenki auttaa et, (A5)

Samankaltaisena kuin työntekijöillä toistui myös perustelu, jossa sopivan puuttumisen merkittäjä oli yhteisöllinen hyöty (Pa4).

Ei sit tietysti sellasiinha ne tietty puuttuu jos on hirvees kunnos kämppä ettei oo niin, sillohan niitten on puututtava siihen mut ei ne mun mielest muuten puutu, [VT: Niin, joo,] enkä oo kuullukaa mun mielest puut, jokainhan saa asuu niinku huvittaa, [VT: Mm, niin, niin,] mut ei suotavaa kerrostalos mun mielest oo paskan keskel asuu, (A6)

Tässä aineistonäytteessä näkyy myös perustelu Pa6, eli asukkaiden mahdollisuus vapaaseen valintaan oman elämäntyylin suhteen. Yksi asukas perusteli kannanottoaan henkilökohtaisesta näkökulmastaan korostaen omaa kykyään huolehtia asioistaan itse (Pa5). Toisaalta hän esitti myös kannanoton, jonka mukaan jotkut asukkaat ovat sitä mieltä, lähinnä raha-asioden optimointiin liittyen, että työntekijöiden puuttuminen on liiallista – eli että joidenkin asukkaiden mukaan heidän rahatilanteensa olisi parempi ilman työntekijöiden puuttumista (Kb1).

Väittämän 5 kohdalla **asukkaiden ja työntekijöiden kommentointi** oli hyvin samantyyppistä. Se, mitä työntekijät kuvailivat ammatillisena harkintana, näyttäytyi todennäköisesti asukkaiden kommentoinnissa puuttumisen taitavuutena ja hyödyllisyytenä. Molemmissa ryhmissä tuotiin esiin sitä, että yhteisöllinen elämä edellyttää tiettyihin asioihin puuttumista, ja että yksilöllisestä näkökulmasta katsoen työntekijöiden puuttuminen saattaa joskus olla jopa liian vähäistä. Sekä työntekijöiden että asukkaiden kohdalla liiallinen puuttuminen mainittiin (yhtä työntekijää lukuun ottamatta) asiana, joka on joidenkin muiden tunnistettava näkökulma, muttei oma. Puuttuminen näyttäytyi molemmilla myös yhteisenä neuvotteluna, ja asukkaiden vapaus omaa elämäänsä koskevissa päätöksissä tuli esille perusteluna työntekijöiden liiallisen puuttumisen kiistävään kantaan.

5.1.3 Väittämät 6–7: Työntekijöiden ja asukkaiden suhde

Seuraavat kaksi väittämää liittyvät työntekijöiden ja asukkaiden suhteisiin ja vastuisiin. Väittämä 6 (*Asumisyksikössä on hyvä yhteishenki*) liittyy asukastoimijuuteen siten, että yhteisöllisyyttä korostetaan tässä kontekstissa asukkaiden toimintakyvyn positiivisen muutoksen tavoittelussa. Yhteishengen voi nähdä yhteisöllisyyden osatekijänä. Ylipäätään tämän väittämän kommentointi näyttää, millaisia merkityksiä asumisyksikön yhteishengellä on asukkaille ja työntekijöille. Väittämä 7 (*Asukkaiden pitäisi kantaa enemmän vastuuta yhteisistä asioista*) liittyy eksplisiittisesti asukastoimijuuteen

asukkaiden roolin ja vastuun näkökulmasta ja kytkeytyy myös väittämään 6. Kiinnostuksen kohteena on siis se, miten yhteiset asiat asumisyksikössä määrittyvät, ja millaiseksi asukkaan vastuu niiden näkökulmasta rakentuu.

Väittämä 6: Asumisyksikössä on hyvä yhteishenki

Työntekijät

Ka: Yhteishenki ei ole hyvä eikä huono (vaihtelee) (10)

Pa1: Työntekijöiden välinen yhteishenki vaihtelee (6)

Pa2: Asukkaiden välinen yhteishenki vaihtelee (3)

Pa3: Yhteishengestä puhuminen on tässä yhteydessä vaikeaa (1)

Kb: Yhteishenki on ihan hyvä (7)

Pb1: Asukkaat huolehtivat toisistaan (3)

Pb2: Työntekijöiden välinen yhteishenki on hyvä (3)

Pb3: Asukkaiden elämäntapaan nähden asumisyksikössä on rauhallista (2)

Pb4: Asukkaiden ja työntekijöiden välit ovat hyvät (2)

Pb5: Saman kerroksen ihmiset kokevat kuuluvansa samaan yhteisöön (2)

Kc: Yhteishenki ei ole hyvä (5)

Pc1: Väkivallan määrä kielii huonosta yhteishengestä (1)

Pc2: Työntekijöiden välinen yhteishenki on huono (4)

Asukkaat

Ka: Yhteishenki ei ole hyvä eikä huono (vaihtelee) (5)

Pa1: Asukkaiden välillä on parhaimmillaan hyvä yhteishenki (3)

Pa2: Joidenkin (toisten) asukkaiden välinen yhteishenki on hyvä (2)

Pa3: Hyvän yhteishengen kehittyminen tällaisessa paikassa vaatii aikaa (2))

Pa4: Minulla on hyvät välit muiden asukkaiden kanssa (1)

Kb: Yhteishenki ei ole hyvä tai sitä ei ole (5)

Pb1: En ole kokenut täällä yhteishenkeä (3)

Pb2: Tällaisessa paikassa yhteishengen arviointi on vaikeaa (2)

Pb3: Institutionaaliset rajoitukset eivät palvele yhteishenkeä (2)

Väittämä 6 herätti haastateltavissa paljon kysymyksiä liittyen esimerkiksi siihen, minkä tai keiden yhteishenkeä arvotetaan ja mitä yhteishengellä tarkoitetaan. Haastattelutilanteissa pyrin antamaan haastateltaville mahdollisuuden määrittellä kysymyksiä herättäneet näkökulmat itse. **Työntekijöiden** kannanottaminen alkoi usein haastattelijalle suunnatulla kysymyksellä, jossa pyydettiin tarkennusta siihen, mitä yhteishengellä tarkoitetaan, tai mistä näkökulmasta toivon yhteishenkeä arvioitavan:

[VT: Ootko samaa mieltä vai eri mieltä ja minkä vuoksi.] Käsittelee koko

kakkosesta kasiin välin, [VT: No sä voit valita jonkun oman niinku tarkastelunäkökulman siihen?] (T3)

Kaikki työntekijät kuvasivat yhteishenkeä asiana, joka vaihtelee (Ka). Esitettyä väittämää ei suoranaisesti vastustettu kommentoinnissa, mutta yhteishengen vaihtelevuutta tuotiin esiin erilaisista näkökulmista. Tällaisessa kommentoinnissa kantaa ei siis suoranaisesti otettu väittämän vastaisesti. Osa kannanotoista rakentui selkeämmin hyvää yhteishenkeä korostavaksi. Nämä kannanotot sijoitin luokkaan, jossa (myöhemmin joitain varauksia esittäen) otettiin väittämään myönteinen kanta (Kb).

Vaihteleva yhteishenki (Ka) oli luettavissa osasta haastatteluita kommentoinnin kokonaisuudesta. Toiset toivat tätä vaihtelevuutta esiin eksplisiittisesti. Vaihtelevaa yhteishenkeä kommentoitiin esimerkiksi asiana, joka muuttuu ajassa (oli ennen parempi tai huonompi kuin nyt) tai joka on erilainen työntekijäyksiköittäin.

Joo tällä hetkellä joo, on et se tota se toki niinkun vaihtelee et sillan aikaisemmin ei ollu mun mielest, [VT: Mm, mm,] sillan se oli niinku oli tulehtunut se tilanne et se ((lyhyt tauko)) et siitä vois sit ehkä niinku johtaa semmosen ajatuksen että tota että nyt on hyvä yhteishenki mut et tää on niinku tässä koossa niin aika haavoittuvainenki sitten myös, [VT: Mm,] että jos tulee tota muutama muutama tota kupru tänne niin se se heijastuu just sit aika nopeesti nopeesti niinku asukkaiden välille ja sit niinku työntekijöiden ja asukkaiden välisiin niin ((lyhyt tauko)) täs tilantees on on niinku hyvä henki, (T1a, ryhmä)

Paljon myös sit vaikuttaa sekin, että onko onko niinku työryhmässä? [VT: Mm, mm,] työryhmässä niinku ((lyhyt tauko)) hyvä henki ja mun mielestä kaikist tai niinku kaikis työryhmissä ei oo hyvä, [VT: Mm,] yhteishenki, ja sehän vaikuttaa kyl heti noihin asukkaisiin? (T5)

Työntekijät kommentoivat yhteishenkeä usein työntekijöiden välisenä asiana, tai tiimin näkökulmasta (Pa1). Osa otti näkökulmakseen myös asukkaiden välisen yhteishengen, jota niin ikään kuvattiin vaihtelevana (Pa2). Yksi työntekijä sanoitti muita avoimemmin yhteishengestä puhumisen hankaluutta, mikä välittyi usealla muulla vastauksen sävyssä tai kannanoton varovaisessa muotoilussa (Pa3).

Jos ajatellaan tätä koko taloa ja asukkaita, ää niin ää niin niin emmä tiä jotenki tuntuu niinku kauheen niinku naiivi naiivilta toi että hyvä yhteishenki, (T6)

Seitsemän työntekijää asettui kuitenkin sille kannalle, että yhteishenki oli ihan hyvä (Kb). Yhdessä ryhmähaastattelussa kommentointi lähti heti tähän suuntaan, ja varauksellisempia kannanottoja esitettiin vasta myöhemmin. Tässä keskustelussa hyvää yhteishenkeä perusteltiin ensisijaisesti asukkaiden olosuhteisiin nähden hyvillä väleillä (Pb1):

[VT: mitä mm mitä se sulle sisältää se hyvä yhteishenki, millasia asioita tai miten se niinku tulee näkyväks,] No sitä että jos, jos tota ((lyhyt tauko)) vaikka naapuri naapurina ei oo näkyny niin naapurista oikeesti aidosti voidaan olla huolissaan, kaverista? ((lyhyt tauko)) autetaan kaveria käymällä vaikka kaupassa, jos se ei siihen itse kykene. semmosia pikkuasioita? [T1a: ja ehkä sietämist sit et tavallaan et,] (T1c, ryhmä)

Työntekijöiden välistä yhteishenkeä kuvaili hyväksi yksiselitteisemmin kolme työntekijää (Pb2). Näissä perusteluissa työntekijöiden hyvää yhteishenkeä kuvailtiin muun muassa välittömyytenä ja avoimuutena, työtovereiden arvostamisena sekä yhteisen päämäärän eteen ponnistelemisena. Kaksi työntekijää perusteli hyvää yhteishenkeä sillä, että asukkaiden elämäntapaan nähden asumisyksikössä on suhteellisen rauhallista (Pb3). Samoin kaksi työntekijää kuvaili asukkaiden ja työntekijöiden välejä hyväksi (Pb4).

[VT: Niin, miten sä sit vielä kuvailisit sitä et miten se tota hyvä yhteishenki asukkaiden kanssa, sanoit että on myös hyvä yhteishenki heidän kanssaan niin miten se niinku näkyy?] Läheisyytenä, [VT: Mm,] Me tullaan kattoo jotain televisiota vaikka yhdessä ((lyhyt tauko)) siinä ei kauheesti puhuta, kommentoidaan sitä ohjelmaa tai ollaan muuten yhdessä jutellaan ((lyhyt tauko)) mä oon huomannut kun tuonne tuli tuo sohva, jonka X toi, osti ja sit se on lisänny, vaikka se on siellä vähän sivussa mut puhuttiin et sekin on lisännyt paljon sitä yhteisöllisyyttä? [VT: Mm, okei,] Joo, [VT: Et siin voi istuu yhdessä,] Joo eikä siinä kauheesti kukaan istu jos ei kato televisioo mut kun se on olemassa se on kodin näk, enemmän koti, (T3)

Sama työntekijä kuvaili, kuinka läheisyys asukkaiden kanssa vaati tavallaan kovemman kuoren kasvattamista. Asukkaiden työntekijään kohdistama herjaaminen asettuu toiseen valoon, eikä tule luetuksi merkiksi vaikkapa huonosta yhteishengestä, kun työntekijä on ”se ainoa henkilö jolle nyt asukas pystyy pahasti sanomaan” (T3).

Kaksi työntekijää perusteli tässä kantaansa kerrosten näkökulmasta siten, että heidän mukaansa hyvästä yhteishengestä kertoi se, että samassa kerroksessa asuvat ja työskentelevät ihmiset muodostivat jonkinlaisen yhteisön (Pb5).

Esimerkiks jos sä meet tuuraamaan toiseen kerrokseen vaikka tunniks et kylhän siellä heti on ne asukkaat että et sä tiedä mistään mitään, et tiätsä et koska ne tulee ne omat, et kyl ne on niinku niin kiintyny niihin omiin työntekijöihinsä että että vaik niil tulee niitä konflikteja mut silti et heti kun siel on ulkopuolinen niin heti sä et kuulu tänne joukkoon? (T5)

Viisi työntekijää kommentoi esitettyä väittämää siten, että heidän kannanotokseen oli luettavissa väittämän vastainen, hyvän yhteishengen kiistävä kanta (Kc). Yksi työntekijä oli sitä mieltä, että hälytysten määrä ja toistuvat väkivallanteot kielivät huonosta yhteishengestä (Pc1). Sama työntekijä kuvaili myös pitkään työntekijöiden välistä huonoa henkeä siitä näkökulmasta, että kaikki työntekijät eivät aina työryhmässä noudata samoja sääntöjä. Työntekijä katsoi tämän osin heijastuvan siihen, millainen tunnelma asumisyksikössä yleisesti on. Myös kolme muuta työntekijää (ryhmässä) kuvaili huonoa yhteishenkeä pääosin työyhteisön negatiivisena ilmapiirinä ja vastuunkannon epätasaisena jakautumisena (Pc2).

Meil on niinku sitä että tota ihan selkeesti sellasta että niinku kaikki ei kann samalla tavalla vastuuta työtehtävistä niin sitten se kiristää niit välejä, [VT: Mm, mm,] [T4a: Mm,] tulee keskinäistä sanomista ja sitte se taas heijastuu just sillai et sitte vielä huonommin toimii se kun just sanotaan että voisitsä tehä ja mennä tekee vaikka tekee jonku jutun niin totta kai ihminen varmaan reagoi just että no en varmaan mee kun sanoit äsken (sana) (sana) [T4a: Mm,] ihan selkeesti on sellasta, vähän kireetä ilmapiiriä just lähinnä tää työnteko, kun kaikki ei ota vastuuta siitä mitä on yhteisesti sovittu, et miten ne hommat hoidetaan, (T4b, ryhmä)

Asukkaiden kommentointi oli tämän väittämän kohdalla hyvin samanlaista kuin työntekijöillä, mutta yhteishenkeä kommentoitiin lähinnä asukkaiden välisenä asiana, eli perusteluista löytyi näkökulmaeroja. Viisi asukasta asettui varovaiselle kannalle, jossa yhteishenkeä kuvailtiin vaihtelevaksi, tai jossa väittämään ei oikein osattu ottaa kantaa (Ka). Toisaalta viiden asukkaan kommentoinnissa painottui esitetyn väittämän kiistävä ilmaisutapa (Kb). Kannanottojen sijoittaminen luokkiin oli osin haastavaa, koska sama asukas saattoi esimerkiksi kiistää yhteishengen kommentoinnin mahdollisuuden, mutta kuvailla samaan väittämän kommentoinnin yhteydessä innostuneen oloisesti

yhteistoimintaa; tai kuten alla olevissa aineistonäytteissä, ilmaista selkeästi molempia kantoja kommentoinnissaan:

Mmm, siellä on hyvä. siellä on yhteishenkeä mutta se nyt ei erityisen hyvä ole tai se öö vaihtelee. (A1)

Niin siinä varsinkin ne ihmiset on on silla lailla että voidaan sit puhua, itseäni pois lukematta siitä että olemme ongelmajätteitä ja nyt tänne on sitten muodostettu tällainen ongelmajätelaitos, ja ja tämän ((lyhyt tauko)) öh reaalinimityksen johdosta myös yhteishenki muodostuu sitä kautta. ((naurahtaa)) [VT: Niin ja mikä sun mielipide oli tähän?] Ei ole hyvä yhteishenki. [VT: Ei ole hyvä.] Mutta se se se muotou, se hyvin hitaasti siis just tän johdosta että kaikki ihmiset on on rososia särösiä, (A1)

Tällaiset rajatapaukset sijoitin lopulta molempiin luokkiin. Osalla kannanottaminen oli selkeämmin kannalla ”vaihtelevaa” (Ka):

On ja ei, et just on nää muutamit ongelmajutut. tän yhen mä sain vaiennettuu sillä omalla lauseellani, [VT: mm, mm,] et se ei enää vainoo mua mutta tota noinniin ((lyhyt tauko)) kyllä kyllä niinku periaattees on, kaikki tietää että ((lyhyt tauko)) samassa junassa mennään tai samoista olosuhteist ollaan niinku (A5)

Yhteishengen indikaattoriksi määrittyivät useimmiten asukkaiden väliset suhteet, joita kuvattiin kerrosten välisen solidaarisuuden (tai sen puuttumisen), oman tuttavapiirin sekä myös järjestetyn yhteistoiminnan näkökulmista (Pa1). Kaksi asukasta katsoi, että joidenkin toisten asukkaiden yhteishenki saattoi olla hyvä (Pa2). Osa asukkaista kiinnitti huomiota siihen, että yhteishengen kehittyminen vaatii aikaa (Pa3).

Niin puhutaan nyt asukkaiden kesken, [VT: Joo,] mutta mä huomaan että se tota ((lyhyt tauko)) kyl se muototutuu, se on ihan, ihminen on sekä laumaeläin että reviirieläin, [VT: mm, miten sen huomaa että se muotoutumassa?] Mm, se on muototumassa, anteeksanto on helpompaa ku alussa, (A1)

Yksi asukas kuvaili seikkaperäisesti (vaihtelevan) yhteishengen positiivista puolta oman asukasremminsä yhteistyö- ja avunantosopimuksena (Pa4).

Kolme asukasta kiisti väittämän ehdotuksen hyvästä yhteishengestä muita asukkaita painokkaammin (Kb). Tässä asukas perustelee kantaa oman kokemuksensa kautta (Pb1):

No juu en, ei tääl oo mitään yhteishenkee, ei ole. Tai en mä tiedä mitä kukin keskenään tuolla mut en en mä oo havainnu täällä mitään ihmeellistä yhteishenkee. (A4)

Tämä asukas jatkoi kommentointia siten, että kiinnitti huomiota kerrosten välisen liikkumisen esteisiin (Pb3), minkä takia hän koki yhteishengen kommentoinnin ylipäättään vaikeana (Pb2). Toinen asukas puolestaan kuvaili, miten eri kerroksissa asuvien välistä ilmapiiriä kiristivät kerrosten välillä liikkumiseen liittyvät, asukkaiden väliset sopimukset tai niiden raukeaminen (Pb3).

Kommentoinnin vaikeaksi kokeneiden perusteluissa korostui lisäksi jonkinlainen eristäytyminen muista asukkaista (Pb2). Yksi tätä perustelua hyödyntänyt asukas ilmaisi asian siten, että hänen kokemuksensa mukaan asumisyksikössä ei ollut asioita, ”joita pitäis yhdessä kapinoida tai hyväksyä”.

Monissa vastauksissa, sekä **työntekijöiden että asukkaiden** kohdalla, kommentointi jäsenyi väittämän 5 kohdalla kerrosten näkökulmasta: haastateltavat puhuivat siitä, miten kerrokset eivät tule toimeen keskenään. Näin puhuttiin sekä työntekijöiden että asukkaiden välisistä suhteista. Yksi asukas kuvaili kerrosten välisten suhteiden kiristymistä rahapäivinä. Lisäksi kerrosten välinen liikkuminen tai siihen kohdistuvat rajoitukset mainittiin useassa asukashaastattelussa: esimerkiksi siten, että kerrosten välisessä (kielleyssä) liikkumisessa avustaminen nähtiin asukkaiden välisen kollegiaalisuuden merkkinä tai vaihtoehtoisesti solidaarisuuden puutteena. Perusteluissa näkyvät näkökulmaerot: asukkaat perustelivat kantaa enemmän yhteistoiminnan ja asukkaiden välisten suhteiden näkökulmasta, kun taas työntekijät toivat esiin yleisemmin ilmapiiriin liittyviä tuntemuksia sekä työntekijöiden välisiä suhteita. Toisaalta työntekijät kommentoivat väittämää myös asukkaiden välisten suhteiden näkökulmasta, ja ainoat maininnat työntekijöiden ja asukkaiden välisistä suhteista tulivat työntekijöiltä.

Väittämä 7: Asukkaiden pitäisi kantaa enemmän vastuuta yhteisistä asioista

Työntekijät

Ka: Asukkaiden pitäisi kantaa enemmän vastuuta tietyn ehdoin (5)

Pa1: Vastuunoton vaatimusta pitää punnita suhteessa asukkaan yksilölliseen

tilanteeseen (5)

Pa2: Vastuunoton vaatimus pitää suhteuttaa normaaliin kerrostaloasumiseen (2)

Pa3: Työntekijöiden pitää tukea asukkaan vastuunottoa (2)

Pa4: Työntekijän pitää olla valmis roolinsa muuttamiseen, antaa vastuuta (2)

Pa5: Vastuunoton vaatimus pitää suhteuttaa siihen, miten ihmiset ylipäättään kantavat vastuuta yhteisistä asioista (1)

Pa6: Vastuunoton vaatimusta pitää arvioida asumisyksikön sosiaalisen hierarkian näkökulmasta (1)

Kb: Asukkaiden pitäisi kantaa enemmän vastuuta (5)

Pb1: Monet asumisyksikön ongelmat liittyvät puutteelliseen vastuunkantoon (5)

Kc: Asukkaat kantavat riittävästi vastuuta (1)

Pc1: Jokainen kantaa vastuuta kykyjensä mukaan (1)

Asukkaat

Ka: Asukkaiden pitäisi kantaa enemmän vastuuta (5)

Pa1: Asukkaiden kuuluu huolehtia annetuista puitteista (3)

Pa2: Asukkaiden pitäisi osallistua enemmän heille järjestettyyn toimintaan (2)

Kb: Asukkaiden ei tarvitse kantaa vastuuta yhteisistä asioista (1)

Pb1: Yhteisiä asioita ei ole (1)

Pb2: Asukkaat ovat tottuneet huolehtimaan vain omista asioistaan (1)

Kaikkien haastateltujen **työntekijöiden mukaan** asukkaiden tulisi kantaa enemmän vastuuta asumisyksikön yhteisistä asioista. Puolet työntekijöistä asettui yksiselitteisesti tälle kannalle (Kb), puolet otti esitettyyn väittämään myönteisen kannan varovaisemmin, ja asetti asukkaiden vastuunkannon lisäämiselle ehtoja perustellessaan kantaa (Ka). Vain yksi työntekijä oli sitä mieltä, että asukkaat kantavat jo riittävästi vastuuta (Kc). Hän otti kantaa myös varauksellisesti vastuun lisäämisen puolesta (Ka). Kannanoton ehdollisuus kytkettiin usein ensivaiheen kommentointiin, kuten tässä (Pa1):

No tavallaan joo jos jos tähän nyt asenteita asenteita haetaan niin tota kyl ((lyhyt tauko)) joo mut et sit niinku sit toi toisaalt et niinku se on semmonen juttu että kukin kykynsä mukaan että, että tota ((lyhyt tauko)) niinku et se ois äsken luonnehdin vähän et miten miten niinku miten asuk useet asukkaat ovat niinku sen oman tilanteensa ((lyhyt tauko)) vankeja mut et siis että että niinkun on siinä omassa tilanteessaan jossa josta on niinku vaikee kurottaa sit johonki, [VT: mm,] johonki niinku itsensä ulkopuolelle niin tota, ((lyhyt tauko)) ei ehkei voi niinku hirveesti sitten vaatiikaan. (T1a, ryhmä)

Asukkaan yksilöllinen tilanne, tai ”kyvyt”, jonka usea työntekijä mainitsi tässä yhteydessä (Pa1), olivat usean työntekijän kommentoinnissa esillä ikään kuin mittatikkuna, jota vasten asukkaan vastuunoton lisäämistä arvioitiin. Kaksi työntekijää

vertasi asumisyksikköä normaaliin kerrostaloasumiseen ja toppuutteli vastuuvaatimuksia tästä näkökulmasta (Pa2).

Työntekijöiden tuki asukkaiden vastuunottamiselle tunnistettiin yhdessä ryhmähaastattelussa (Pa3). Tämä näkökulma oli lähellä seuraavaa perustelua (Pa4), jossa asukkaiden vastuunkannon lisäämisen ehtona nähtiin tarve muuttaa työntekijän roolia. Tämä kahdessa haastattelussa esillä ollut näkökulma oli eräänlaista muuttuvan ammatillisuuden reflektiota.

Se on tavallaan sitä meiän ammattitaitoa että me me osataan myöski vastuutta ja annetaan sitä vastuuta, annetaan se on mun mielest oikee sana meiänki pitää osata antaa ja luopua tavallaan siitä omasta, [T1a: Niin,] [VT: Mm, mm,] niin et asukkailla on myös lupa ottaa se vastuu, itselleen, ((lyhyt tauko)) ja myöski ehkä tavallaan niinku sellanen vois purkaa vähän tätä laituskulttuuria et tavallaan tää on hyvin laitosmainen ((lyhyt tauko)) vaikka tää on kerrostalo ja tuettu asumista ja? Puhutaan tästä nii asukkaat myös on tottunu siihen tietynlaiseen palveluun ja sitä tukee kaikki niinku meiän ((lyhyt tauko)) meiän sanat, palvelumaksuista ja muista mitä mitä täällä niin kaikki tavallaan tukee sellasta laitosmaisuuutta, [VT: Mm,] ja niitä pitäs pystyy purkaa, (T1c, ryhmä)

Yksi työntekijä perusteli varovaisen myönteistä kantaansa sillä, että ihmisten kyky tai halu kantaa vastuuta ylipäättään suomalaisessa yhteiskunnassa on heikko, mikä pitäisi ottaa huomioon, kun lähdetään vaatimaan vastuunkannon lisäämistä asukkailta (Pa5). Toinen työntekijä samassa ryhmähaastattelussa esitti, että vastuun antamisessa asukkaalle pitää huomioida asukkaiden keskinäinen sosiaalinen järjestys, jossa vastuuta ottava asukas voi näyttäytyä työntekijöiden kätyrinä (Pa6).

Kannanotto, jossa asukkaiden vastuunkannon lisäämistä vaadittiin ehdoitta (Kb), oli perusteluiltaan ongelmalähtöisempi. Puolet työntekijöistä oli tätä mieltä. Väittämää kommentoitiin yleensä selkeästi, ilman pidempiä pohdintoja:

[VT: Asukkaiden pitäisi kantaa enemmän vastuuta yhteisistä asioista asumisyksikössä?] T4b: Täysin samaa mieltä, [T4a: Joo, kyllä,] [T4c: Mm,] (T4b/a/c, ryhmä)

Kannanoton perusteluissa nähtiin monien asumisyksikön ongelmien olevan yhteydessä asukkaiden vastuunkannon puutteellisuuteen (Pb1). Tällaisina ongelmina mainittiin

muun muassa yhteisten pelisääntöjen rikkominen, asumisyksikön omaisuuden tuhoaminen sekä yleinen epäsiisteys.

Ne on niin sotkusia aikuiset ihmiset ne on ku päiväkotimeininkii välillä ja vaik on keski-ikästäki sakkii osa asukkaista niin ne ei ees omia ruokajälkiään kykene siivoamaan ja eletään ku pellossa ja jos on jotain yhteistä tarjottavaa niin siihen hyökätään niinku ei ois ikinä nähtykään ruokaa ja viis veisataan et saako kaikki tai mitään et siin pitää meidän pitää jakaa ruokaa (sana) että se riittää kaikille? [VT: Mm,] sitte on kumminki aikuiset ihmiset, (T4b)

Vastuunkantaminen nähtiin kuitenkin asiana, jossa oli tapahtunut jo jonkinasteista kehittymistä, joten jatkon suhteen oltiin monessa haastattelussa jokseenkin toiveikkaita. Yksi työntekijä esitti sääntöihin liittyvänä näkökulmana, että asukkaat itse osallistuvat sääntöjen luomiseen eli säännöt eivät ole yksin työntekijöiden määrittelemiä. Useassa työntekijähaastattelussa korostui asukkaille suunnattujen vastuuvaatimusten mitoitus: vastuunkannon lisäämisen vaatimuksessa korostettiin matalaa kynnystä.

Asukkaista kaikki yhtä lukuun ottamatta olivat selkeästi väittämää myötäilevällä kannalla. Asukkaiden kuului viiden asukkaan mielestä kantaa enemmän vastuusta yhteisistä asioista (Ka). Kannanottaminen oli spontaania.

Joo, siihen vois sanoo et kyllä. (A1)

No miks ei ((lyhyt tauko)) ei kai se yhtään huono ois, (A3)

Kannanottoa perusteltiin ensinnäkin puitteiden arvostamisen näkökulmasta (Pa1).

[VT: Mitä sä aattelet et ne yhteiset asiat vois olla, mistä niinku vois vastuutta enemmän ihmisiä?] No, ((lyhyt tauko)) [VT: Esimerkiks?] No esimerkiks se vois niinku lähtee vaikka siitä et paikat pysyy ehjänä ja kaikkea ei varasteta mikä irti lähtee, (A4)

Se on vaikeempi se et millä tavalla, [VT: Mm,] mutta sitten että olis kuitenkin niinkun ((lyhyt tauko)) sitä edes sitä mieltä, että yhteinen on hyvä. [VT: Mm,] et koska koska nyt siinä ollaan kaikki niin se yhteinen on kuitenkin niinku se paras mahdollinen et et et mä oon nytte yrittäny provosoida tällasella et et mm mikä meidän on ollessa, [VT: Mm,] keskellä Helsinkiä, meren rannalla, ((lyhyt tauko)) ei nyt ihan omakotitalo mutta hyvässä kerrostalossa kuitenkin? ((nauraa)) (A1)

Kaksi asukasta kuvaili perustelussaan yhteisistä asioista vastuunkantoa yhteistoiminnan näkökulmasta (Pa2, Pa3). Toisen asukkaan kohdalla perustelu muotoutui kuvailuksi vastuunkannon puutteen aiheuttamasta noidankehästä, jossa esimerkiksi yhteisökokouksesta poissaolo vesitti asukkaiden vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuuksia jatkossa (Pa2). Asukas kuvaili, kuinka osallisuutta on pyritty vahvistamaan esimerkiksi miettimällä yhteisökokouksen aikoja siten, että asukkaat olisivat mahdollisimman selvin päin. Toinen asukas joka hyödynsi tätä perustelua, kuvaili sitä vaivannäköä, mitä yhteistoiminnan järjestämiseen liittyy. Vastuunkantaminen olisi hänen mielestään sitä, että asukkaat ottaisivat omakseen heitä varten järjestetyn yhteistoiminnan. Nämä asukkaat määrittelivät muita haastateltavia selkeämmin väittämässä mainituiksi yhteisiksi asioiksi asumisyksikön yhteistoiminnan.

Yksi asukas otti kantaa muista poikkeavasti (Kb1):

Toi on aika mielenkiintonen juttu, [VT: mitä ajatuksia se herättää?] (sana) tossa tota niin ku ihmettelin että eihän täs periaatteessa oo mitään yhteisiä [asioita ((naurua)) asioita, (A2)

Tämän asukkaan mukaan asukkaat ovat tottuneet huolehtimaan, vankilahistoriansa takia, lähinnä omista asioistaan (Pb2).

Työntekijöiden ja asukkaiden kannanottojen vertailu väittämän 7 kohdalla osoittaa, että vastuun kantaminen rakentuu molempien näkökulmasta jossain suhteissa kokonaisuutena kiistanalaiseksi asiaksi. Asukkaiden vastuunottamisesta ollaan aika lailla samoilla linjoilla, mutta toisaalta tunnustetaan se, että vastuun antaminen tai yhteiset asiat, joista vastuuta pitäisi ottaa tai antaa, eivät ole yksiselitteisiä. Kiistattomalta vaikuttaa se, että asumisyksikön ongelmat linkittyvät jollain tavalla asukkaiden vastuun kantamisen ongelmallisuuteen. Silti asumisyksikössä on kuitenkin asukkaita ja työntekijöitä, jotka problematisoivat yhteisten asioiden olemassaoloa ylipäätään tässä kontekstissa. Työntekijöiden kannanotoissa ja perusteluissa tulevat asukkaita enemmän esiin vastuun antamisen (ja kantamisen) haasteet. Työntekijöiden kommentoinnissa vastuu rakentuu joksikin, joka on lähtöisin työntekijöistä tai rakenteista ja mikä ainakin joissain tapauksissa edellyttää työntekijän roolin muutosta. Asukkaiden lisääntynyt vastuunkanto näyttäytyy siis instituutiolähtöisenä asiana, ei niinkään jonain, mikä omaehtoisesti ja riippumattomasti lisääntyy asukkaiden yksilöllisessä toiminnassa. Tämän väittämän

kommentoinnissa merkille pantavaa oli myös se, että moni haastateltava rinnasti toiveen asukkaiden vastuunkannon lisääntymisestä yhteisöllisyyden vahvistamisen pyrkimykseen. Asumismuotoon näyttäisi tästä näkökulmasta sisältyvän jonkinlainen sisäinen ristiriitaisuus, joka tuli myös haastateltavien kommentoinnissa esiin. Toisaalta asuminen nimetään normaaliksi kerrostaloasumiseksi, jossa jokaisella on henkilökohtaiset vuokrasopimukset, mikä tulisi ottaa vastuunkannon vaatimuksissa huomioon. Toisaalta on kyse yhteisöllisestä asumisesta, jossa asukkaiden elämä näkyy ja vaikuttaa muihin asukkaisiin selkeästi enemmän kuin tavallisissa kerrostaloissa.

5.1.4 Väittämä 8–9: Asumisyksikkö asuinpaikkana

Viimeiset tässä haastatelluille esitetyt väittämät liittyivät laajemmassa mielessä asumisyksikön merkityksiin. Huomasin tutkimusta tehdessäni erilaisissa yhteyksissä, että asumisyksikköihin liittyi negatiivisesti latautuneita mielikuvia. Nämä mielikuvat puolestaan sisältävät käsityksiä siitä, millaisia toimijoita asumisyksikön asukkaat ja työntekijät ovat. Minua kiinnosti, millä tavoin tässä ympäristössä arkeaan elävien ihmisten kannanotot monipuolistaisivat yksikköön liitettyjä negatiivisia mielikuvia. Väittämä 8 (*Asumisyksikkö on asukkaiden viimeinen sijoituspaikka*) sisältää synkän ja kielteisen kuvan asukastoimijuudesta jonain, minkä suhteen toivo on menetetty. Väittämän tavoin muotoiltu ilmaisu sai yhteisövalmennuksen yhteydessä aikaan debatin valmennettavien keskuudessa. Esitin väittämän haastateltaville sitaateissa ja kerroin, että olin kuullut tämän ajatuksen yhteisövalmennuksen aikana. Väittämä 9 (*Asumisyksikkö on koti, siinä missä muutkin kerrostalot Kalliossa*) on tavallaan edellisen väittämän peilikuva. Väittämä sisältää oletuksen asukkaiden yhdenvertaisuudesta suhteessa muihin kalliolaisiin: jos asumisyksikkö ja muut Kallion kerrostalot ovat samanlaisia tai yhtä lailla koteja, silloin ovat samanvertaisia myös näiden talojen asukkaat.

Väittämä 8. ”Asumisyksikkö on asukkaiden viimeinen sijoituspaikka”

Työntekijät

Ka: Asumisyksikkö ei ole asukkaiden viimeinen sijoituspaikka (8)

Pa1: Asumisyksikkö tarjoaa asumisen mahdollisuuden vaikeassa tilanteessa oleville ihmisille (5)

Pa2: Asukas voi valita itse, missä asuu (5)

Pa3: Monet asukkaat viihtyvät asumisyksikössä (4)

Pa4: Joillekin asumisyksikkö voi olla viimeinen asuinpaikka (4)

- Pa5: Työntekijänä luotan jokaisen mahdollisuuteen kuntoutua (3)
 Pa6: Asumisyksikkö on monelle väliaikainen asuinpaikka (3)
Kb: Asumisyksikkö voi olla viimeinen ”sijoituspaikka” (7)
 Pb1: Useiden asukkaiden kohdalla muita vaihtoehtoja ei ole (3)
 Pb2: Riippuu työntekijöiden työotteesta, onko tämä totta (3)
 Pb3: Jokin osasto asumisyksikössä saattaa edustaa enemmän tällaista mielikuvaa (3)
 Pb4: Asumisyksikön maine on huono (1)

Asukkaat

- Ka: Asumisyksikkö on asukkaiden viimeinen sijoituspaikka (4)**
 Pa1: Täältä ei ole mahdollista siirtyä kuin hautausmaalle (2)
 Pa2: Asumisyksikköön kuolee ihmisiä (1)
 Pa3: Asumisyksikkö voi olla minulle viimeinen asuinpaikka (positiivisessa merkityksessä)
 Pa4: Monien kohdalla muut asumisen vaihtoehdot on käyty läpi (1)
 Pa5: Joillekin muille asukkaille tämä voi olla viimeinen sijoituspaikka (1)
 Pa6: Päihteiden helppo saatavuus voi tehdä asumisyksiköstä ”viimeisen sijoituspaikan” (1)
 Pa7: Asumisyksikön maine on huono (1)
K(b) Asumisyksikkö ei ole asukkaiden viimeinen sijoituspaikka (2)
 Pb1: Asumisyksikkö on paikka, jossa asumista opetellaan (2)

Työntekijöiden kohdalla esitetty väittämä yleensä kiistettiin (Ka). Väittämän näkökulma tunnustettiin, mutta negatiivista sävyä pyrittiin kannanotoissa muokkamaan.

Mä en jotenki haluais ajatella tätä viimesenä sijoituspaikkana missään nimessä, must se on jotenki hyvin synkkä, synkän kuulonen, ajatus, (T1c, ryhmä)

Täähän on asunto ensin periaate, eihän tää oo mikään sijoituspaikka, [VT: Niin,] täälhän tarjotaan ihmisille ihan tosi hyvät totanoinnin puitteet, [VT: Mm,]: puitteet niinku asua ainoa vaan mikä tästä tekee haasteellista on se että koska täällä on tota se päihteiden käyttö, (T5)

Yleisin perustelu esitetyn väittämän kiistävässä kannanotossa oli asumisyksikön tarkoituksenmukaisuutta, arvomaailmaa ja olemassaolon oikeutusta painottava näkökulma (Pa1).

Tavote on et tää ei oo sijoituspaikka, [VT: Niin niin, joo,] tän tarkoitus ei oo olla sijoituspaikka viimeinen, vaan alku jollekin muulle? [VT: Mm, joo,] Ja mä koen tän ja mä oon täällä sen takii töissä ((lyhyt tauko)) mä nään tän asian näin, [VT: Joo,] et tänne tullaan laitetaan asiat kuntoon, [VT: Mm,]

annetaan kaikki mahdollisuudet hyvään elämään alottaa täällä, ja sit siirrytään omiin kun tulee voimaa ((lyhyt tauko)) voimavaroja enemmän ja mahdollisuuksien mukaan semmoseen asumiseen missä kokee et he voi asua? [VT: Mm, mm, joo,] Joo tää on ei oo sijoituspaikka, [VT: Joo,] missään tapauksessa tää on koti? (T3)

Tämän työntekijän perustelu sijoittuu myös luokkiin Pa5 ja Pa6. Työntekijä puhuu aineistonäytteessä asumisyksikön kokonaistoiminnan tavoitteista, jotka viittaavat institutionaalisten lähtökohtien suuntaan. Lisäksi hän painottaa, että hän juuri on täällä tämän tavoitteen takia töissä ja tuo esiin näkökulmaa, että poismuuttaminen asumisyksiköstä on mahdollista (Pa6). Tämän työntekijän alkuperäinen kanta oli esitettyä väittämää kannattava (Kb). Yllä olevan aineistonäytteen kommentointi, jossa esitetty väittämä kiistetään, on väittämää koskevan keskustelun lopusta.

Viisi työntekijää perusteli väittämän kiistävää kantaa sillä, että asukkaalla oli mahdollisuus itse valita oma asuinpaikkansa ja vaikuttaa mahdolliseen siirtymiseen pois asumisyksiköstä (Pa2).

Mut siis sehän on niinku ((lyhyt tauko)) mun mielestä asukas voi ihan itse päättää sen ja onhan se niin että et on oikeesti ihmisiä jotka haluaa niinku sen saattohoidon tiätkö omassa kotona, (T5)

Tavallaan niinku se vaatii ihan massiivista kuntoutumista jotta ((lyhyt tauko)) pääsee täältä pois niinku moni ilmasee. Mun mielest meidän asukkaat monesti sitä sanoo että että pääsis täältä pois. Mutta kaikillahan on myöskin vastuu siitä omasta elämästä että täällä on mahdollisuus saada sitä tukea mutta et jokaisestahan itsestä lähtee se että miten sitä elämänsä haluaa muuttaa, (T1c, ryhmä)

Väittämä kiistettiin myös siitä näkökulmasta, että moni asukas viihtyy asumisyksikössä (Pa3). Tässä näkökulmassa olivat esillä asukkaan valinnanvapauden sekä turvallisuuden ulottuvuudet:

Sitä mä oon kuullu et moni aina niinku öö asukas jos aattelee tulevaisuutta niin toivoo että siis vois muuttaa jonneki muualle?[VT: Mm, mm,] Mut sit tietenki joskus ollaan puhuttu myös siitä että et mikä siellä sitte olis paremmin. [VT: Mm,] Tässähän on niinkun kuitenkin se turva, se turva jonka niinku ne jo aikasemmin onnistunu, se että me ei päästetä tänne kaveriporukkaa, [VT: Mm,] öö riehumaan ja ynnä muuta, et tässä on se että

tääl on kuitenkin sellanen kontrolli, [VT: Niin niin,] joka on sen asukkaan oma turva tai sitte joku ei pääse vaikka noita huumevelkoja perimään, (T6)

Osa väittämän kiistäneistä työntekijöistä tunnisti ajatuksen, että asumisyksikkö voi olla jollekin asukkaalle viimeinen asuinpaikka (Pa4). Tämä ajatus nähtiin kuitenkin positiivisena mahdollisuutena ja sitä tuotiin esiin asukkaan oman tahdon kautta, toisin kuin esitetyssä väittämässä.

Mä aattelin nytte vaiikka täällä on ollut saattohoidossa? ((lyhyt tauko)) Ne on mielellään jäänyt tänne? [VT: On mielellään jäänyt,] On, ne on siis niinku sitä sanotaan exitus, että kuollut tänne? [VT: Mm, mut mitä sä tarkoitat tolla saat et on ollut saattohoidossa, siis ihan niinku,] Että tänne niinku tietten tahtoen haluaa täällä ((lyhyt tauko)) olla elää elämänsä viimeiset päivät. (T3)

Väittämää kannattaneiden ja kiistäneiden erottelu oli työntekijöiden kohdalla vaikeaa. Osa työntekijöistä hyväksyi esitetyn väittämän (Kb), mutta tällöin väittämän sävyyn tehtiin myös korjauksia:

[VT: "Auroratalo on asukkaiden viimeinen sijoituspaikka",] ((lyhyt tauko)) valitettavasti? mut toisaalta myös myönteisellä tavalla, (T3)

Yhdessä ryhmähaastattelussa aluksi väittämää kannattanut työntekijä lievensi kannanoton sävyä haastattelun kuluessa, kun yksi ryhmään kuuluvista kiisti esitetyn väittämän. Sijoitin nämä kannanotot väittämää varauksellisesti kannattavien luokkaan (Kb), kuten myös ne kannanotot, joissa työntekijä hyväksyi esitetyn väittämän vaihtamalla perustelun avulla kommentoinnin näkökulmaa. Tällaiset väittämän hyväksyneet kannanotot tulivat ilmi vasta myöhemmin kommentoinnissa, kun työntekijä oli jo kiistänyt esitetyn väittämän. Tällöin väittämän sisältö asetettiin ehdolliseksi jollekin perustelulle tai näkökulmalle, kuten että jokin kerros tai osasto saattaa edustaa tällaista synkempää kuvaa (Pb3), tai että tällaisen mielikuvan realistisuus punnitaan viime kädessä siinä, millainen näkökulma työntekijöillä on asukkaiden kuntoutukseen (Pb2). Eräs työntekijäryhmä keskusteli siitä, miten päihteet salliva paikka voi olla eräänlainen ”säilö”, jossa päihteidenkäyttöä voi vapaasti harjoittaa hamaan loppuun saakka, jos työntekijät asennoituvat näin. Vastaava näkökulma oli esillä myös asukkaiden kommentoinnissa, mutta ilman huomiota työntekijöiden asennoitumisen vaikutuksesta. Yhdessä tähän luokkaan kuuluvien kannanottojen perustelussa työntekijä hyödynsi

asumisyksikön ulkopuolista näkökulmaa, jossa asumisyksikkö näyttäytyy hyvin negatiivisessa valossa.

[VT: "Asumisyksikkö on asukkaiden viimeinen sijoituspaikka",] Joo, [VT: Mitä sä oot mieltä siitä, kuulostaako tutulta?] Joo, siis ((lyhyt tauko)) mm, tai siis mähän on kuullu tän et totanoinniin et tää on niinku ihan et et tää on ihan hirvee paikka et kuinka täällä ees kukaan voi olla töissä? [VT: Niin, joo,] Joo, tän mä kuulin must se on ihan hirveetä et joku joku voi sanoo noin koska tiätsä mul tulee itellä et mää on siellä töissä? (T5)

Asukkaista neljä hyväksyi esitetyn väittämän sellaisenaan (Ka) ja vaikutti tunnistavan väittämän ajatuksen.

Joo, mähän sanoin että me ollaan saattokodissa asutaan täällä, (A2)

Toinen kannanoton hyväksynyt asukas kertoi, että samasta asiasta oli keskustelu yhteisökokouksessa tai vastaavassa yhteydessä. Hän perusteli väittämää näin (Pa2):

[VT: Miksi sä olit sitä mieltä tai että mitä mitä se tarkottaa sulle?] No ku tota ((lyhyt tauko)) ku tää on aika usein. [VT: Mm,] ((lyhyt tauko)) Että täältäähän ((lyhyt tauko)) periaatteessa nii, tänne kuolee palijon? [VT: Mm,] Jaa sitten tota ((lyhyt tauko)) periaattees ku ne lähtee sairaalaa tästä, [VT: Niin niin,] nii saatto olla kaks kolme viikkoo ni sit onki jo muistotilaisuus, (A3)

Tämä asukas toi esiin kannanoton kiistanalaisuutta. Hän kertoi, että tämä näkemys ”loukkaa määrättyjä työntekijöitä ja määrättyjä asukkaita”. Kaksi asukasta perusteli kantaansa hyvin samalla tavoin, mutta heidän perustelunsa sävy oli erilainen: sitä leimasi tietynlainen toivottomuus (Pa1).

Ei täältä oo kukaan vissiin muuttanu pois muutako tonne honkanummelle tai malmille tai, [VT: Mitä ne honkanummi ja malmi o?] hautausmaita, [VT: Mut siis sähän just ite alussa sanoit että et tota oot ee hakeutumassa toiseen kämppään?] Niin no joo, mutku se sekin on niin epätodennäköistä, (A2)

Yhden asukkaan kommentoinnissa asumisyksikkö viimeisenä asuinpaikkana rakentui sävyltään myönteiseksi asiaksi, mahdollisuudeksi (Pa3):

Mä en tavallaan niinku jaksa hyppiä sen sen sen sen sen ja käskytyksen perusteella mitä sosiaalihuolto näkee mulle parhaimmaksi, [VT: Mm,]

kysymättä multa mitään, [VT: Mm,] et se vaan niinku hypittää mielellään, ihmistä siellä sun täällä sun tuolla ja kuitenkin se epää niinkun kaiken sellasen luonnollisen öö avun, [VT: Mm,] jota mä oon pyytäny. Nii siin ei oo niinku mitään sellasta siin ei oo mitään järkee ja tällasen logiikattoman eem yhteisön edustajan oikkujen mukaan mä en hypi mihinkään niin yksikön johtaja on sanonut mulle että ei sun tartte lähtee mihinkään jos et halua, (A1)

Asukkaat perustelivat kannanottoa myös työntekijöiden kommentoinnista tutuilla tavoilla. Yksi asukas toi esiin sitä, että asumisyksikkö oli monelle asukkaalle viimeinen vaihtoehto useiden asumiskokeiluiden jälkeen (Pa4). Tämä asukas perusteli kantaansa myös sillä, että asumisyksikön maine ulkopuolisten silmissä on huono.

Niin sano se et et oo tosissas, sehän on karmee paikka. [VT: Joo, joo,] Et kyl se niinku (sana), on tää niin huonomaineinen kyllä. (A4)

Toinen asukas, jonka kannanotto oli varsinaisesti väittämän kiistävä, perusteli tähän luokkaan kuuluvaa kannanottoaan sillä, että ehkä joillekin asumisyksikkö voi olla viimeinen sijoituspaikka (Pa5), mutta se ei kuvannut hänen tilannettaan. Yksi asukas toi esiin päihteiden helpon saatavuuden fataalia puolta (Pa6) näkökulmana myönteiseen kantaan, mutta hänenkin omakohtainen kantansa oli väittämän kiistävä (Kb). Kaksi asukasta kiisti väittämän, ja perusteli kantaansa sillä, että asumisyksikkö on heille väliaikainen ratkaisu, jossa asumista opetellaan (Pb1).

Olen eri mieltä ei tää oo mun mielestä asukkaiden viimeinen sijotuspaikka et tää on semmonen välivaihe että sit jos pääsee tosiaan niinku täällä ku on asunu? Oppinut asumaan täällä, oppinut pitämään asuntoa nimittämään sitä kodiksi? [VT: Mm,] Ku jotku sanoo et se on kämppä, [VT: Mm,] tai joku muu sana mut kaikki ei sano et se on koti, [VT: Mm, mm,] niin tota ((lyhyt tauko)) sitte justiin että saa elämänsä sillee järjestyä että siihen tulee muuta sisältöä ku ne päihteet? (A5)

Asukkaiden ja työntekijöiden näkökulmat erosivat tämän väittämän kohdalla siten, että asukkaiden kommentointi oli enemmän esitetyn väittämän mukaista. Syntyi vaikutelma, että tämä synkkä mielikuva oli jollain tavalla asukkaille tunnistettavampi, tai että siitä rohjettiin avoimemmin puhua. Molemmissa ryhmissä tuotiin myös asumisyksikön ulkopuolista näkökulmaa mukaan kommentointiin. Näissä näkökulmissa asumisyksikkö nähtiin jollain tavalla vahvasti leimaavana paikkana asua tai työskennellä.

Toisaalta sekä asukkaat ja työntekijät tunnistivat asumisyksikön väliaikaisena asuinpaikkana, josta asukkaalla oli mahdollisuus voimavarojen lisääntyessä siirtyä johonkin muualle. Aukkaiden kommentoinnista pääosin puuttui kuolemaan ja viimeiseen asuinpaikkaan työntekijöiden puolella vahvasti liitetty positiivinen konnotaatio, lukuun ottamatta yhtä asukasta, joka itse oli sitä mieltä, että haluaa asua viimeiset vuotensa asumisyksikössä. Aukkaista ne, jotka pitivät esitettyä väittämää totena, eivät myöskään reflektoineet työntekijöiden roolia oman kuntoutumisensa tukijoina. Vastaavasti työntekijöiden kohdalla moni tunnisti, että joillekin asukkaille asumisyksikkö saattaa käytännössä olla viimeinen asuinpaikka.

Väittämä 9. Asumisyksikkö on koti, siinä missä muutkin kerrostalot Kalliossa

Työntekijät

K(a) Asumisyksikkö ei ole koti/kerrostalo siinä missä muutkin (7)

Pa1: Valvonta ja rajoitukset erottavat asumisyksikön muista kodeista/kerrostaloista (3)

Pa2: Aukkaiden päihde- ja muut ongelmat erottavat asumisyksikön muista taloista (3)

Pa3: Joidenkin asukkaiden mukaan asia on näin (3)

Pa4: Ammatilliset palvelut ovat jokaisen asukkaan ulottuvilla (2)

Pa5: Asumisyksikössä on turvallisempaa kuin muissa kerrostaloissa (1)

Pa6: Asumisyksikössä on mahdollisuus sosiaaliseen elämään (1)

Pa7: Asumisyksikössä sallitaan normaalia kerrostaloa enemmän (1)

Pa8: Osalle asukkaista asumisyksikkö on vain väliaikainen asumisratkaisu (1)

K(b) Asumisyksikkö on koti/kerrostalo, siinä missä muutkin (7)

Pb1: Joillekin asukkaille tämä on koti (4)

Pb2: Koen itse työntekijänä, että asia on näin (2)

Pb3: Täällä on yhtä rauhallista kuin muissa kerrostaloissa (1)

Asukkaat

Ka: Asumisyksikkö ei ole koti/kerrostalo siinä missä muutkin (5)

Pa1: Valvonta ja rajoitukset erottavat asumisyksikön muista kodeista / kerrostaloista (2)

Pa2: Asumisyksiköstä puuttuu asioita, jotka merkitsevät minulle kotia (2)

Pa3: Asumisyksikössä asumisen jatkuvuus on turvattu (2)

Pa4: Asumisyksikössä on turvallisempaa (1)

Pa5: Asumisyksikössä on mahdollisuus sosiaaliseen elämään (1)

Pa6: Asumisyksikössä asuminen leimaa (1)

Pa7: Asumisyksikössä sallitaan häiriökäyttäytymistä (1)

Kb: Asumisyksikkö on koti, siinä missä muutkin (2)

Pb1: Pidän itse tätä kotina (2)

Työntekijöistä seitsemän kiisti esitetyn kannanoton (Ka). Osa esitetyn väittämän kiistäneistä toi esiin asumisyksikön positiivisia, muista kerrostaloista erottavia

ominaisuuksia (Pa4-Pa7), osa kielteisemmin värittyneitä puolia (Pa1-Pa2). Myös asukkaiden näkökulmaa hyödynnettiin kannan perustelussa (Pa3, Pa8).

Positiivisesti erottavia tekijöitä tuotiin esiin erityisesti yhdessä ryhmähaastattelussa, jossa kommentointi lähti tähän suuntaan ensimmäisen työntekijän avauksen jälkeen. Tosin myöhemmin haastattelussa nousi esiin myös muunlaisia perusteluita.

Miksei. Et tota käytännös ((lyhyt tauko)) monet Kallion kerrostalot on huomattavasti rauhattomampia ku meillä. Siel ei oo näin turvallista, siel ei oo näin koulutettuu henkilökuntaa, et siin siin nähden tää on ehkä jopa koti paremmilla palveluilla, [VT: ((naurua))] parem paremmalla niinku paloturvallisuudella ja henkilökohtasella turvallisuudella ja, [T1a: aamupuurolla,] [T1c: mm,] ja kaikilla tällasilla spekseillä et kyl se niinku ((lyhyt tauko)) et tää jos sul ois tossa kulman takana oma koti siellä niin tota ei siellä välttämättä oo niinku käytettävissä kaikkia näitä hyviä palveluit mitä tääl sit tääl on vähän tää on niinku parempiki koti. jopa ku moni kerrostalo tääl että, (T1b, ryhmä)

Seuraavan aineistonäytteen sävyllään hyvin toisenlaisessa kannanotossa työntekijä hyödyntää rajoitusten ja sääntöjen näkökulmaa (Pa1) vahvistaen perustelua vielä asukkaan näkökulmalla (Pa3). Aiemman väittämän kommentointiin nähden tässä tapahtuu kiinnostava, diskursiivisen kontekstin muutoksen yhteydessä näkyväksi tuleva asennoitumisen muutos: sama työntekijä kommentoi nimittäin juuri edellistä väittämää näin: ”ei oo sijoituspaikka, missään tapauksessa tää on koti?”.

[VT: Asumisyksikkö on koti siinä missä muutkin kerrostalot Kalliiossa? Mitäs siihen?] Eei mun mielestä, en oo kuullu asukkailtakaan että, [VT: että olisi?] ei oo ei missään tapauksessa tää on vankilaakin pahempi, mä (sana) (sana) 60-vuotiaalle miehelle (sana) tää nyt oli niinku ((lyhyt tauko)) tää oli niin lapsellinen tilanne mies oli just täyttänyt 60 ja halus päästä kakkoskerrokseen kaverin luo ja mä sanoin mä en päästä sua kun meidät on ohjeistettu siten et tota me ei päästetä ihan tosta sun täytyy ite soittaa ja sit mennä käymään niinkun tavallisessa kerrostalossa tehdään, [VT: Mm,] et ei siinäkään mennä vaan noin käymään sun täytyy ilmoittaa et sä oot tulossa, [VT: Mm, mm,] tää on vankilaakin pahempi kyllä muut päästää hänet sinne mut sinä et päästä? (T3)

Asukkaisiin kohdistuvien rajoitusten näkökulmasta kielteistä kantaa perusteli myös kaksi muuta työntekijää (Pa1). Toisaalta yhden työntekijän perustelu oli tämän näkökulman vastakohta. Perustelun mukaan asumisyksikössä asumisessa on enemmän vapausasteita

kuin normaalissa kerrostalossa (Pa7). Tämä institutionaalisen sääntelyn sisäinen ristiriitaisuus on tullut esiin aiempienkin väittämien kohdalla.

Toisessa ryhmähaastattelussa kaikki työntekijät ottivat ensin myönteisen kannan väittämään (Kb), jota yksi työntekijä perusteli sillä, että asumisyksikössä oli yhtä rauhallista kuin tavallisissa kerrostaloissa (Pb3). Toiset työntekijät lähtivät kuitenkin kiistämään näkemystä vastakkaisilla perusteluilla tämän jälkeen (Pa2):

No kyl mä aattelen että ihan ei tää nyt ehkä ihan normaali on väärä sana koska tää kumminki harvas kerrostalos joka asunnossa käytetään päihteitä, [VT: Mm,] et sillä lailla tää eroaa, [T4a: Mm,] sit täällä on niin paljon psyykkistä sairautta niinku yhen katon alla? [T4a: Mm,] et joskus vähän riippuu työpäivästä niin joskus on aatellu että tää on ihan niinku hullujen huone? Sit seuraavana päivänä taas oon ajatellu muuta? (T4b, ryhmä)

Seitsemän työntekijää joka tapauksessa kannatti varauksetta esitettyä väittämä (Kb). Heistä neljä perusteli kantaansa sillä, että asumisyksikkö on monelle asukkaalle koti (Pb1).

[VT: Asumisyksikkö on koti siinä missä muutkin kerrostalot Kalliossa?] Kyllä se näin on ja kyl mä ainakin niinkun ja monet asukkaat kokee sen täällä että tää on heidän kotinsa. Ja kyl me kunnioitetaan asukkaita niin että se on heidän kotinsa. (T2)

Perusteluna käytettiin myös työntekijän omaa näkemystä siitä, että kyseessä on koti (Pb2). Tämän haastateltavan kanta muotoutui molempiin kannanottoluokkiin kuuluvaksi. Ennen tätä perustelua hän kuvaili, kuinka asumisyksikkö (negatiivisessa mielessä) poikkeaa tavallisista kerrostaloista ja kodeista, vaikka moni asukkaista onkin sitä mieltä, että asumisyksikkö on koti.

Et kyl mä uskon et suurin osa on kyllä sitä mieltä et toi on ((lyhyt tauko)) tai ite mä ainaki henkilökohtasesti koen et se on ainakin kyllä? [VT: Mm, mm,] T5: Ja itseasias mä huomaan, huomaan niinku et tosi usein puhun, ite asukkaille niinku et heidän koti, [VT: Okei, niin niin,] tai jos mä kirjotan Astaan, niin mä aina laitan et asukas palannut kotiin, (T5)

Asukkaiden kommentoinnissa kannanottoluokat olivat työntekijöitä vastaavat. Näkökulmaero tuli jälleen näkyväksi perusteluissa, joissa tosin oli myös paljon yhteistä työntekijöiden kanssa. Asumisyksikön ero muihin kerrostaloihin tai koteihin (Ka)

näyttäytyi asukkaiden kommentoinnissa työntekijöitä negatiivisemmin värittyneeltä. Kahden asukkaan perustelut koskivat asumisyksikön positiivisia eroja: asumisen turvattua jatkuvuutta (Pa3), asumisen turvallisuutta (Pa4) ja sosiaalista elämää (Pa5).

Kyl mä pidän tota kotina. [VT: Mm?] Emmä haluis niinku asuu yksin jossain ((lyhyt tauko)) jossain tota ((lyhyt tauko)) Kannelmäen kaupungin yksiössä josta mä en tunne muuttasin sinne mä en tuntis sieltä ketään ja [VT: Mm, mm, joo,] sit siel on jotain mummoja ja sit siel on jotain lapsiperheitä ja ((lyhyt tauko)) jotain maahanmuuttajia ja sit siel on jotain ((lyhyt tauko)) koirankusettajia ja muita niin ((lyhyt tauko)) vaikka mä käyn tota koulua niin sit mä tulisin niinku yhden aikaan kotiin, mä istuisin siel yksin ja, [VT: Mm, niin,] pyörittelin peukaloita ja tuijottaisin telkkaria ja ((lyhyt tauko)) eei ei sehän ois ihan järkyttävää? Tääl on sentään seuraa. (A5)

Neljä asukasta perusteli kantaansa (Ka) asumisyksikön negatiivisilla eroilla suhteessa muihin kerrostaloihin. Tässä näytteessä näkyvät perustelut Pa1 ja Pa2:

Eipä tosiaan oo, [VT: Tuleeks sulla mieleen muita muita tota vastaväitteitä kuin toi mitä sä just äsken kuvasit et tää ei oo niinku tavallaan, toi kulkeminen kerrosten välillä on niinku tommosta ja?] No kyllä sä kotona saat saatana ((lyhyt tauko)) juoksennella vaikka munasilteen mut täältäähän sä et perkele tästä kopista lähe mihkään, mihkään tota noin ilman paitaa jos lähtee nii siit tulee heti sanomista että. ((lyhyt tauko)) ei täs tota nii ((lyhyt tauko)) koti, jokaises kodis on oma keittiö, meil ei oo ku tiskiallas, (A2)

Toinen asukas hyödynsi niin ikään perustelua Pa2, mutta kuvaili olevansa jokseenkin sinut sen kanssa, että asumisyksikkö ei ollut koti.

Koti ja asunto on kaks eri asiaa. Ne on eri asioita ja mä oon aina ollu koditon. Niinku sieltä lapsuudesta nuoruudesta lähtien ollu laitoksessa, [VT: Mm, onks se se mikä tekee tästäki niinku et tää ei oo koti, vai et mikä se on se ero,] Eei ei eiku siitä siinä on se tota et mä tavallaan en osaakaan kaivata kotia, koska mä en tiedä mitä se koti on. (A1)

Yksi asukas perusteli eroa muihin kerrostaloihin sillä, että asumisyksikössä häiriökäyttäytyminen on sallittua (Pa7). Toinen asukas toi esiin sitä, miten asumisyksikössä asuminen leimaa (Pa6), ja kuinka tämä voi vaikuttaa mahdollisiin asumishaaveisiin muualla:

Siellä kytätään niin paljon tota varsinkin jos isännöitsijä kattoo osoitteen mistä muutetaan, [VT: Niin,] nii kyttääminen alkaa heti, [VT: Niin, aivan,] lukee Auroratalo ((naurahtaa)) vaikka Helsinginkatu viiskymmentä tota Alppikatu että mikä kortteli, ne kattoo, totta kai ne talon paperit, [VT: Mm,] ja edellinen asuinpaikka ((lyhyt tauko)) ikään kui se laitos, [VT: Mm,] nii se on ((lyhyt tauko)) se on vähän niinku sais polttomerkin. (A3)

Sama asukas esitti myös myönteisenä perusteluna sen, että asumisyksikössä asumisen jatkuvuus on eri lailla turvattu kuin tavallisissa kerrostaloissa (Pa3).

Kahden asukkaan kanta poikkesi muista siten, että he hyväksyivät esitetyn väittämän eli pitivät asumisyksikköä kiistattomasti kotina (Kb). Toinen näistä asukkaista toi myös esiin asumisyksikön eroja suhteessa tavalliseen asumiseen (Ka) perustellen kantaansa positiivisilla merkityksillä. Tämän kannanottoluokan (Kb) perusteluna asukkaat käyttivät henkilökohtaista kokemusta siitä, että asumisyksikkö oli heille koti.

No, kyl se mun mielest on. ((lyhyt tauko)) Mun mielest se on ihan, tai mä pidän sitä ainaki himana sitä mun koppii, [VT: Niin niin,] niin, [VT: Mm, mikä siit tekee siit sulle kodin,] Noo se et mä oon laittanu sen semmoseks et mä viihdyn siellä. ((lyhyt tauko)) et tota noinniin, voisin mä tietysti asuu muuallaki, (A6)

Väittämän 9 kohdalla **asukkaiden ja työntekijöiden kommentoinnin erot** liittyvät lähinnä siihen, kuinka paljon ja millä tavoin esitettyä väittämää kannatettiin. Työntekijöistä lähes jokainen pyrki jossain määrin rinnastamaan asumisyksikön muihin kerrostaloihin, vaikka erottavia tekijöitä esitettiin yhtä lailla. Työntekijät huomioivat perusteluissaan asukkaiden näkökulmia sekä väittämän kiistävissä että sitä puoltavissa kannanotoissa. Asukkaiden kommentoinnissa väittämän kiistäminen oli suhteessa haastateltavien määrän yleisempää. Kannanottojen perusteluissa oli myös joitain eroja verrattuna työntekijöihin. Asukkaiden perusteluissa korostui omakohtainen kokemus niin hyvässä kuin pahassa. Kun ehdotetaan, että asumisyksikkö on koti, siihen voi omasta kokemusmaailmastaan käsin ottaa kantaa vain asumisyksikön asukas. Joillekin asukkaista asumisyksikkö oli koti, toisille se jäi kuitenkin kodin merkitysten näkökulmasta vajavaiseksi. Asumisyksikön merkityksellistymistä kodiksi rajasivat asukkaiden kohdalla myös valvonta ja rajoitukset, sekä asumisyksikössä asumisen leimaavuus, mikä voi pahimmillaan tuottaa asumisen suhteen itseään vahvistavan

negatiivisen kierteen. Jos asukas ajattelee, että hän ei aiemman osoitteensa takia pysty koskaan sijoittumaan normaalin asumisen piiriin, se voi heikentää hänen motivaatiotaan kuntoutua, mikäli tällainen tavoite ylipäättään on asukkaan mielessä olemassa.

Olen nyt käynyt läpi koko tutkimusaineiston luokitellen haastateltavien kirjaimelliset kannanotot ja perustelut haastateltelutilanteessa esitettyihin väittämiin. Seuraavaksi vaihdan analyysitasoa, ja tulkiten aineiston kirjaimellista luentaa taustateorian valossa.

5.2 Aukastoimijuus haastateltavien puheessa

Tässä luvussa näytän, millaiseksi aukastoimijuus aineiston haastateltavien argumentaatiossa täsmentyy. Tutkimuskysymysten mukaisesti huomio kiinnittyy nyt merkityksiin ja tulkintoihin, joita haastateltavat puheessaan liittävät aukastoimijuuteen. Puheessa ilmaistut merkitykset ovat monessa mielessä olennaisia tämän tutkimuksen toimijuuskäsityksen kannalta. Esimerkiksi Blumerin mukaan sosiaalisen todellisuuden objekteihin kiinnittyvät merkitykset ovat sosiaalisesti tuotettuja, ja ihmisten toiminta on merkitysten ohjaamaa (Blumer, 1969/1986, 4–5). Aukastoimijuutta konstruoidessaan ja merkityksellistäessään haastateltavat hyödyntävät refleksiivis-retorista toimijuuttaan, jota kartoitan kolmannessa analyysivaiheessa (luku 5.3).

Tutkimusasetelmaa varten luodut väittämät sisälsivät haastateltaville tunnistettavia näkökulmia aukastoimijuuteen. Väittämässä 1–2 oletetaan asumisen sujuminen ja päihneiden käyttö (näissä asumisyksiköissä) asumisessa tärkeiksi kysymyksiksi. Väittämät 3–4 liittyvät aukastoimijuuteen siten, että yhteisövalmennuksen tavoitteena on asukkaiden osallistumisen ja autonomian lisääminen. Väittämä 5 tuo esille aukastoimijuuden institutionaalisessa valtasuhteessa rakentuvaa puolta sekä työntekijöiden roolia tässä suhteessa. Väittämien 6–7 teemat kytkeytyvät aukastoimijuuteen yhteisöllisyyden näkökulmasta. Yhteisöllisyyden painotus liittyy asukkaiden toimintakyvyn positiivisen muutoksen tavoitteluun. Väittämässä 8–9 asumisyksikköä tarkastellaan suhteessa ympäröivään asumistodellisuuteen ja aukastoimijuudesta tarjotaan kahtalaista kuvaa. Toisessa mielikuvassa (V8) aukastoimijuus näyttäytyy toivottomana ja institutionaalisen vallan alaisena ja toisessa (V9) aukastoimijuus puolestaan rinnastuu ”tavallisiin” ihmisiin, joilla on koti.

Käsittelen väittämiin liittyvää kommentointia tässä luvussa aiemmasta järjestyksestä poiketen. Kokoan ensin asukastoimijuuden peruselementit väittämän 1 kommentoinnista, jonka jälkeen tarkastelen asukastoimijuuden kuvaa yhteisölliseen asumiseen liittyvässä kommentoinnissa (V2, V6 ja V7). Seuraavaksi kuvailen Kaapeli-yhteisövalmennuksen teemoihin liittyvää asukastoimijuuden kommentointia (V3, V4 ja V5) ja lopuksi sitä, millaiseksi asukastoimijuuden kuva väritty, kun sitä kommentoidaan suhteessa institutionaaliseen viitekehykseen ja kodin merkityksiin (V8 ja V9).

5.2.1 Asukastoimijuuden peruselementit

Ensimmäisessä väittämässä tarjosin haastateltaville kommentoitavaksi ajatusta, jonka mukaan asumisen sujuminen riippuu asukkaasta itsestään (*Riippuu asukkaasta itsestään, sujuuko asuminen asumisyksikössä*). Väittämän kommentoinnissa asukastoimijuutta rakennetaan pitkälti asukkaan valinnanvapauden ja ominaisuuksien näkökulmasta. **Työntekijöiden** kommentoinnin perusteella asukkaan omat valinnat, oikeanlainen asennoituminen ja kyky sopeutua yhteisöön vaikuttavat siihen, millaiseksi asukkaan elämä asumisyksikössä muotoutuu ja kuinka pysyvää asuminen on. Asukastoimijoiden valinnanvapaus määrittyy kommentoinnissa kahtalaiseksi. Ensinnäkin valinnanvapautta on suhteessa siihen, haluaako asukas pysyä asumisyksikössä, vai pyrkiikö hän kuntoutumaan, jolloin asumisyksiköstä pois muuttaminen tulee mahdolliseksi. Toiseksi asukkaan nähdään tekevän valintoja suhteessa siihen, onko asuminen asumisyksikössä ongelmatonta.

Jo ensimmäisen väittämän kohdalla asukastoimijuuteen paikantuva kahtalainen valinnanvapaus rakentuu työntekijöiden kommentoinnissa kuitenkin monella tapaa ehdolliseksi. Asukastoimijuutta rajoittavat ja sallivat institutionaaliset käytänteet ja toimintaperiaatteet, yhteiselämää palvelevat säännöt ja toiset asukkaat. Asunto ensin -periaate takaa silti asukkaille vapauden elämäntavan valintaan, ja asumisyksikön säännöt näyttävät joustavina sekä asunto ensin -periaatteelle alisteisina. Tosin asunto ensin -periaate näyttää myös potentiaalisesti päihteettömään elämään pyrkivien asukkaiden valinnanmahdollisuuksia kaventavana.

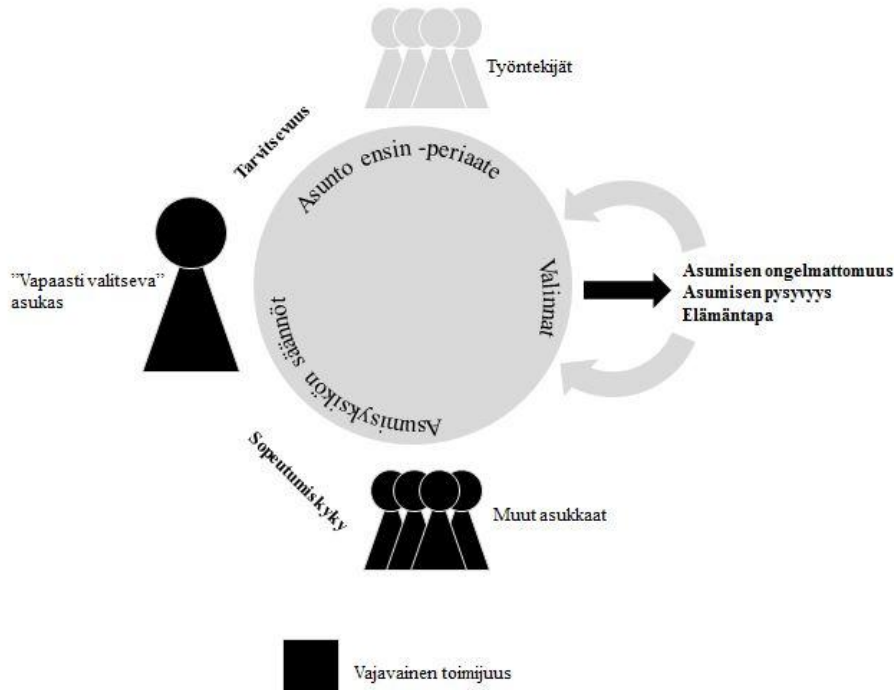
Työntekijöiden kommentoinnissa asukastoimijuus rakentuu myös vajavaiseksi tai puutteelliseksi. Institutionaalisten käytäntöjen ohella asukkaiden yksilölliset ominaisuudet ja elämänhallinnan kyvyt rajoittavat valinnanmahdollisuuksia. Vajavaisen toimijuuden vuoksi asukas tarvitsee työntekijöiden tukea sekä erityisiä toimintaperiaatteita asumisen jatkuvuuden turvaamiseksi. Asukastoimijuuden nähdään siten tarvitsevan institutionaalista viitekehystä, jossa työntekijöiden komplementaarinen rooli suhteessa asukkaisiin on keskeinen.

Ensimmäisen väittämän kohdalla **asukkaiden** kommentoinnissa painottuu jopa työntekijöitä selkeämmin itse tehtyjen valintojen rooli. Oma-aloitteisuuden korostamista hyödynnetään myös keinona erottua muista (vähemmän omavaltaisista) asukkaista. Työntekijöiden tapaan asukkaat tunnistavat ja nimeävät kahdentyypisiä valintoja, jotka indikoivat asukkaan autonomiaa ja vapautta valita. Asukastoimijuuden vajeiden ja tarpeiden näkökulma on esillä, mutta työntekijöiden kommentointia heikompana. Asukkaiden kommentoinnissa institutionaalinen kehys näyttäytyy ensimmäisen väittämän kohdalla työntekijöitä eksplisiittisemmin asiana, joka rajoittaa asukastoimijuutta ja tuottaa elämiseen hankaluutta.

Ensimmäisen väittämän kohdalla toimintaperiaatteiden ja toisaalta työntekijöiden positiivinen rooli pärjäävän asukastoimijuuden ylläpitämisessä erottuu vain yhden asukkaan kommentoinnissa. Työntekijöiden kommentoinnista poiketen asukkaiden näkökulmissa tulee esiin järjestelmää kohtaan esitetty kritiikki, jossa asumisen ongelmat paikantuvat institutionaalisiin rakenteisiin, sääntöihin ja periaatteisiin – eli niihin seikkoihin, jotka työntekijöiden kommentoinnissa tarkoituksenmukaisesti rajaavat (säännöt) ja toisaalta sallivat (asunto ensin -periaate) asukastoimijuutta. Asukastoimijuus ei siten ole pelkästään institutionaalisen järjestelmän tukemaa, kuten työntekijöiden kommentoinnissa, vaan sen kahlitsemaa ja yhden asukkaan näkökulmassa jopa rankaisemaa siten, että lain asukkaalle suomien oikeuksien toteutuminen asettuu ristiriitaan asumisyksikön sääntöjen kanssa. Toiset asukkaat eli asukasyhteisö näyttävät joidenkin asukkaiden kommentoinnissa tässä kohtaa myös asumisen pysyvyyttä uhkaavana ja siten asukastoimijuuden vajavaisuutta pahentavana tekijänä.

Ensimmäisen väittämän kommentoinnista piirtyy esiin asukastoimijuuden kenttä (Kuvio 1). Kenttä sisältää institutionaaliseen viitekehykseen sijoittuvat asukastoimijuuden

elementit, jotka toistuvat läpi aineiston ja vaikuttavat haastateltavien kommentoinnin perusteella toinen toisiinsa. Muiden väittämien kommentoinnin analyysi tarkentaa ja monipuolistaa alla näkyvää kuviota.

Kuvio 1. Asukastoimijuuden kenttä

5.2.2 Asukastoimijuus ongelmalähtöisessä yhteisössä

Väittämien 2 (*Päihteidenkäyttö aiheuttaa asumisyksikössä suuria ongelmia*), 6 (*Asumisyksikössä on hyvä yhteishenki*) ja 7 (*Asukkaiden pitäisi kantaa enemmän vastuuta yhteisistä asioista asumisyksikössä*) sisältämät näkökulmat liittyvät jollain tavalla yhteisölliseen asumiseen. Näissä väittämässä haastateltavien kommentoitavaksi tuotiin päihteiden käyttöön, asumisyksikön yhteishenkeen ja asukkaiden vastuuseen liittyviä näkökulmia. Tässä luvussa tarkastelen asukastoimijuuden merkityksiä näihin teemoihin nivoutuvassa kommentoinnissa.

Työntekijöiden kommentoinnissa väittämään 2 asukastoimijuuteen liittyvä ongelmallisuus rakentuu arkipäiväiseksi tosiasiaksi. Työntekijöiden puheessa korostuu tässä yhteydessä asukastoimijuuden tarvitseva ja vajavainen puoli sekä asukastoimijuuden konfliktialttiuden ja ei-normatiivisuuden tuottamat ammatilliset haasteet. Ammattilaisten läsnäolo asumisyksikössä rakentuu työntekijöiden

kommentoinnissa asukastoimijuuden ongelmallista puolta liudentavaksi ja arkipäiväistäväksi. Institutionaaliset puitteet on luotu normaalin ja sallittavan rajoja koettelevaa toimijuutta varten.

Asukkaiden puheessa asukastoimijuuden ongelmallisuus näyttäytyy työntekijöitä ehdottomampana (V2). Asukkaat pitkälti hyväksyvät päihteidenkäytön seurauksineen asukastoimijuuden ongelmalliseksi puoleksi. Myös asukasyhteisön rooli päihteidenkäytöstä seuraavien ongelmien osana tai tuottajana korostuu. Salliva suhtautuminen päihteidenkäyttöön näyttäytyy asukkaiden kommentoinnissa paitsi asumisen viihtyvyyden kannalta ongelmallisena, myös asukkaalle mahdollisten valintojen määrää vähentävänä. Kuten työntekijöiden kommentoinnissa väittämään 1, päihteiden käytön salliminen tarkentuu jälleen asukkaisiin kohdistuvaksi sosiaalisiksi paineeksi, joka voi vaikeuttaa päihteettömyyteen pyrkimistä.

Yhteishenkeä koskevassa (V6) kommentoinnissa asukastoimijuuden relationaalinen puoli tulee näkyvämmäksi. Osalle **työntekijöistä** asukastoimijuuden kommentointi suhteiden näkökulmasta on toisia luontevampaa. Kun suhteiden näkökulmaa hyödynnetään, rakentuu asukastoimijuus empatiaan, osallistumiseen ja yhteisöllisyyteen kykeneväksi. Yhteisöllisyyden vaatimusten mitoittamista suhteessa asukkaan elämäntilanteeseen kuitenkin painotetaan. Yksilöllinen asukastoimijuus sekä asukkaiden väliset suhteet ovat työntekijöiden kommentoinnin perusteella alttiita työntekijöiden keskinäisen yhteishengen muutoksille. Asukkaiden ja työntekijöiden välinen yhteishenki rakentuu puolestaan asiaksi, mitä tulee arvioida asukastoimijuuden ei-normatiivisuuden näkökulmasta. Ymmärtäessään asukkaan huonoa käytöstä vajavaisen asukastoimijuuden näkökulmasta, työntekijä ikään kuin osoittaa ammatillisuuden tarpeen tässä kontekstissa sekä normalisoi käyttäytymisen, joka asumisyksikön ulkopuolella saisi toisenlaisen tulkinnan.

Silloin kun **asukkaat** myöntävät yhteishengen (tai yhteisön) olemassaolon, se on jotain, mikä syntyy pääosin asukkaiden välisessä toiminnassa ja vuorovaikutuksessa. Väittämän 6 kommentoinnista käy ilmi, että asukastoimijuuden ongelmallisuus sävyttää yhteiselämää ja vaikuttaa asukkaiden välisen yhteishengen muodostumiseen. Suhteisiin paikantuvan asukastoimijuuden myönteistä puolta edustavat asukkaille yhteistoimintaan osallistuminen tai asukkaiden keskinäinen kollegiaalisuus. Yhteiselämään osallistuvaa ja

yhteisöllisyyttä luovaa asukastoimijuutta rajaa ja muovaa asukkaiden kommentoinnin perusteella asumisyksikön tiloihin ja asukkaiden liikkumiseen kohdistuva sääntely. Esimerkiksi kerrosten välillä liikkumiseen liittyvät säännöt toisaalta rajoittavat asukkaiden välistä spontaania kanssakäymistä, mutta toisaalta tuottavat suunnittelematonta yhteisöllisyyttä asukkaiden välille.

Asukastoimijuus on asukkaiden kommentoinnin perusteella myös erillistä ja irrallista, yhteisössäkin suhteita ja yhteisiä asioita pakenevaa. Työntekijöitä ei asukkaiden kommentoinnissa juurikaan nimetä yhteishengen osapuoliksi, ja osa asukkaista kokee olevansa irrallaan myös asukkaiden yhteisöstä. Asukastoimijuus näyttäytyy yhteishenkeä koskevan väittämän kommentoinnissa niin ikään arvaamattomana, väkivaltaisena ja itsekeskeisenä, mitä asukasyhteisön yhteishenki (tai sen puute) haastateltavien mukaan heijastelee.

Asukkaiden vastuunkannon lisäämistä koskevassa kommentoinnissa (V7) asukastoimijuus näyttäytyy **asukkaiden** puheessa rajattomana ja jopa tuhoisana, eli vastuun kantamisen näkökulmasta vajavaisena. **Työntekijät** jakavat näkemyksen asukastoimijuudesta vastuunottamisen suhteen vajavaisena, mutta asukkaista poiketen korostavat ammatillisen tuen puutteita paikkaavaa ja asukkaiden vastuunkannolle edellytyksiä luovaa luonnetta. Työntekijöiden rooliksi muotoutuu vastuullisen asukastoimijuuden tietoinen mahdollistaminen ja kannattelu. Joidenkin työntekijöiden kommentoinnin perusteella asukastoimijuuden muovaaminen tältä osin edellyttää myös työntekijöiden ammatillisen toimijuuden muutosta.

Työntekijät käsittelevät asukastoimijuutta vastuun kantamisen osalta toisaalta normaalien vaatimusten ulkopuolelle sijoittuvana ja toisaalta rinnastaen asumisyksikön normaaleihin kerrostaloihin. Molempien näkökulmien kautta asukkaisiin kohdistuvia vastuunkantamisen vaatimuksia voidaan lieventää. Silloin kun vastuunkantoon liittyviä vaatimuksia käsitellään asukkaiden kohdalla normista poikkeavina, vastuunkannon vajavaisuutta perustellaan asukkaiden yksilöllisillä elämäntilanteilla tai kyvyillä sekä asumisyhteisön sosiaalisella hierarkialla. Liika vastuunkanto voisi olla asukkaalle näistä näkökulmista käsin tuhoisaa ja kääntyä asukasta vastaan. Näin asukastoimijuutta rajataan jälleen tietynlaiseksi asukkaiden yksilöllisten ominaisuuksien tai elämänhallinnan sekä asukkaiden välisten suhteiden perusteella.

5.2.3 Asukastoimijuus intervention kohteena

Väittämät 3 (*Yhteisövalmennus on ajanhukkaa*), 4 (*Yhteisövalmennus lisää asukkaiden toimeliaisuutta ja oma-aloitteisuutta*) ja 5 (*Työntekijät puuttuvat liikaa asukkaiden elämään*) käsitteivät yhteisövalmennusta eli asukkaisiin ja työntekijöihin kohdistuvaa interventiota. Haastateltaville tarjottiin näiden väittämien kohdalla kommentoitavaksi yleisesti yhteisövalmennuksen kokemusta ja yhteisövalmennusten tavoitteisiin liittyviä teemoja asukastoimijuuden sekä asukkaan ja työntekijän välisen suhteen näkökulmista.

Asukkaiden ja työntekijöiden suhde näyttää aineiston valossa olevan jonkinlaisessa muutoksessa. Asukastoimijuus on yhteisövalmennusten kautta tullut **työntekijöille** näkyvämmäksi ja asukkaiden rooli on tasavertaistunut suhteessa työntekijöihin – ainakin haastateltujen työntekijöiden mielissä. Vaikka yhteisövalmennus on antanut joitain välineitä asukkaiden osallisuuden lisäämiseen, näyttäytyy asukastoimijuus osallisuuden näkökulmasta edelleen vajavaisena. Asukkaiden katsotaan tarvitsevan osallisuuden luomista. Asukkaiden osallisuuden toteutuminen vaatii kommentoinnin perusteella työntekijöiltä paneutumista ja toiminnan tietoista muuttamista. Yhteisövalmennus on arena, jonka kautta asukkaista tullaan paremmin tietoiseksi, mutta joka ei välttämättä ratkaise asukastoimijuuden ongelmia.

Aiempien väittämien kommentoinnissa asukastoimijuuteen liitetty valinnanvapaus muuntuu tässä kohtaa (V4) ilmeisemmin ehdolliseksi työntekijöiden puheessa ja asukastoimijuus jopa rakenteiden armoilla olevaksi. Joidenkin työntekijöiden mukaan yhteisövalmennuksen muovaamispyrkimykset ovat instituutiolähtöisyyden vuoksi negatiivisesti värittyneitä. Jos valmennukseen osallistuva asukas nähdään osana työntekijälähtöistä toimintaa, voi tämä tuottaa eripuraa asukkaiden välille. Toisaalta joidenkin työntekijöiden kommentoinnin perusteella yhteisövalmennuksilla voisi olla potentiaalia muovata asukastoimijuutta positiiviseen suuntaan. Edellytyksenä nähdään muun muassa valmennusten lisääminen asukkaiden keskuudessa sekä se, että työntekijät oppivat hyödyntämään uutta tietoutta suhteissaan asukkaisiin. Joka tapauksessa asukastoimijuuden positiiviset muutokset näyttäytyvät hitaina ja tulkinnanvaraisina, ja ammatillisen tuen rooli asukkaiden vajavaisen toimijuuden tukemisessa nousee jälleen esiin.

Asukkaiden näkökulmasta asukastoimijuus näyttäytyy yhteisövalmennuksen kommentoinnissa kahtalaisena: toisaalta yhteisövalmennukselle suopeana ja muovautuvaisena, toisaalta instituutiolähtöistä muovaamista pakenevana. Yhteisövalmennuksen osallistava ja voimaannuttava puoli ei näytä tavoittaneen suurinta osaa haastateltuja asukkaita. Osalle valmennuksen hyöty on jäänyt ylipäätään epäselväksi, ja jotkut asukkaista ovat tulkinneet yhteisövalmennuksen pyrkimykset asukkaita vähätteleviksi. Näiden asukkaiden kommentoinnissa asukastoimijuus määrittyi instituutiolle hyödyllisenä tai instituution alentamana. Ensimmäistä näkökulmaa kuvaa kommentointi, jossa yhteisövalmennuksen hyötyä kuvaillaan ”*kauniina raporttina*”. Jälkimmäistä näkökulmaa kuvaa kommentointi, jossa yhteisövalmennus nähdään tarpeellisena toisille asukkaille, joista haastateltava itse haluaa erottautua paremmin pärjäävänä tai siksi, että kokee asumisyksikön asuinpaikkana alentavaksi. Kahden asukkaan kokemuksen mukaan yhteisövalmennus on kuitenkin vaikuttanut positiivisesti heidän omaan toimijuuteensa. Näiden asukkaiden kommentoinnista välittyy tyytyväisyys omaan rooliin asumisyksikössä. Toinen asukas tuo esiin työntekijöiden kommentointia vastaavasti asukkaan roolin yhdenvertaistumista asumisyksikössä.

Väittämän 5 kohdalla kommentointi tarkentuu työntekijöiden ja asukkaiden väliseen suhteeseen, minkä muovaaminen on yksi yhteisövalmennuksen tavoitteista. Asukastoimijuuden sääntely näyttäytyy tässä yhteydessä **työntekijöiden** kommentoinnissa refleksiivisenä prosessina, joka rakentuu dialogissa toisten työntekijöiden ja asukkaiden kanssa. Kommentoinnin perusteella työntekijät punnitsevat asukkaan elämään puuttumista asukkaan itsemääräämisoikeuden ja muiden arvonäkökulmien, kuten asukkaan terveyden ja turvallisuuden edistämisen, välillä. Kommentoinnissa korostuvat jälleen asukkaiden valinnanvapaus ja itsemääräämisoikeus, joita perustellaan osin toimintaperiaatteen kautta. Työntekijöiden ammatilliseen rooliin liittyvä virike tuottaa siis asukkaiden autonomiaa ja vapautta korostavaa kommentointia.

Asukkaiden autonomiaa kuitenkin rajaa tarkoituksenmukainen puuttuminen, jonka perustelun yhteydessä asukas yhteisö nousee yksilöllistä asukastoimijuutta määräävämpään rooliin. Asukastoimijuuden ongelmallinen puoli tarkentuu käytännössä asioiksi, joihin puuttuminen on tarkoituksenmukaista, muttei koskaan liikaa – paitsi joidenkin asukkaiden mielestä.

Työntekijöiden kommentointi alleviivaa jälleen sitä, että huolimatta vapauksistaan ja itsemääräämisoikeudestaan, asukkaat tarvitsevat ammatillista tukea ja interventioita onnistuakseen asukkaina. Joidenkin työntekijöiden puheesta on myös tulkittavissa, että nykyiset puuttumisen keinot eivät (esimerkiksi päihteet sallivan toimintaperiaatteen takia) riitä asukastoimijuuden vajavaisuuksien paikkaamiseen.

Samoin **asukkaiden** puheessa (V5) asukastoimijuus värityy tarkoituksenmukaista puuttumista, rajanvetoa ja valvontaa tarvitsevaksi. Työntekijöiden puuttuminen saa asukkaiden puheessa pääosin positiivisia tulkintoja, ja liiallista puuttumista tuodaan esiin vain joidenkin toisten asukkaiden potentiaalisena näkökulmana. Asukkaat tunnistavat myös työntekijöiden kommentoinnissa vahvana näkyneen yhteisöllisen hyödyn näkökulman. Asukkaiden valinnat ja autonomia nousevat esiin siten, että asukastoimijuus tarkentuu työntekijöiden tuen ja oman elämänhallinnan suhteen aktiiviseksi ja aloitteelliseksi. Asukkaalla ei ole vain passiivisen rajoitusten ja puuttumisen vastaanottajan rooli, vaan asukas voi vaatia ja tarvita, sekä luottaa.

5.2.4 Asukastoimijuus institutionaalisen viitekehyksen osana

Väittämissä 8 (*”Asumisyksikkö on asukkaiden viimeinen sijoituspaikka”*) ja 9 (*Asumisyksikkö on koti, siinä missä muutkin kerrostalot Kalliossa*) lähtökohta asumisyksikön arkeen ja asukastoimijuuteen on kokonaisvaltaisempi. Haastateltavia pyydettiin kommentoimaan näiden väittämien kohdalla kahta toisilleen vastakkaista, asumisyksikköön liittyvää mielikuvaa, jotka molemmat sisältävät omanlaisensa kuvan asukastoimijuudesta. Väittämien kommentoinnissa asukastoimijuuden kuva tarkentui seuraavanlaiseksi.

Työntekijät kommentoivat asukkaiden tapaa elää jälleen tehtyjen valintojen tuloksena (V8). Valinnanvapaus mahdollistaa myös ei-normatiiviset valinnat, jollaisia monet asumisyksikön asukkaat ovat tehneet. Asukas voi valita asumisyksikön asuinpaikakseen, jonka pysyvyyteen hän voi omilla valinnoillaan vaikuttaa. Asukas voi myös toivoa asumisyksikköä viimeiseksi asuinpaikakseen, jossa hän voi rauhassa viettää elämän ehtoopuolta. Työntekijöiden ja instituutionaalisen järjestelmän tehtävänä on tukea asukkaita, huolimatta normien ulkopuolelle sijoittuvista valinnoista, eli täydentää ei-

normatiivisten, mutta vapaiden valintojen seurauksena syntyneitä puutteellista asukastoimijuutta. Työntekijöiden kommentoinnin perusteella asukkaalle annetun tuen luonne ja laatu vaikuttaa osaltaan siihen, kuinka vapaita valitsijoita ja autonomisia toimijoita asukkaat ovat, eli asukastoimijuus nähdään annetun tuen tuottamana. Asukastoimijuus näyttäytyy työntekijöiden puheessa tässä kohdin myös elämänhallinnan kykyjen vajavaisuutena suhteessa normaaliin kansalaistoimijuuteen. Asukkaista puhutaan esimerkiksi ”*vaikeasti asutettavina*”, tai ihmisinä, joista osa ”*ei koskaan tule pärjäämään omillaan*”.

Asukkaiden kommentoinnissa (V8) valinnan mahdollisuudet näyttävät työntekijöihin verrattuna erilaisilta. Etenkin kahden asukkaan puheessa korostuu valinnanmahdollisuuksien puuttuminen, ja kommentointia sävyttää alistuneisuus olosuhteille. Asukastoimijuus näyttäytyy näissä kommenteissa ikään kuin institutionaalisten päätösten lopputuotteena, ja omien valintojen rooli jokseenkin merkityksettömänä. Yhtenä spekulatiivisena näkökulmana tällaiseen kahlittuun asukastoimijuuteen tarjotaan institutionaalisten periaatteiden tuottamaa asumisjärjestelyä. Tässä asunto ensin -periaate asettuu synkkään valoon, jossa vapaa valinta muuntuu päihteiden helpon saatavuuden johdosta fataaliksi olosuhteiden pakoksi. Näkökulma rinnastuu joidenkin työntekijöiden esittämään ajatukseen siitä, että annettu tuki muovaa asukastoimijuutta, joskaan asukkaat eivät reflektoi työntekijöiden roolia tässä yhteydessä. Asukastoimijuuden negatiivinen puoli tarkentuu myös asumisyksikön ulkopuolelle näkyväksi asiaksi, joka leimaa asukkaita ja tuottaa kokemusta huonommuudesta. Toimijuuden vajeita pahentava ulkopuolelta tuleva leima toistuu toisen asukkaan kommentoinnissa väittämän 9 kohdalla.

Edellä esitetystä poiketen osa asukkaista kuitenkin korostaa tässä yhteydessä asukkaiden valinnanvapautta ja autonomiaa. Tällöin institutionaalinen ympäristö määrittyy paikaksi, jossa asukkaalla on mahdollisuus tulla asumisen suhteen paremmaksi. Asumisyksikkö korjaa asukastoimijuuden vajavaisuuksia. Se ehkäisee yksinäisyyttä ja takaa asukkaan tarvitseman huolenpidon ja tuen. Asumisen opettelu näkökulma kuulostaa asukkaiden puheessa tietoiselta valinnalta, ei toisten vallankäytöltä tai ohjailulta. Lisäksi yhden asukkaan puheessa valinnanvapaus tulee esiin siten, että asukas korostaa itse valinneensa asumisyksikön viimeiseksi asuinpaikakseen.

Väittämän 9 kommentointi toistaa asukastoimijuuden osalta vajavaisuuden ja ongelmien tematiikkaa. Kuvaillessaan asumisyksikön erityisyyteen liittyviä seikkoja **työntekijät** samalla rakentavat kuvaa ongelmallisesta asukastoimijuudesta, joka vaatii sääntelyä, rajoituksia ja valvontaa. Lisäksi heidän mukaansa asukastoimijuus tarvitsee asioita, jotka normaaleista kerrostaloista puuttuvat, kuten työntekijöiden tukea ja sosiaalista yhteisöä. Osa työntekijöitä huomioi, että asukkaiden valinnanvapautta oman elämäntyylin suhteen rajoitetaan asumisyksikössä tavallisia kerrostaloja vähemmän. Asukkaiden valinnanvapautta painottavaa on myös kommentointi, jossa korostetaan asumisyksikön kodinomaisuutta asukkaiden näkökulmasta käsin. Kommentointia voi lukea siten, että asukkaat ovat valinneet asumisyksikön edustavan heille kotia, eikä tätä valintaa voi kukaan viedä pois.

Asukkaiden kommentoinnissa asukastoimijuus ja asukkaan valinnat näyttäytyvät jälleen viimeisen väittämän kohdalla institutionaaliselle viitekehykselle ja yhteisölliselle asumiselle alisteisena. Toisin kuin niin sanotussa oikeassa kodissa, asukas ei ole vapaa valitsemaan esimerkiksi sitä, mitä hän syö tai pukeeko vaatteet päälleen oleskelutiloihin mennessään. Asukastoimijuuden vajavaisuus on esillä myös siten, että asukkaiden kommentoinnissa korostuu oman toimijuuden puutteellisuuden hyväksyminen ja jonkinlainen kiitollisuus asumisyksikön tarjoamia mahdollisuuksia kohtaan. Asumisyksikön nähdään paikkaavan hyvällä tavalla asukastoimijuuden vajeita, kuten kykenemättömyyttä hankkia ”oikeaa” kotia, tai muodostaa sosiaalisia verkostoja ”normaalissa” asuinympäristössä.

5.2.5 Yhteenvetoa asukastoimijuuden merkityksistä

Olen edellä kuvailnut tutkimusaineiston kirjaimellisesta luennasta esiin piirtyviä asukastoimijuuden merkityksiä. Asukastoimijuuden merkitykset rakentuvat työntekijöiden ja asukkaiden kommentoinnissa pitkälti samojen ulottuvuuksien varaan (Kuvio 1). Nämä tutkimusaineistosta tulkitut asukastoimijuuden ulottuvuudet ovat tunnistettavia myös luvussa 2.4 kuvailtujen asukastoimijuuden institutionaalisten lähtökohtien valossa.

Asukkaiden valinnanvapaus korostuu sekä työntekijöiden että asukkaiden kommentoinnissa. Asukas voi tehdä valintoja sen suhteen, pysykö hän asumisyksikössä,

onko asuminen ongelmatonta ja millaista elämää hän haluaa elää. Molemmista rooleista käsin tuodaan kuitenkin esiin valinnanvapautta rajaavia institutionaalisia rakenteita, jotka asukkaiden kommentoinnissa ovat sävyiltään alistavampia. Aineiston valossa vähiten ehdollisena valinnanvapauden alueena näyttäytyy asukkaiden elämäntapa, vaikka senkin suhteen asukkaiden vapautta paikoin kyseenalaistetaan. Toimintaperiaatteen varaan rakentuva asumisyhteisö tuottaa omanlaisensa normit, joiden puitteissa yksilöllisiä valintoja väistämättä tehdään.

Asukastoimijuutta rakennetaan myös haastateltavan roolista riippumatta usein ongelmallisuuden, vajavaisuuden ja tarvitsevuuden näkökulmista. Työntekijöiden kommentoinnissa korostuu tässä yhteydessä ammatillinen, asukastoimijuuden vajavaisuuksia paikkaava näkökulma. Asukastoimijuuden ongelmakeskeisyys näyttäytyy vahvempana asukkaiden kommentoinnissa, jossa myös asukasyhteisön rooli mahdollisten ongelmien tuottajana on selkeämmin esillä. Asumisyksikön suhteiden ja yhteishengen näkökulman yhteydessä molemmat tuovat esiin asukkaiden yhteisöllisyyteen kykenevää puolta, mutta asukkaiden puheessa näkyy myös asukkaiden potentiaalinen irrallisuus ja halu asettua yhteisön ulkopuolelle. Kun ongelmalliseen asukastoimijuuteen puuttumista perustellaan, sekä asukkaat että työntekijät tuovat kuitenkin yhteisön etua perusteluissaan esiin.

Joidenkin asukkaiden kommentoinnissa asukastoimijuus näyttäytyy muovautuvaisena, mutta toisin kuin työntekijöiden kohdalla, muovautuvaisuuden kytkös yhteisövalmennukseen ei ole kovin selkeä. Työntekijöiden kommentoinnissa asukastoimijuuden muovautuvaisuus tulee näkyväksi ensisijaisesti oman suhtautumistavan muutoksen reflektoinnissa. Työntekijät tunnistavat oman asennoitumisensa roolin asukastoimijuuden mahdollisessa positiivisessa muutoksessa.

Osa haastateltavista sanoitti kommentoinnissaan reflektoinnin suhdetta asukastoimijuuteen sekä kielen roolia merkitysten muotoutumisessa asumisyksikön arjessa. Esimerkiksi yhteisövalmennusta koskevan kommentoinnin yhteydessä yksi työntekijöistä kuvaili, kuinka pyrkimys muuttaa asukastoimijuutta haastaa työntekijöitä ”toimimaan ja ajattelemaan eri tavalla”. Toisessa yhteydessä työntekijä toi esiin, kuinka sanat ja se, miten asioista puhutaan, tukevat laitospuolisuutta. Seuraavaksi siirrän analyysin

fokuksen siihen, millä tavoin haastateltavat hyödyntävät kielen ja refleksiivisyyden tarjoamia resursseja asukastoimijuutta rakentaessaan.

5.3 Haastateltujen refleksiivis-retorinen toimijuus aineiston valossa

Tutkimuksen teoreettisissa lähtökohdissa jokainen yksilö ymmärretään aktiiviseksi toimijaksi, joka osallistuu toimintaa ohjaavien merkitysten rakentamiseen jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa. Lähtöolettamuksena on siten myös, että jokainen tutkimusta varten haastateltu käyttää toimijuuttaan meadilaisessa ja billigiläisessä mielessä, refleksiivisesti ja retorisesti. Tässä merkityksessä toimijuus on prosessinomaista ja puhetekojen kautta ilmenevää (esim. Farr, 1996, 54) aktiivista konstruoimista ja kykyä argumentoida, ottaa kantaa puolesta ja vastaan.

Billigin mukaan yksilöt hyödyntävät puheessaan retorisia ja argumentatiivisia konteksteja sekä ryhmäidentifikaatioita. Arkiajattelussa ja vuorovaikutuksessa ovat aina läsnä toisilleen vastakkaiset argumentit, eli toimijat asennoituvat puheessaan väistämättä kiistakysymyksiin (Billig, 1996, 270–271; 275–77; Billig, 1993, 52). Myös meadiläisessä tulkinnassa toimijuus näyttäytyy refleksiivisyytenä ja dialogisuutena; eri näkökulmien punnitsemisena, hallitsemisena ja vaihtamisena. Vuorovaikutustilanteessa läsnä olevien tai mielensisäisten toisten responssiodotuksilla on oma roolinsa näin rakentuvassa toimijuudessa (Mead, 1934/1967, 67).

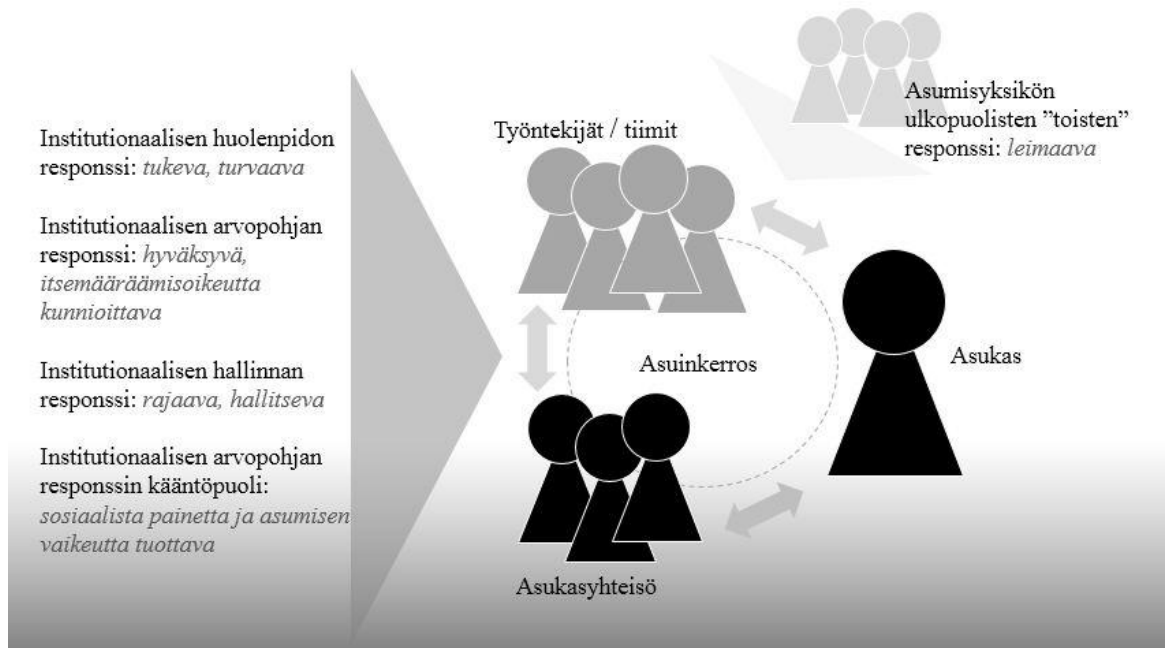
Tätä on refleksiivis-retorinen toimijuus, jonka kautta tarkastelen tutkimusaineistoa tässä luvussa.

5.3.1 Asumisyksikkö responssien kenttänä

Symbolisen interaktionismin viitekehyksessä *yleistynyt toinen* määritellään esimerkiksi yksilön konstruoimaksi näkökulmaksi, jonka valossa yksilö katsoo itseään eri tilanteissa (Blumer, 2004, 61). Asukkaiden ja työntekijöiden puheessaan hyödyntämissä näkökulmissa on vaihtelua, joka ei palaudu haastateltavien institutionaalisiin rooleihin.

Kuviossa 2 olen hahmotellut aineiston pohjalta asumisyksikön responssien kenttää (ks. esim. Martin, 2007). Kuvio näyttää aineistosta esiin piirtyviä, haastateltavien puheessa

hyödyntämiä näkökulmia ja responsiodotuksia. Avaan seuraavassa esimerkkien avulla kuviossa hahmoteltua kommentoinnin rakentuneisuutta ja kiinnittymistä institutionaaliseen viitekehykseen sekä haastateltavien institutionaalisiin rooleihin. Käytän *responssin* ja *näkökulman* käsitteitä toisilleen osin rinnasteisina, vaikkakin responssi konnotoi vahvemmin toimintaan ja toiminnan suuntaamiseen.

Kuvio 2. Asumisyksikkö responsien kenttänä

Tutkimusaineistossa **työntekijöiden** argumentaatio on asukkaista poiketen useimmiten tietävästä ja tuntevasta subjektiminästä (Kilpinen, 2008, 105) etäännettyä ja useammin instituutionaalisten näkökulmien varaan rakennettua. Institutionaaliseksi yleistyneiksi toisiksi aineistossa määrittyvät jo ennestään tutut konstruktio: toiminnan periaatteet, asumisyksikön säännöt, sekä asukasyhteisö (toiset tai jotkut asukkaat). Työntekijät hyödyntävät institutionaalisia näkökulmia yleisesti passiivimuotoisessa puheessa, josta subjekti puuttuu. Yksi haastateltava kuvailee esimerkiksi työntekijään kohdistuvaa väkivaltaa ensisijaisesti asumisyksikön ulkopuolisen institutionaalisen responssin (vankilatuomion) potentiaalisena laukaisijana, käsittelemättä sitä lainkaan oman reaktion, kokemuksen tai asennoitumisensa kautta.

Ottaessaan kantaa yhteisövalmennukseen liittyviin kokemuksiin, työntekijät siirtyvät kuitenkin kannanotoissaan selkeästi subjektiivisen kokemuksen kuvailuun. Usein myös silloin, kun kommentointi liittyy vahvemmin oman roolin pohdintaan asukkaan hyvinvoinnin kannalta kriittisissä tilanteissa, subjektiivinen kommentointi on yleisempää.

Tämä tarkoittaa, että institutionaalista responssia ei hyödynnetä puheessa automaationa, vaan omaa ajattelua, pohdintaa ja kokemusmaailmaa tuodaan esiin.

Millaiseksi insitutionaalinen responssi kulloinkin muotoutuu, vaihtelee jonkin verran työntekijöiden kommentoinnissa. Kaikki aineistosta nousseet institutionaaliset responssit on koottu kuvioon 2. Pääasiallisesti institutionaalinen näkökulma värityy asukkaalle ja asumiselle turvaa ja jatkuvuutta tuottavaksi ja tarkoituksenmukaiseksi (institutionaalisen huolenpidon responssi). Aineistossa näkyy myös useassa kohdassa, kuinka asunto ensin-periaate ohjaa työntekijöiden asukkaaseen kohdistamaa toimintaa ja asennoitumista (institutionaalisen arvopohjan responssi). Institutionaalisten responssien ja asukkaan näkökulmien rinnalla kulkee myös työntekijöiden oma näkökulma (me), joka näyttäytyy institutionaalisten näkökulmien ja asukkaiden vaatimusten ja tarpeiden väliin sijoittuvana, medioivana roolina. Työntekijät eivät kuitenkaan vain toteuta institutionaalisia responsseja, vaan sovittavat niitä aineiston perusteella yhteen asukkaiden responssiodotusten ja tarpeiden kanssa. Responssin luonne eli se, onko responssi rajaava, hyväksyvä vai asukasta tukeva, tai jonkinlainen yhdistelmä näistä, merkityksellistyy suhteessa asukkaan toimintaan.

Responssien tai näkökulmien ohella aineistosta voi tulkita responssiodotuksia eli oletuksia tai odotuksia toisten merkityksellisistä eleistä (esim. Musolf, 2003b, 75). Työntekijöiden usein mainitsema, asukkaisiin kohdistuva responssiodotus on väkivaltainen tai muuten ongelmainen käytös. Näissä kuvauksissa toistuu näkemys, jonka mukaan asukkaan normista poikkeavaa, häiritsevää käytöstä katsotaan pitkään, mutta jota viime kädessä mahdollisesti sanktioidaan perustuen asumisyksikön sääntöihin, kaikkien osapuolten tiedossa olevaan insitutionaaliseen responssiin (institutionaalisen hallinnan responssi). Aineiston perusteella tulkitsen pitkään katsomisen toiminnaksi, jossa asukkaan ongelmallisen käytöksen hyväksyvä työntekijä katsoo itseään asukkaan silmin, ja tunnistaa oman, institutionaalisen responssin säätelemän roolinsa tässä kohtaamisessa. Työntekijän rooliin kuuluu asukkaan väkivaltaisenkin käytöksen näkeminen toiminnan periaatteisiin liittyvän institutionaalisen näkökulman valossa. Tämä vaikuttaa siihen, millaiseksi työntekijän ja asukkaan kohtaaminen merkityksellistyy ja millaista toimintaa tuossa kohtaamisessa syntyy. Työntekijät kuvailevat myös usean väittämän kohdalla asukkaisiin kohdistuvien responssiodotusten sekä asukkaisiin kohdistuvien omien asenteidensa vähittäisiä muutoksia.

Kuten edellisessä analyysivaiheessa kävi ilmi, työntekijät tunnistavat institutionaalisten responsien sekä asukasyhteisön roolin asukkaan omavaltaisuuden rajoittajina. Vapaasti valitseva asukas vaikuttaakin työntekijöiden kommentoinnissa konstruktiona pikemminkin institutionaaliselta yleistyneeltä toiselta, työn arvoihin ja lähtökohtiin liittyvältä näkökulmalta, kuin neutraalissa vuorovaikutuksessa syntyneeltä toisen näkökulmalta. Tämän tulkinnan teen siitä, kuinka vapaa valinta näyttäytyy läpi aineistoin institutionaalisten responsien sääntelemältä niiltä osin, kun kyse ei ole päihteiden käytöstä. Kuntoutumiseen liittyvää vapaavalintaisuuttakin näyttäisi osaltaan rajaavan institutionaalinen responsi, päihteet salliva konteksti, joka on hyvin aikein rakennettu, mutta voi tuottaa yksilöille heidän valinnanmahdollisuuksiaan rajaavaa sosiaalista painetta asukasyhteisön taholta (institutionaalisen arvopohjan responsin kääntöpuoli).

Monien haastateltavien kommentoinnissa tyypillistä on useiden erilaisten näkökulmien hyödyntäminen kannanoton argumentoinnissa sekä tietoinen, sanoitettu punnitseminen erilaisten näkökulmien välillä. Esimerkiksi työntekijöiden puuttumiseen liittyvää väittämää kommentoidessaan eräs haastateltava tuo puheessaan näkyväksi, kuinka institutionaalista toimintaa sääntelevät periaatteet, asukkaan yksilölliset oikeudet sekä ammatillisen roolin mukanaan tuomat eettiset velvollisuudet voivat kaikki liittyä tilanteeseen, jossa asukkaan elämään puuttumista harkitaan. Ammatillista harkintaa pohtiva subjekti oli haastateltava itse. Hän avasi työntekijän näkökulmasta sitä refleksiivistä ajattelua, joka hankalaan, puuttumista edellyttävään tilanteeseen liittyy. Konstruoidessaan haastattelutilanteessa asukkaan elämään puuttumiseen liittyvää harkintaa, haastateltava tarkastelee responsiodotuksia asukkaan näkökulmasta. Puheesta käy ilmi, kuinka asukas (ja työntekijä) molemmat tiedostavat, että esimerkiksi asukkaan vapautteen käyttää päihteitä ei pidä tietyin ehdoin puuttua. Institutionaalinen yleistynyt responsi, asunto ensin -periaate, määrittelee tältä osin työntekijän toimintaa. Toisaalta asukas saattaa odottaa työntekijältä huolenpitoa, mikä on myös auttamistyön eettinen velvoite sekä institutionaalisen kehyksen työntekijään kohdistama vaade. Työntekijän on otettava huomioon nämä moninaiset odotukset sovittaessaan omaa toimintaansa asukkaan tilanteeseen.

Asukkaiden puheessa omaa näkökulmaa ja asennoitumista tuodaan kannanottojen argumentoinnissa esiin työntekijöitä näkyvämmiin. Asukkaat esimerkiksi konstruoivat

sopeutumiskykyä (tai asumisen ongelmattomuuden omavalintaisuutta) puheessaan siten, että sopeutumiskyky määrittyy oman toiminnan yhteensovittamisen taidoksi muiden asukas yhteisön jäsenien kanssa. Toisin sanoen, se näyttäytyy oman toiminnan mukauttamisena toisten oletettuihin responsseihin. Vapaat valinnat näyttäytyvät asukkaiden puheessa joltain, mikä rakentuu suhteessa institutionaalisen hallinnan responsseihin, tai ainakin tietoisuuteen niistä. Tällaisessa kommentoinnissa työntekijöiden responssi näyttäytyy institutionaalista näkökulmaa medioivana.

Asukkaat tunnistavat myös toimintaperiaatteisiin liittyvän institutionaalisen näkökulman. Institutionaalisen arvopohjan responssi näyttäytyy ensisijaisesti asumisen pysyvyyden turvaajana, mutta joissain puheenvuoroissa myös asukkaan näkökulmalle sokeana (institutionaalisen arvopohjan responssin kääntöpuoli). Jälkimmäisenkaltaisen sävyn saadessaan näkökulmaan ei sisälly ymmärrystä asukkaan tilanteesta tai tarpeista, tai responssi kohdistuu päihteiden käytön valinneeseen subjektiminään pakottavana, eikä esimerkiksi mahdollistavana. Tällaiseksi responssi rakentuu esimerkiksi kommentoinnissa, jossa asukas tuo esiin omaa haluaan muuttaa pois, mutta toteaa, että ”*juomisen takii mun ilmeisesti pitää olla täällä*”. Samoin tämä näkyy kommentoinnissa, jossa periaatteen nähdään tuottavan asumiseen liittyvät vaikeudet. Institutionaalisten periaatteiden oikeutusta kyseenalaistaa myös kommentointi, jossa asukas argumentoi yksilöllisempien responssien tarpeen puolesta päihteidenkäytön ongelmien ratkaisemiseksi. Saman institutionaalisen näkökulman kahtalainen tulkinta näyttää, että asunto ensin -periaate on Billigin (1993, 56–58) osoittamalla tavalla kiistanalainen kysymys asumisyksiköiden kontekstissa.

Myös asukkaiden kommentoinnissa työntekijöiden toiminta sijoittuu institutionaalisten responssien ja asukkaan oman toiminnan välille. Työntekijöiden roolia tuodaan esiin sääntöjen valvomisen näkökulmana sekä päihteiden käytön seuraamisen ja sääntelyn kontekstissa. Työntekijät ovat ikään kuin asukkaiden toiminnan antureita, ja heidän tiedetään puuttuvan asioihin silloin, kun asukkaan toiminta ylittää jonkin rajan. Henkilökunnan responssia tuodaan esiin myös turvan merkityksessä. Laittaessaan oven kiinni asukas kokee olevansa suojassa, koska henkilökunta on paikalla. Työntekijöihin kohdistuva responssi odotus siis vaikuttaa asukkaan kokemukseen mielensisäisesti myös silloin, kun vuorovaikutusta ei tapahdu. Useiden asukkaiden kommentoinnissa henkilökunnan ja asukkaan näkökulmien kohtaaminen on altis konfliktien syntymiselle.

Osa asukkaista ottaa tällöin puheessaan työntekijöiden näkökulman ja peilaa asukkaiden ongelmakäytöstä työntekijän rooliin asettuen.

Joidenkin väittämien kohdalla asukkaiden ja työntekijöiden ero näkyy selkeämmin erilaisten näkökulmien hyödyntämisenä argumentaatiossa. Esimerkiksi yhteishenkeä koskevan väittämän kommentoinnissa (V6) työntekijät vaihtelevat näkökulmaansa kannanoton esittämisen aikana useaankin kertaan ja tulevat samalla merkinneeksi yhteishengen muodostumisen paikkoja (ks. kuvio 2) asumisyksikössä omasta näkökulmastaan. Työntekijät tarkastelevat yhteishenkeä paitsi työntekijöiden välisten suhteiden näkökulmasta myös asukkaiden keskinäisissä sekä asukkaiden ja työntekijöiden suhteissa ilmenevänä. Lisäksi jotkut työntekijät hyödyntävät tiimien tai kerrosten näkökulmaa yhteishenkeä kommentoidessaan. Asukkaiden kohdalla yhteishengen tarkastelun näkökulma rajautuu oman ja muiden asukkaiden välisiin tai joidenkin toisten asukkaiden keskinäisiin suhteisiin.

Väittämien 8 ja 9 kommentoinnissa esillä on jo aiemmin mainittu yleistyneen toisen näkökulma, joka sijoittuu asumisyksikön ulkopuolelle. Tähän asumisyksikköön ja sitä kautta asukkaisiin ja työntekijöihin kohdistuvaan ulkopuolisten näkökulmaan liittyvä responsiodotus on leimaava ja halveksuva. Tällaisten toisten silmin asumisyksikkö näyttäytyy ”*hirveänä*” tai ”*karmeena*” paikkana, jossa työskentely tai asuminen värityy negatiivisen mielikuvan mukaiseksi.

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan aineistosta esiin piirtyviä kiistakysymyksiä sekä vien hieman eteenpäin analyysia siitä, millä tavoin haastateltavat rakentavat argumentaatiotaan.

5.3.2 Kiistakysymykset ja argumentaation rakentuminen

Billigin mukaan yksilöllinen asennoituminen kiistakysymykseen, jollaisia kaikki keskustelun kohteena olevat asiat inhimillisessä todellisuudessa ovat, sisältää aina vähintään implisiittisen vastustuksen vastakkaista näkökulmaa kohtaan. Tietoisuus vastaargumentista sisältyy siis esitettyyn kannanottoon. (Esim. Billig, 1996, 74–75.) Asettuminen jollekin kannalle, kannanoton ilmaiseminen kiistanalaiseen kysymykseen, on itsessään retorisen toimijuuden muoto. Retorinen toimijuus ilmenee myös yksilön kyvyssä hyödyntää retorisia resursseja ja retorista kontekstia, sekä rakentaa argumentteja

yleistäen (kategorisoiden) ja eroja tunnistaen (partikularisoiden). Kuvailen seuraavaksi aineistoa näiden retorisen sosiaalipsykologian käsitteellistysten valossa.

Kiistanalaisuuden alueiksi olen tulkinnut ensinnäkin asukkaiden ja työntekijöiden toisistaan poikkeavan asennoitumisen esillä olleeseen teemaan tai esimerkiksi työntekijöiden kantojen selkeän jakautumisen jonkin väittämän yhteydessä. Toiseksi kiistanalaisuus välittyy aineistosta siten, että sama haastateltava esittää sekä väittämän hyväksyvän että sitä vastustavan kannan. Mitä enemmän samaan ryhmään (esimerkiksi työntekijöihin) kuuluvat haastateltavat ilmaisevat molempia vastakkaisia kantoja, sitä yleisemmin kommentoinnin kohteen kiistanalaisuus on kaikkien tiedossa.

Selkeä asukkaita ja työntekijöitä erottava erimielisyyden alue aineistossa on yhteisövalmennus (V3 & V4). Vaikka kahden asukkaan kommentointi vastasi työntekijöiden myönteistä suhtautumistapaa yhteisövalmennusta kohtaan, on työntekijöiden ja asukkaiden argumentaation ero toisistaan poikkeavien kannanottojen kohdalla huomattava. Yhteisövalmennuksen ajanhukaksi kokeneet asukkaat ovat jääneet paitsi siitä positiivisesta subjektiivisesta kokemuksesta, jollainen valmennus on pääosin työntekijöille ollut. Laajempi kiistanalaisuuden alue yhteisövalmennusta koskevassa puheessa on asukkaiden ja työntekijöiden välinen epätasa-arvoinen asema. Ulottuvuus näkyy myös kommentoinnissa (V7), jossa asukkaan ja instituution välisen suhteen laadun ja läheisyyden katsotaan vaikuttavan asukas-yhteisön dynamiikkaan sekä asukkaiden toisiinsa kohdistamiin responsseihin.

Etenkin työntekijät tunnistavat asukkaiden elämään puuttumisen kiistanalaiseksi asiaksi (V5). Tämä näkyy siinä, kuinka kommentoinnissa tuodaan esiin joidenkin asukkaiden näkökulmana sitä, että työntekijät puuttuvat liikaa asukkaiden elämään. Silti työntekijät argumentoivat usein institutionaalista responssia hyödyntäen sen puolesta, että työntekijät eivät puutu liikaa asukkaiden elämään. Myös asukkaiden vastuunkantoon liittyvät kysymykset (V7) näyttäytyvät kiistanalaisina. Puolet työntekijöistä on vastuunkannon lisäämisen kannalla ja näkee puutteellisen vastuunkannon osana asumisyksikön ongelmia. Puolet työntekijöistä suhtautuu asiaan varauksellisemmin ja asettaa asukkaiden vastuun lisäämiselle erilaisia ehtoja, kun taas asukkaat argumentoivat pitkälti (ehdottoman) vastuun lisäämisen puolesta.

Kiistanalaisena näyttäytyy lisäksi asumisyksikön määritelmä haastattelun loppupuolella (V8 & V9). Suurin osa asukkaista tunnistaa ja hyväksyy asumisyksikön määrittelyn viimeiseksi sijoituspaikaksi. Toisaalta osa asukkaista argumentoi vahvasti tätä mielikuvaa vastaan hyödyntäen omaa kokemustaan ja tarvettaan asumisen opetteluun argumentteina. Yksi asukas kuvailee aiheeseen liittyviä kiistakeskusteluja todeten, että ”*tää saattaa loukata määrättyjä asukkaita ja määrättyä henkilökuntaa*”. Työntekijöistä useimmat kiistävät väittämän mielikuvan, usein asukkaiden näkökulmaa hyödyntäen, mutta tuovat kuitenkin esiin sellaisia kommentteja, joiden valossa väittäjä sijoituspaikasta saattaa olla totta. Työntekijät konstruoivat kuolemaan liittyvät näkökulmat sävyiltään positiivisiksi asukkaiden näkökulmaa hyödyntäen, kun taas asukkaiden puolella kuolemasta puhuminen värittyi synkempään sävyyn.

Samoin viimeisen väittämän (V9) kohdalla useimmat työntekijät sekä hyväksyvät että kiistävät ajatuksen asumisyksiköstä toisiin Kallion kerrostaloihin vertautuvana kotina. Väittämässä 9 asumisyksikkö yleistetään muiden asuintalojen kanssa samaan luokkaan kuuluvaksi. Kannanotoissaan työntekijät partikularisoivat asumisyksikköä monella tapaa, eli tunnistavat ja liittävät asumisyksikköön poikkeuksia argumentaatioissaan. (ks. Billig, 1996, 64; 160–162; myös Vesala & Rantanen, 2007, 56.) Sekä yleistämisen että poikkeuksia tunnistavan näkökulman varaan rakentuviissa argumenteissa työntekijät hyödyntävät lisäksi asukkaan näkökulmaa, eli tunnistavat toisten näkökulman roolin. Asukkaiden kommentointi samaan väittämään (V9) ei toista tällaista kiistanalaisuutta. Suurin osa asukkaista kiistää väittämässä esitetyn asumisyksikön yleistämisen ja esittää kannanottonsa sekä negatiivisia että positiivisia partikularisointeja hyödyntäen.

Väittämien 8 ja 9 kommentoinnissa näkyvä ero havainnollistaa retorisen kontekstin muutoksen vaikutusta kannanottamiseen. Useat työntekijät kiistävät asumisyksikön olevan viimeinen sijoituspaikka ja argumentoivat asukkaan näkökulmaa hyödyntäen, että asumisyksikkö on monelle asukkaalle koti. Kun asumisyksikkö seuraavassa väittämässä (V9) rinnastetaan kotiin, vastustaakin osa niistä haastateltavista, jotka juuri kuvailivat asumisyksikköä kodiksi, esitettyä väittämää. Yhden työntekijän kohdalla kannanoton siirtymä oli erityisen selkeä. Hän päättää edellisen väittämän kommentoinnin siihen, että kyseessä on koti. Seuraavan väittämän kommentoinnin hän aloittaa sanoittamalla asukkaan näkökulmaa hyödyntäen esitetyn väittämän kiistävää kantaa: ”*ei missään tapauksessa tää on vankilaakin pahempi*”. Tässä retorisen yhteyden esiin kutsumassa

kannanoton siirtymässä näkyä asenteiden ilmaisun kontekstisidonnaisuus. Kuten todettu, Billigin mukaan ottaessaan kantaa yksilö konstruoi ja merkityksellistää asioita saatavilla olevan retorisen kontekstin ja merkityksellisten toisten potentiaalisten responsien avulla. (Billig, 1996, 270–280.)

Olen nyt kuvaillut refleksiivis-retorista toimijuutta tutkimusaineistossa yleistyneen toisen, refleksiivisen näkökulmavaihtelun, kiistakysymysten ilmenemisen sekä argumentaation rakentumisen näkökulmista. Seuraavassa luvussa luon vielä tiiviin katsauksen refleksiivis-retorisen toimijuuden tulkintoihin haastattelutilanteiden vuorovaikutuksessa, jonka jälkeen vedän yhteen analyysin kolmannessa vaiheessa esiin nousseita seikkoja.

5.3.3 Refleksiivis-retorinen toimijuus haastattelutilanteessa

Blumerin (2004, 41–42) mukaan sosiaalisen todellisuuden objektien identifioinnin avulla on mahdollista tehdä näkyväksi toiminnan rakentuneisuutta. Tutkimusasetelmaa rakentaessani pyrin tunnistamaan valmennuksessa käydyistä keskusteluista toistuvia ajatusmalleja, tilanteita tai sosiaalista toimintaa – eli objekteja – joita toin tulkittavaksi haastattelutilanteeseen (Blumer, 1969/1986, 2). Haastattelutilannetta voi käsitteellistää refleksiivis-retorisen toimijuuden näkökulmasta siten, että esitettyjen väittämien voidaan ajatella tuovan näkyväksi ja reflektoinnin kohteeksi haastateltavien jakamaan sosiaaliseen todellisuuteen kiinnittyviä objekteja. Esitetyt väittämät edustivat aina myös jonkin tutkimuksen kontekstiin liittyvän *toisen* potentiaalista asennetta tai responsia asumispalveluiden yhteydessä tunnistettavaan kysymykseen. Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen kielellä voidaan sanoa, että haastateltavat reagoivat haastattelutilanteessa subjektiminänsä kautta haastatteluväittämänä tarjottuun sosiaalisen todellisuuden objektiin kohdistuvaan responsiin.

Tämän ohella haastattelutilanteisiin liittyi tilannesidonnaisia responsiodotuksia, merkityksenantoa, määrittelyä ja tulkintaa. Tutkijana saatoin ennakoida joidenkin kiistanalaisiksi tietämiäni väittämien kohdalla haastateltavan responsia muun muassa toteamalla, että esityt väittämät eivät välttämättä edusta omia mielipiteitäni, vaan ovat tutkimusasetelmaa varten luotuja. Tämän sanoittaminen vakiintui haastattelujen edetessä varsinaista haastattelutilannetta pohjustavaan keskusteluun. Haastateltava saattoi

puolestaan tuoda esiin omia responssiodotuksiaan suhteessa minuun tai rooliini tutkijana, esimerkiksi kertomalla, että pyrkii vastaamaan rehellisesti eikä miellyttämään minua. Haastateltavat pyysivät myös usein tarkennuksia annetun väittämän kokonaisuuteen tai johonkin väittämässä esiintyvään käsitteeseen. Toisin sanoen he halusivat tietoa siitä, millaisia odotuksia heidän responssiinsa minun taholtani kohdistuu. Tällaiset kysymykset ovat myös pyrkimyksiä määritellä tilannetta tai merkityksellistää tarkemmin tarjottua sosiaalista objektia. Näissä tilanteissa pyrin jättämään vastuun tulkinnasta metodologisten ohjeiden mukaisesti haasteltavalle itselleen (esim. Vesala & Rantanen, 2007, 34–35).

Haastattelutilanteissa ilmeni, että kiistanalaisten kysymysten esiin nostaminen voi tuottaa refleksiivistä puhetta, ikään kuin kutsua haastateltavaa punnitsemaan uudellakin tavalla erilaisia näkökulmia, jotka liittyvät kommentoitavaksi tuotuun sosiaaliseen objektiin. Aineisto näytti, että luova pohdiskelu tuntui haastattelun kontekstissa luontevalta, ja että reflektoinnin seurauksena syntyi uusia merkityksiä. Yksi asukashaastateltavista pyysi haastattelun litteraattia itselleen haastattelun keskivaiheilla. Keskustelu asukkaan ja työntekijän roolista sekä yhteisövalmennuksesta herätti asukkaan kommentoinnin perusteella uusia ajatuksia, joita asukas halusi itse viedä yhteisössä eteenpäin. Uusien näkökulmien avautumista tai uusia keskustelunaiheita vietäväksi työyhteisöön sanoitti haastattelutilanteessa myös muutama työntekijä. Työntekijöiden kommentointi sisälsi myös havaintoja käytetyn kielen roolista toimijuuden rakentumisessa, mikä on tuttu näkökulma symbolista interaktionismia koskevasta teoriakirjallisuudesta (esim. Charon, 2007, 4–5). Koko aineiston perusteella voin todeta, että arjen kiistakysymysten avoin käsittely voi parhaimmillaan toimia uudenlaisten jäsenysten ja merkitysten syntymisen sytykkeenä. Tällä metodologian soveltamisesta syntyneellä oivalluksella saattaa olla käyttöarvoa asumisyksikön palveluiden kehittämistyössä.

5.3.4 Asukastoimijuus refleksiivis-retorisen prosessin lopputuloksena

Tutkimusaineiston analyysin toisessa ja kolmannessa vaiheessa olen kuvaillut symbolisen interaktionismin ja retorisen sosiaalipsykologian käsitteellistysten avulla asukastoimijuuteen liitettyjä merkityksiä sekä tutkittavien refleksiivis-retorista toimijuutta. Merkityksenanto on prosessi, jossa toimija hyödyntää kielenkäytön argumentatiivisuutta ja todellisuuden kiistanalaisuutta sekä toisten asenteita ja retorista kontekstia (Billig, 1993, 49; 1996, 142), ja johon vaikuttavat toimijan ja ympäristön

suhteissa rakentuneet responsiodotukset sekä yksilön tietoisuus itsestä suhteessa muihin (Mead, 1934/1967, 47; 67; 71).

Luvussa 5.2 tarkasteltu asukastoimijuuden kuva on syntynyt tässä luvussa kuvaillun haastateltavien aktiivisen kommentoinnin tuloksena. Refleksiivisiä ja retorisia resurssejaan hyödyntäen haastateltavat asennoituivat haastattelutilanteessa heille esitettyihin väittämiin ja näin rakensivat puheessaan asukastoimijuudesta erilaisia versioita.

Aineiston katsominen refleksiivis-retorisen toimijuuden näkökulmasta osoittaa, että Meadin ja Billigin ajattelun yhdistäminen on mahdollista ja hedelmällistä. Näkökulmien yhteisvalotuksessa tulee näkyväksi muun muassa se, kuinka sosiaaliseen kontekstiin paikantuvia responsseja hyödynnetään retorisisina keinoina. Haastateltavat hyödynsivät erilaisia näkökulmia esimerkiksi vahvistaakseen argumentin painoarvoa tai tuodakseen ilmi tietoisuuttaan eri näkökulmien olemassaolosta ja siitä, että kommentoinnin kohteena oleva asia merkityksellistyy eri näkökulmissa eri tavoin.

Työntekijöiden ja asukkaiden refleksiivis-retorisen toimijuuden tarkastelu osoittaa myös, miten ryhmäidentifikaatiot tulevat näkyväksi argumentaatiivisessa kontekstissa (Billig, 1996, 270–280). Asukkaiden ja työntekijöiden rakentama kuva asukastoimijuudesta on toisistaan joiltain osin poikkeava, ja erot merkityksissä artikuloituvat usein sen kautta, miten ryhmäkuuluvuus vaikuttaa näkökulmaan ja haastateltavan tekemiin havaintoihin asumisyksiköiden arjesta. Institutionaalisten responsien variaatio ja hyödyntäminen argumentaation ja merkitysten rakentamisessa on työntekijöillä asukkaita moninaisempaa. Toisaalta asukkaiden puheessa institutionaalisen arvopohjan responsi saa negatiivisen sävyn, joka tunnistetaan työntekijöiden puolella, mutta ilmaistaan spekulatiivisemmin. Huolimatta perustavanlaatuisesta näkökulmaerosta, asukkaat ja työntekijät ovat kuitenkin saman ekosysteemin osia, jotka hyödyntävät toistensa näkökulmia argumentaatiossaan ja jakavat samoja *yleistyneitä toisia*, jotka normittavat ja suuntaavat asumisyksikön arjessa tapahtuvaa toimintaa.

Seuraavaksi päätän tutkimuksen lukuun, jossa vedän yhteen tulokset, tarkastelen aineiston hankinta- ja käsittelytapaa kriittisesti ja esitän uusia tutkimuskysymyksiä.

6. Diskussio

Olen tässä tutkimuksessa tarkastellut ja jäsennellyt toimijuuden rakentumista Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluissa arkeaan elävien asukkaiden ja työntekijöiden puheessa. Lähdin liikkeelle asukastoimijuuteen institutionaalisessa viitekehyyksessä liitetystä näkökulmista, joita haastatteluaineiston analyysin eri vaiheet monipuolistivat ja tarkensivat. Analyysiosio tekee näkyväksi asukastoimijuuden merkityksiä asumispalveluiden eri rooleista käsin sekä niitä argumentatiivisia ja refleksiivisiä prosesseja, joiden kautta asukastoimijuuden merkitykset syntyvät.

Tutkimuksen alkuvaiheessa kysymyksenasettelun lähtöpisteenä oli yhteisövalmennus, mutta hyvin pian kävi ilmi, ettei tutkimuskysymyksiä kannata rajata yksiselitteisesti siihen. Yhteisövalmennuksen teemat ja tavoitteet liittyivät laajemmin asukkaiden ja työntekijöiden toimijuuteen, mikä johdatti kokonaisvaltaisemman lähestymistavan äärelle. Tutkimusasetelman moniulotteisuus tuotti paikoin hankaluutta asetelman kokonaisuuden hahmottamiseen, mutta toisaalta teki työskentelystä hyvällä tavalla haastavaa ja luovaa. Asumispalveluiden ulkopuolisena minun on vaikeaa arvioida kriittisesti sitä, tuoko tutkimus jotain uutta palveluiden käytäntöihin ja arkeen liittyviin keskusteluihin. Toivon kuitenkin tutkimuksen tavoittavan asumispalveluiden arkeen ja kehittämistyöhön liittyviä olennaisia kysymyksiä.

Tutkimuksen päätösluvussa tarkastelen kokoavasti metodologian soveltamisessa esiin nousseita kysymyksiä sekä tutkimuksen tulosten ydinkohtia ja analyysivaiheessa syntyneitä uusia tutkimusongelmia. Lopuksi palaan siihen, mistä olen lähtenyt: tutkimuksen tekemistä motivoineisiin kysymyksiin ja tutkimuksen teoreettiseen viitekehyykseen.

6.1 Metodologisia ja eettisiä pohdintoja

Tässä tutkimuksessa analyttisten polkujen avaajana on toiminut laadullisen asennetutkimuksen metodologia, joka palveli tutkimuskysymyksiin vastaamista hyvin. Tutkimus osoittaa, että laadullisen asennetutkimuksen metodilla tuotettua argumentaatioaineistoa on mahdollista tarkastella moninäkökulmaisesti tulkintakehystä ja analyysitasoa vaihtaen. Vesalan ja Rantasen (2007) metodologisten suuntaviivojen

avulla tehty aineiston käsittely avasi jo kirjaimellisessa luennassa kiinnostavia näkökulmia ja herätti aineiston henkiin tavoilla, jota en osannut aineistoa kerätessäni ennakoita. Rikkaus ja monitasoisuus ovat parhaimmillaan laadullisen aineiston ominaisuuksia. Alasuutarin (1995, 84–88) sanoin laadullinen aineisto on ”moniulotteista kuin elämä itse”, leikkaus tutkittavasta maailmasta huolimatta siitä, ettei se välttämättä koostu autenttisten tilanteiden dokumentoinnista. Tämä kuvaa hyvin tämän tutkimuksen aineiston kokonaisuutta.

Aineiston laajuus osoittautui työn edetessä myös haasteeksi. Litteroidessani sanatakkasti yhteiskestoltaan yli kymmentuntista haastatteluaineistoa mietin, olinko ylivoimittanut haastateltaville esitettyjen väittämien määrän. Lopulta en kuitenkaan halunnut jättää mitään osaa aineistosta tutkimusraportin ulkopuolelle. Jokaisessa väittämässä oli jollain tavalla toisista väittämistä poikkeava fokus, ja jokaisen herättämä argumentaatio tuotti uutta tietoa tutkimusaiheesta. Toisaalta monien väittämien kohdalla toistuivat samat teemat. Yhteenvedon tähän voin todeta, että haastatteluväittämien kokonaisuus oli onnistunut, vaikka sitä olisi varmasti voinut järkevällä tavalla myös rajata.

Haastattelumetodina puolistrukturoitu virikemenetelmä oli toimiva. Väittämien kommentointi vaikutti haastateltaville vaivattomalta tavalta osallistua tutkimukseen ja kommentoida spontaanisti haastattelutilanteessa esiin nostettuja teemoja. Myös haastattelijan näkökulmasta menetelmä oli produktiivinen ja antoisa. Haastattelutilanteissa käytiin usein monisyisiä ja avoimia keskusteluja tutkimuksen teemoista.

Tutkimusasetelmaa kriittisesti arvioiden voidaan esittää kysymys siitä, missä määrin väittämät ohjasivat haastateltavien puhetta. Olisiko asukastoimijuuden kuva piirtynyt toisenlaiseksi, jos väittämät olisivat johdatelleet johonkin toiseen suuntaan? Aineiston kirjaimellinen analyysi näyttää kuitenkin, etteivät haastateltavat myötälle esitettyjä väittämiä, vaan väittivät vastaan, kieltäytyivät tarjotusta totuudesta, toivat esiin omia näkökulmiaan ja argumentoivat perusteluitaan moninaisesti myös myötällessään esitettyä väitettä. Näin ollen ei löydy perusteita sille, että virikkeet olisivat johdatelleet haastateltavia. Haastatteluiden alkumetreillä harjoitin myös runsaasti itsereflektiota sen suhteen, kuinka paljon haastattelutilanteessa esittämäni jatkokysymykset ohjasivat

keskustelua. Pyrin tietoisesti esittämään kysymyksiä haastattelutilanteissa siten, että niiden vaikutus haastateltavan esiin tuomiin asioihin olisi mahdollisimman vähäinen.

Ryhmähaastatteluissa oli nähtävissä, että muiden ryhmän jäsenten kommentointi sai joissain tapauksissa poikkeavan kannan haltijan lieventämään tai jopa muuttamaan kannanottoaan. Toisaalta tämä ei ollut itsestään selvää, vaan haastateltavat toivat yleensä ryhmissäkin rohkeasti esiin kantojaan. Yritin vähentää ryhmätilanteen tasapäistävästä vaikutusta kysymällä jokaiselta ryhmään kuuluvalta kannanottoa väittämään sekä rohkaisemalla ryhmän jäseniä tuomaan esiin mahdollisia erimielisyyksiään.

Tutkimuksen toteuttaminen edellytti tutkimussuunnitelman eettistä ennakkoarviointia, joten otin jo alkuvaiheessa tarkasti huomioon tutkimuksen suorittamiseen liittyvät eettiset periaatteet. Tutkimus täyttää Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) listaamat ihmistieteiden eettiset periaatteet, tutkittavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen, vahingoittamisen välttämisen sekä yksityisyydestä ja tietosuojasta huolehtimisen. Haastattelutilanteissa tein tutkimukseen osallistuville selväksi haastatteluiden vapaaehtoisuuden sekä mahdollisuuden keskeyttää osallistuminen kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Tutkittavat saivat niin ikään tietoa tutkimusasetelmasta, aineistonkeruun toteuttamisesta sekä aineiston säilytyksestä ja jatkokäytöstä. Haastateltavien yksityisyydensuojan varmistamiseksi vuoksi olen poistanut aineistonäytteistä ja Yhteiskuntatieteellisessä tietoarkistossa säilytettävistä litteraateista kaiken tiedon, joka voisi vahingoittaa tutkittavien anonymiteettia.

Olen pyrkinyt kirjoittamaan tutkittavista arvostavasti ja kunnioittavasti sekä tuomaan esiin tasapuolisesti kaikkien tutkittavien näkökulmia. Tutkimuksen yhtenä tavoitteena on ollut, kuten symbolista interaktionismia soveltavien tutkimusten tavoitteena usein on, tutkittavien näkökulman ymmärtäminen ja todellisuuden katsominen tutkittavien näkökulmasta käsin (esim. Denzin, 1974, 269). Oman elämänpiirin ulkopuolella elävien tutkittavien roolin ottamisessa onnistuminen ei ole itsestään selvää tai helposti arvioitavissa. Joka tapauksessa koen, että yhteisövalmennukseen osallistuminen palveli kohdallani merkittävästi tätä tarkoitusta. Yhteisövalmennus avasi silmiäni kaikkien tutkittavien todellisuudelle tavoilla, johon pelkät haastattelut eivät olisi riittäneet.

Kokonaisuudessaan tutkimusasetelma oli mielestäni onnistunut ja toimiva huolimatta siitä, että metodologia ja teoria eivät olleet minulle ennen tutkimusprosessin aloittamista kovin tuttuja, eikä aiempaa näitä näkökulmia yhdistävää tutkimusta ollut saatavilla. Tästä johtuen en juuri osannut arvioida etukäteen sitä, millä tavoin symbolisen interaktionismin teorian sovittaminen yhteen metodologisen lähestymistavan kanssa onnistuisi. Tutkimusasetelman rakentamisessa asiantunteva ohjaus ja aiemmat metodologiaa soveltaneet tutkimukset toisista aihepiireistä nousivat tärkeään rooliin, ja nyt tehty työ houkuttaa uusiin kokeiluihin samanlaisista lähtökohdista.

6.2 Kiteytyksiä tuloksista

Tutkimusaineiston analyysi toi esiin paitsi asukastoimijuuden merkityksiä haastateltavien puheessa myös sitä, millä tavoin haastateltavat konstruoivat asukastoimijuutta ja miten he hyödyntävät retorisia ja refleksiivisiä resursseja konstruoinnissaan.

Käyn tässä luvussa ensin läpi aineiston analyysin keskeisimmät tulokset. Sen jälkeen hahmottelen analyysin pohjalta kysymyksiä jatkotutkimuksille.

6.2.1 Tutkimustulosten yhteenveto

Aineiston analyysissä asukastoimijuus näyttäytyi valinnanvapautena suhteessa elämäntapaan, asumisen pysyvyyteen ja asumisen ongelmattomuuteen. Valinnanvapaus rakentui kuitenkin ehdolliseksi ja institutionaalisen viitekehyksen monin tavoin rajaamaksi. Rajoitteiden lähteiksi määrittyivät analyysissä ensinnäkin institutionaaliset, työntekijävälitteiset responsit. Toiseksi asukkaiden vapaavalintaisuuden rajaajana näyttäytyivät asukkaiden yksilölliset ominaisuudet ja tilanne sekä asukasyhteisö, jonka kaikkien jäsenten elämäntavan vapaavalintaisuutta asunto ensin -periaate tukee. Asukastoimijuus tarkentuikin analyysin edetessä vajavaiseksi, ei-normatiiviseksi ja ongelmakeskeiseksi toimijuudeksi, joka tarvitsee institutionaalista viitekehystä, työntekijöiden tukea ja turvaa, mutta myös rajaamista ja valvontaa. Toisaalta nämä eivät olleet asukastoimijuuden ainoita ulottuvuuksia, vaan haastateltavat toivat esiin myös asukastoimijuuden positiivista, empaattista ja yhteisöllisyyteen kykenevää puolta.

Analyysi osoitti, että institutionaalinen kehys rakentui asukkaiden puheessa työntekijöitä hallitsevammaksi ja rajoittavammaksi. Työntekijöiden ammatillinen rooli oli työntekijöiden omassa kommentoinnissa paljon esillä asukastoimijuuden puutteiden paikkaajana. Asukkaiden kohdalla se jäi toimijuuden vajavaisuuden tunnistamisesta huolimatta vähäisemmälle huomiolle, ja asukasyhteisön rooli asumisen sujumisen kysymyksissä korostui.

Haastateltavat hyödynsivät asukastoimijuutta konstruoidessaan institutionaalisia näkökulmia, jotka nimesin institutionaalisen huolenpidon, arvopohjan ja hallinnan responsseiksi. Työntekijöiden toiminta suhteessa asukkaisiin näyttäytyi kaikkien haastateltujen puheessa näitä responsseja välittävänä. Institutionaaliset näkökulmat vaikuttavat analyysin perusteella siihen, millaiseksi asukkaan ja työntekijän vuorovaikutus merkityksellistyy ja millaista toimintaa asukkaan ja työntekijän kohtaamisissa syntyy. Lisäksi analyysi toi näkyväksi institutionaalisen arvopohjan responssin kääntöpuolen, asunto ensin -periaatteen ei-toivottuja vaikutuksia, joihin palaan tähän tämän luvun loppupuolella. Aineiston analyysi paljasti myös instituution ulkopuolelle paikantuvan yleistyneen toisen näkökulman, joka merkityksellistyi yhtäläillä leimaavaksi asukkaiden ja työntekijöiden puheessa.

Vaikka aineistoa ei kerätty luonnollisissa vuorovaikutustilanteissa, haastattelujen analyysi purkaa osiin asukkaiden ja työntekijöiden välistä vuorovaikutusta ja osoittaa sen dynamiikkaa ja muotoutumista. Tutkimusaineiston analyysiprosessin edetessä päädyin melko varhain erottelemaan työntekijöiden ja asukkaiden näkökulmat toisistaan. Toivoin tämän jaon tuovan tarkemmin esiin asumispalveluissa tapahtuvan toiminnan taustatekijöitä sekä antavan aineksia tutkimusaiheen parempaan ymmärtämiseen ja analyysin syventämiseen (Alasuutari, 2011, 43). Tutkimuksen tulokset osoittavat, että työntekijöiden ja asukkaiden näkökulma asumisyksikön todellisuuteen on joiltain osin erilainen. Näkökulmien välisistä erot ja yhteneväisyydet ovat näkyvillä jo aineiston kirjaimellisessa analyysissä, kannanottojen ja perusteluiden luokissa.

On tietysti itsestään selvää, että esimerkiksi institutionaalinen sääntely tai asukasyhteisö näyttää asukkaiden ja työntekijöiden puheessa erilaisilta: asukkaat elävät asumisyksikössä, joka on työntekijöille työpaikka. Selviö asettuu kuitenkin kiinnostavampaan valoon, kun tarkastellaan, millaisiksi arjen kysymykset

merkityksellistyvät asukkaiden ja työntekijöiden puheessa ja mitä tämä tarkoittaa toimijuuden kannalta.

Tutkimuksen taustateorian mukaan tilanteen määrittely, merkitykset ja vuorovaikutuksen toisten osapuolten näkökulman omaksuminen ovat asioita, jotka ovat sidoksissa yksilöiden toimintaan (Mead, 1934/1967, 134; Charon, 2007, 148–149). Tästä näkökulmasta tutkimuksen tulokset tarjoavat monia tarttumapintoja asumisyksiköiden arjen kysymyksiin ja tukityön kehittämiseen. Tarkastellaan esimerkkinä asukkaiden vastuunkantoon liittyvää kysymystä. Jos asukkaiden vastuullistamisen merkitykset ovat asukkailla ja työntekijöillä erilaisia, voi yhteinen tavoite asukkaiden vastuun lisäämisestä vesittyä. Työntekijöiden erot asennoitumisessa asukkaiden vastuunottoon voivat puolestaan näkyä käytännössä siten, että työntekijöiden asukkaisiin kohdistamat vastuun lisäämiseen tähtäävät responssit poikkeavat toisistaan. Tämä taas voi saada työyhteisössä tulkinnan, että kaikki työntekijät eivät vedä yhtä köyttä, mikä voi heikentää työilmapiiriä ja vaikuttaa koko yhteisön dynamiikkaan.

6.2.2 Jatkokysymyksiä aineiston analyysin pohjalta

Aineiston läpikäyminen ja tutkimuskysymyksiin vastaaminen herätti monia asumispalveluiden arkeen liittyviä uusia kysymyksiä selvitettäväksi jatkotutkimuksissa.

Yhteisövalmennuksen osalta kirjaimellinen analyysi näytti työntekijöiden ja asukkaiden kokemuksissa esiin piirtyviä merkityseroja. Yhteisövalmennukseen liittyvien toisistaan poikkeavien näkökulmien huomiointi ja auki puhuminen voi olla yhteisövalmennuksen tavoitteiden saavuttamisen kannalta jatkossa olennaista. Yhteisövalmennuksen instituutiolähtöisyyttä voidaan tuskin kokonaan häivyttää, mutta esimerkiksi asukkaiden kuuleminen valmennusten suunnittelussa voisi tuoda arvokasta tietoa kehitystyöhön ja myös motivoida asukkaita osallistumaan. Osallisuuden vahvistamisen pyrkimyksessä on myös otettava huomioon, millainen sosiaalinen järjestys tai hierarkia asukasyhteisössä vallitsee ja millaisin mekanismein sitä pidetään yllä. Tutkimus antoi viitteitä, että asukasyhteisöjen ryhmädynamiikalla ja -prosesseilla on roolinsa yksilöiden merkityksenannossa ja toiminnassa. Esimerkiksi ryhmäprosessien ja sosiaalisen identiteetin ulottuvuuksien sosiaalipsykologinen tutkiminen voisi tuoda arvokasta, asumispalveluiden tuki- ja kehittämistyössä soveltamiskelpoista lisätietoa aiheesta.

Tutkimus tuo näkyväksi paitsi toiminnan rakentuneisuutta myös toiminnan ja merkityksenannon suhdetta institutionaalisiin käytäntöihin ja toimintaperiaatteisiin. Asunto ensin -periaate säätelee työntekijöiden toimintaa ja vaikuttaa asukkaiden kokemukseen lähiyhteisöstään sekä molempien käsityksiin oman toimintansa mahdollisuuksista ja rajoituksista. Prusin (2003, 18) mukaan menettelytavat ja toimintaperiaatteet tulisi ymmärtää rakenteen sijaan kollektiivisina hankkeina, joihin liittyy kaikkien toiminnan osapuolten aktiivista tekemistä ja toiminnan yhteensovittamista. Asunto ensin -periaatteen rooli vuorovaikutuksessa rakentuvana merkitysten kiintopisteenä ja esimerkiksi työntekijöiden asukkaisiin kohdistuvien responskien muotoilijana näkyi aineistossa myös silloin, kun toimintaperiaate ei varsinaisesti ollut puheenaiheena.

Aineisto paljasti asunto ensin -periaatteeseen sisältyvää ristiriitaisuutta, jonka ulottuvuudet ovat omanlaisiaan asukkaiden ja työntekijöiden elämässä. Työntekijöiden näkökulmissa asunto ensin -periaate linkittyy vahvasti asukkaiden itsemääräämisoikeuden arvostamiseen, mutta aineiston valossa moni työntekijä joutuu taiteilemaan asukkaan terveyden edistämisen ja elämäntapavalintojen kunnioittamisen välillä. Näihin eettisesti ongelmallisiin tilanteisiin liittyvän päätöksenteon tutkiminen voisi tuoda valoa myös henkilöstön sitoutumiseen ja työhyvinvointiin liittyviin kysymyksiin, jotka vaikuttavat tässä kontekstissa keskeisiltä.

Asukkaiden kohdalla asunto ensin -periaatteen ristiriitaisuus on toisenlaista. Aineistosta välittyy se, että elämäntapavalintojen vapaus tuo asumiseen toivottua ja arvokasta jatkuvuutta. Toisaalta toimintaperiaatteen voi nähdä aineiston valossa kaikkiin yksilöihin samalaisena kohdistuvana tasapäistämisenä ja osin myös leimaavana institutionaalisenä responskina, jolle yksilölliset valinnat ja tarpeet ovat jossain määrin alisteisia. Periaatteellisella tasolla valinnan vapaus korostuu, mutta käytännössä valinnan mahdollisuudet määrittyvät asukkaan arjessa suhteellisen kapeiksi. Tästä seuraa kysymyksiä, joihin käsillä oleva tutkimus ei yksiselitteisesti vastaa: Mitä on käytännössä asukastoimijuuteen sisältyvä valinnanvapaus? Mitä asioita asukas voi vapaasti valita? Jos vapaus nähdään periaatteellisella tasolla tärkeäksi, millä tavoin valinnan mahdollisuuksia voitaisiin asumisyksiköiden arjessa lisätä? Tähän tematiikkaan kytkeytyy yhteisöllinen asuminen ylipäätään: voidaan kysyä, missä määrin yhteisöllinen asuminen tuottaa

yhteisöllisiä ratkaisuja tukityön arjessa. Missä määrin yksilö tällaisessa institutionaalisessa ympäristössä katoaa kuvasta, ja jos katoaa, niin mitä se yksilön kannalta tarkoittaa?

Yhteisöllisyys käsitteenä oli paljon esillä tutkittavien puheessa, vaikka useat haastateltavat kokivat yhteishengestä puhumisen vaikeaksi. Asumisyhteisö nousi sen sijaan ongelmallisen toiminnan rajaamisen perusteluissa esiin niin työntekijöiden kuin asukkaiden kohdalla. Tutkimus jättää vastaamatta kiinnostaviin kysymyksiin siitä, mitä yhteisöllisyydellä itseasiassa tässä kontekstissa tarkoitetaan ja tavoitellaan, ja keitä kuuluu asumisyksiköiden yhteisöön. Myös se, miten yhteisöllisyyden tavoite kohtaa asumisyksikön toimijoiden yhteisöllisyydelle antamat merkitykset, jää tässä tutkimuksessa käsittelemättä, vaikka aineiston analyysistä löytyy joitain näkökulmia tähän teemaan. Esimerkiksi vastuu yhteisistä asioista merkityksellistyi joidenkin asukkaiden kohdalla yhteisön sosiaalisesti toiminnaksi, toisilla taas fyysisiksi puitteiksi ja huolenpidoksi niistä. Yhteishenkeä asukkaat kuvailivat lähtökohtaisesti asukkaiden välisenä asiana. Työntekijöiden kohdalla potentiaaliset yhteishengen paikat olivat koostumukseltaan moninaisempia. Työntekijöiden näkökulmissa ihmisten välisiä suhteita ja ryhmäytymistä näyttäisivät määrittelevän esimerkiksi asumisyksiköiden kerrokset ja työtiimit. Yhteisöllisyyden kaltaisten abstraktien toimintaa määrittävien käsitteiden arkisten merkitysten kartoittaminen jatkotutkimuksissa voisi tuoda uusia näkökulmia institutionaalisen toiminnan tavoitteiden tarkentamiseen ja suuntaamiseen.

Olen koonnut edellä tutkimuksen analyysista auenneita näkökulmia yhteen ja esittänyt aineistosta nousseita uusia tutkimusongelmia. Nyt suljen tutkimuksen kehän palaamalla lyhyesti valitsemaani teoreettiseen viitekehykseen sekä tutkimusongelman ratkaisemista motivoineisiin kysymyksenasetteluihin.

6.3 Symbolinen interaktionismi ja toimijuuden muutoksen tutkiminen

Tarkoitukseni oli tämän tutkimuksen nojalla päästä syventymään sosiaalipsykologisiin teorianäkökulmiin, joiden kautta toimijuuden muutospotentiaalia voidaan sanallistaa ja tutkia. Symbolisen interaktionismin ihmiskuva ja teoriaa aiemmin soveltaneiden tutkijoiden tavoitteenasettelu inspiroi minua ja osui lisäksi hyvin yksin yhteisövalmennuksen itsereflektiivistä yksilötoimijaa sekä vuorovaikutuksessa syntyviä

uusia merkityksiä korostavien lähtökohtien kanssa. Esimerkiksi Denzin pitää yhtenä symbolisen interaktionismin soveltamisen tehtävänä kriittisen laadullisen tutkimuksen tuottamista positiivisen yhteiskunnallisen muutoksen tueksi (2001, 3). Teorian soveltamisen avulla on Denzinin mukaan mahdollista tehdä näkyväksi niiden ihmisten näkökulmaa, joilla ei ole yhteiskunnassamme valtaa (1992, 20).

Onnistunut yhteiskunta oli Martinin (2005, 250) tulkinnan mukaan G. H. Meadille yhteisö, jonka instituutiot ja yksilöt ymmärtävät mahdollisen moninaisesti erilaisia näkökulmia inhimilliseen todellisuuteen. Meadiläisen yhteiskuntapolitiikan kantavia arvoja ovat kaikkien yhteiskunnan jäsenten osallisuus ja ilmaisunvapaus. Intressien harmonian sijaan demokratiakehitystä tukee kokeellinen ongelmanratkaisu sekä kaikkien yhteiskunnan jäsenten kommunikatiivisten kykyjen tukeminen, mikä takaa avoimen ja vapaan keskustelun erilaisista näkökulmista.

Kauniiden yhteiskuntapoliittisten tavoitteiden maalailu onnistuu toki muistakin teorioista käsin. Meadin ajattelua ja teoretisointia on myös kritisoitu epäselväksi, hajanaiseksi ja jalostumattomaksi (esim. Martin, 2007; Gillespie, 2005). Gillespien mukaan Meadin ajattelun abstraktius johti yksinkertaistavaan käsitykseen yksilönkehityksestä, eikä Mead integroinut teoriaansa riittävästi sosiaaliseen toimintaan (2005, 31).

Meadin ajatus suhteisiin paikantuvasta yksilötoimijuudesta luovan muutospotential lähteenä kuitenkin puhuttelee minua ja asettuu tämän tutkimuksen kontekstissa kiinnostavaan valoon myös yksilöiden ja yhteisöjen vastuuta koskevan keskustelun näkökulmasta. Esimerkiksi Juhilan (2006) mukaan ekonomistinen hyötyajattelu ja individualismi näkyvät yhteiskuntapoliittisessa keskustelussa yksilön valintojen ja vastuiden korostumisena. Juhila vertaa riskien yksilöllistymistä hyvinvointivaltion kantavaan ajatukseen riskien kollektiivisesta jakamisesta. Riskien yksilöllistämiskehityksen vaarana on hyvinvointivaltion perustan mureneminen, sekä syrjäytymisen ja yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisujen näkeminen vastuuta kantavissa yksilöissä ja yhteisöissä sen sijaan, että ongelmat paikantuisivat syrjäytymistä tuottaviin rakenteisiin. (Mts. 66–69). Jotkut yhteiskuntatieteilijät ovat kirjoittaneet kriittisesti uusliberaalista kuluttajakansalaisuudesta, joka korostaa voimaantumista ja aktiivista toimijuutta mutta saattaa edustaa uudentyyppistä alistamisen muotoa. Alistamisen logiikka etenee siten, että hallitut houkutellessaan toimimaan valtaapitävien edun mukaisesti

(Lehtonen & Koivunen, 2010, 245). Myös uusfoucault'laisen teesin mukaan yksilöiden vastuuttaminen ja itseohjaus on pitkälle edenneen liberalismiin hallintaa (ks. esim. Julkunen, 2007).

Meadin radikaali konstruktionismi (Joas, 1993, 5), analyttisen fokuksen pitäminen toimijoissa ja vuorovaikutuksen uusia merkityksiä luovassa luonteessa, asettuu vastahankaan sellaisten ajatusten kanssa, joissa rakenteet yksiselitteisesti tuottavat yksilöllisen toimijuuden. Esimerkiksi Blumer on arvostellut vuorovaikutuksen redusoimista sosiaalisten voimien näyttämöksi, vuorovaikutuksen ja toimijuuden selittämistä rakenteellisten tekijöiden kautta (esim. Blumer, 2004, 31–32). Meadin ja Blumerin mukaan vuorovaikutusta pitää analysoida ja tarkastella itsessään, koska ne rakenteelliset tekijät, jotka usein nähdään toiminnan vaikuttimina, itseasiassa syntyvät toiminnassa ja vuorovaikutuksessa (mts. 32).

Symbolista interaktionismia soveltava sosiaalipsykologinen tutkimus, jossa rakenteiden rooli toimijuuden rajoitusten ja mahdollisuuksien syntymisessä huomioidaan selittämättä toimijuutta kuitenkin rakenteista käsin, voi tuottaa uusia näkökulmia myös ylläkuvailltuun yhteiskuntapoliittiseen keskusteluun yksilön ja yhteisöjen lisääntyvistä vastuista ja riskeistä. Meadin ja Blumerin vuorovaikutuksen ja toimijuuden emergenttiä luonnetta painottavasta näkökulmasta voidaan myös kyseenalaistaa sosiaalipsykologian valtavirtatutkimusta, jonka mukaan yksilöllisten tekijöiden tai ympäristön vaikutusten perusteella voidaan ennustaa yksilön toimintaa ja asenteita (esim. Vesala & Rantanen, 2007, 19; Vesala, 2012, 180). Tämän tutkimuksen analyysi osoittaa yksilöllisten asenteiden ja merkitysten moninaisuuden ja monitulkintaisuuden sekä niiden syntymisen ja ilmaistuksi tuleminen vahvan sidoksen sosiaaliseen todellisuuteen. Tutkimuksen tulokset tukevat relationistista toimijuuskäsitystä, jonka mukaan yksilön toimijuus rakentuu yksilön ja ympäristön välisissä suhteissa (ks. Vesala, 2012, 181)

Uteliaisuuteni yksilöiden ja yhteisöjen hyvinvointia tavoittelevaa muutosta kohtaan on motivoinut koko tutkimusasetelmaa. Symbolisen interaktionismin lähtökohdista käsin muutoksen siemen piilee yhteistoiminnassa ja vuorovaikutuksessa (Blumer, 2004, 32). Yhteistoiminnan edellytyksenä on kyky toisen tai toisten näkökulman huomioimiseen vuorovaikutuksessa – refleksiivisyys, joka mahdollistaa tietoisien ja tavoitteellisten toiminnan mukauttamisen toisten toimintaan. (Mead, 1934/1967, 134). Sosiaalisen

muutoksen ytimessä on puolestaan refleksiivisessä prosessissa syntyvien toiminnan määrittelyiden ja merkitysten muutos. Muutos on mahdollinen, jos ja kun sosiaalisen todellisuuden objektit saavat vuorovaikutuksessa uusia merkityksiä, ja toimijat merkityksellistävät toimintaansa uudella tavalla (Blumer, 1966, 538–539; Blumer, 2004, 47; 82–83).

Blumerin mukaan yhteistoiminnan ja siihen sisältyvän muutospotentiaalin ymmärtämisen kannalta on tärkeää tunnistaa yhteisön todellisuuden keskeiset sosiaaliset objektit ja niiden merkitykset yhteisön jäsenille (Blumer, 1966, 640).

Toivon, että tutkimukseni onnistuu tuomaan näkyväksi merkityksiä ja niiden rakentumista asumisyksiköiden arjessa, ja tätä kautta edistää sellaista yhteisöllistä ja yksilöllistä toimintaa, joka lisää entisten pitkäaikaisasunnottomien ja heidän kanssaan työskentelevien hyvinvointia.

Lähteet

Alasuutari, P. (1995). *Laadullinen tutkimus*. 3. painos. Tampere: Vastapaino.

Alasuutari, P. (2001). *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4. painos. Tampere: Vastapaino.

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA. Haettu osoitteesta: http://www.ara.fi/fi-FI/Ohjelmat_ja_hankkeet/Asunnottomuuden_vahentamisohjelma/PAAVOhankkeet

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA (2009). Selvitys 3/2009: Asunnottomat 2008. Haettu osoitteesta: <http://www.ara.fi/download/noname/%7B1D668CCC-061B-480E-BE44-E88331022AB3%7D/24225>

Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus ARA (2015). Selvitys 1/2015: Asunnottomat 2014. Haettu osoitteesta: <http://www.ara.fi/download/noname/%7B08B08759-9BFF-4D85-9832-9ED204F3BBFB%7D/106748>

Asunto ensin -sivusto. Haettu osoitteesta: http://www.asuntoensin.fi/asunto_ensin/asunto_ensin_-_periaate

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of control*. New York: W. H. Freeman and Company.

Bandura, A. (2006). Toward a Psychology of Human Agency. *Perspectives on Psychological Science*. 1, 164–180.

Blackwell Encyclopedia of Sociology Online. Agency (and Intention). Haettu osoitteesta: http://www.sociologyencyclopedia.com/subscriber/uid=671/tocnode?query=agency&wid=1&result_number=1&from=search&id=g9781405124331_chunk_g97814051243317_ss1-24&type=std&fuzzy=0&slop=1

Billig, M. (1991). *Ideology and Opinions. Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage Publications.

Billig, M. (1993). Studying the thinking society: social representations, rhetoric and attitudes. Teoksessa: Breakwell, G. & Canter, D. (toim.) *Empirical Approaches to Social Representations*. (s. 39–62). Oxford: Oxford University Press.

Billig, M. (1996). *Arguing and Thinking. A Rhetorical Approach to Social Psychology*. 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.

- Björklund, L. (2012). Helsingin Diakonissalaitoksen strategian taustapaperi.
- Blumer, H. (1966). Sociological Implications of the Thought of George Herbert Mead. *American Journal of Sociology*. 71(5), 535–544.
- Blumer, H. (1986). *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*. Berkeley: University of California. (Aluperäinen teos julkaistu 1969.)
- Blumer, H. (toim. Morrione, T. J.) (2004). *George Herbert Mead and Human Conduct*. Walnut Creek: Rowman & Littlefield Publishers.
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burr, V. (2003). *Social constructionism*. 2nd edition. London: Routledge
- Cable-yhteisövalmennuksen arviointi*. (2012). Helsingin Diakonissalaitoksen raportti.
- Charon, J. M. (2007). *Symbolic Interactionism. An Introduction, An Interpretation, An Integration*. 9th edition. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Denzin, N. K. (1974). The Methodological implications of symbolic interactionism for the study of deviance. *British Journal of Sociology*. 25(3), 269–282.
- Denzin N. K. (1992). *Symbolic Interactionism and Cultural Studies. The Politics of Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Denzin N. K. (toim.) (2001). *Interpretive Interactionism*. 2nd edition. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Ehrling, L. (2007). Keskusteluanalyyttinen näkökulma laadullisen asennetutkimuksen aineistoihin. Teoksessa Vesala, K. M. & Rantanen, T. (toim). *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. (s. 135–154). Helsinki: Gaudeamus.
- Elenius, K. (toim.) (2014). *Yhteisölliset työmenetelmät laitossympäristössä. Helsingin Diakonissalaitoksen yhteistyön sovelluksia Windhoekin slummeista Helsingin lähiöihin*. Helsingin Diakonissalaitoksen julkaisuja.
- Emirbayer, M., & Mische, A. (1998). What is Agency? *American Journal of Sociology*, 103(4), 962–1023.
- Farr, R. M. (1996). *The Roots of Modern Social Psychology 1872-1954*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Fishbein, M. & Ajzen, I. (2009). *Predicting and Changing Behaviour: the Reasoned Action Approach*. New York: Psychology Press.

- Fredriksson, P. & Kaakinen, J. (2011). *Pitkääikaisasunnottomuuden vähentämishjelma. Vuosien 2008–2011 väliarviointi*. Ympäristöministeriö.
- Gillespie, A. (2005). G. H. Mead: Theorist of the Social Act. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 35(1), 19–39.
- Granfelt, R. (2013). Naiserityistä etsimässä: asumissosiaalityötä naisten parissa. Teoksessa Laitinen, M., & Niskala, A. (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. (s. 219–243) Tampere: Vastapaino.
- Greenwood, R. M., Stefancic, A., & Tsemberis, S. (2013). Pathways Housing First for Homeless Persons with Psychiatric Disabilities: Program Innovation, Research, and Advocacy. *Journal of Social Issues*, 69, 645–663.
- Haahtela, R. (2015). *Asiakkuuksien rakentuminen asunnottomille suunnatussa naistyössä*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 2023 & Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1512.
- Hakkarainen, E., & Kylmälä, J. (2015). ”Ollaan yhdessä valona toisillemme”. *Yhteisövalmennus pitkäaikaistyöttömien voimavaraistajana*. Helsingin Diakonissalaitoksen julkaisu.
- Hampunen, J. (2015). Henkilökohtainen tiedonanto 13.2.2015.
- Harris, S. R. (2008). Constructionism in Sociology. Teoksessa Holstein J. A., & Gubrium J. F. (toim.) *Handbook of Constructionist Research*. (s. 231–250). New York: The Guilford Press.
- Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalvelut*. Haettu osoitteesta:
<https://www.hdl.fi/fi/palvelut/asumispalvelut>
- Helsingin Diakonissalaitoksen eettinen toimikunta*. Haettu osoitteesta:
<https://www.hdl.fi/fi/toiminta/tutkimus/eettisen-toimikunnan-lausunto>
- Helsingin Diakonialaitoksen kehittämishankkeet*. Haettu osoitteesta:
<https://www.hdl.fi/fi/palvelut/kehittamishankkeet/343-roottori>
- Helsingin Diakonissalaitoksen toimintakertomus* (2013). Yhteiskunnallisen konsernin vuosi. Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö.
- Hitlin, S., & Elder, G. H. (2007). Time, Self, and the Curiously Abstract Concept of Agency. *Sociological Theory*, 25(2), 170–191.

Joas, H. (1993). *Pragmatism and Social Theory*. Chicago: The University of Chicago Press.

Johansson, J. (2013). Moraalisen järjestyksen ylläpito asumispalveluiden häiriötilanteissa. Teoksessa: Hyväri, S. & Kainulainen, S. (toim.) *Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin*. (s. 157–180). Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisu.

Jokela, U. (2012). Kansalaistoimintaa Roottorissa. *Diakonian tutkimus* 1/2012, 89–100.

Jokinen, A., & Juhila, K. (1996). *Merkitykset ja vuorovaikutus: poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta*. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis.

Jokinen, A. (1999). Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K., & Suoninen, E. (1999). *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, A., & Suoninen, E. (toim.) (2000). *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, K. (2004). Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Historiaa ja nykysuuntauksia. *Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti Janus*. 2/2004, 155–183.

Juhila, K. (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, R. (2007). Sitran hyvinvointihautumosta. *Yhteiskuntapolitiikka*, 72(1), 72–79.

Järvinen, M. (2001). Accounting for Trouble: Identity Negotiations in Qualitative Interviews with Alcoholics. *Symbolic Interaction*. 24(3), 263–284.

Kaakinen, J. (2012). *Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma 2008–2011. Loppuraportti*. Ympäristöhallinto.

Kaakinen, J. (2013). Asunto ensin ja sitten. Teoksessa: Hyväri, S. & Kainulainen, S. (toim.) *Paikka asua ja elää? Näkökulmia asunnottomuuteen ja asumispalveluihin*. (s. 15–24). Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisu.

Karsten, I., & Røyttä, S. (2012). *Ei asiakkaiden puolesta vaan heidän kanssaan. Kansalaistoiminta-areenan yhteisövalmennus ja valmennettavien kokemus yhteisövalmennuksesta*. Opinnäytetyö, Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Kettunen, M. (2013). Asunto ensin -malli Yhdysvalloista ja soveltaminen Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka*, 78(5), 562–570.

Kilpinen, E. (2008). John Dewey, George Herbert Mead ja pragmatistisen yhteiskuntatieteen ongelmat. Teoksessa Kilpinen, E., Kivinen, O., Pihlström, S. (toim.) *Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä*. (s. 91–132). Helsinki: Gaudeamus.

Kostiainen, E. (2015, tammikuu). *Homelessness pathways in Helsinki*. Esitelmä pidetty tilaisuudessa Facts, Findings and Future. Seminar on the international Review of the Finnish National Program to Reduce Long-term Homelessness. Helsinki, Suomi.

Kylmä, J., Rinta-Panttila, K. & Korhonen, K. (2011). *Henkilöstön yhteistyön osaamisen kehittämishanke 2010–2011. CABLE (Community Action Based Learning for Empowerment)-metodiikka työyhteisöjen kehittämisessä*. Helsingin Diakonissalaitoksen raportti.

Kylmä, J. (2014). Mitä on CABLE yhteistoiminnallisena oppimisena? Teoksessa: Elenius, K. (toim.) *Yhteisölliset työmenetelmät laitosympäristössä. Helsingin Diakonissalaitoksen yhteistyön sovelluksia Windhoekin slummeista Helsingilähiöihin*. (s. 9–25). Helsingin Diakonissalaitoksen julkaisu.

Kökkö, J. (2012). Puheenvuoro Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluiden yhteisövalmennuksessa 28.9.2012.

Laitinen, M. & Pohjola, A. (toim.) (2010). *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.

Laitinen, M. & Niskala, A. (toim.) (2013). *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino.

Latvus, K., Maunuksela, A.M., & Hyväri, S. (2005). Teoksessa Hänninen, S., Karjalainen, J., Lahti, T. (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Stakes.

Lee, J. A. B. (2001). *The Empowerment Approach to Social Work Practice. Building the Beloved Community*. New York: Columbia University Press.

Lehtonen, M., & Koivunen, A. (2010). Kansalainen minä: Median ihannesubjektit ja suostumuksen tuottaminen. Teoksessa: Pietikäinen, P. (toim.) (2010) *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.

Martin, J. (2005). Perspectival selves in interaction with others: Re-reading G.h. Mead's social psychology. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 35 (3), 231–253.

- Martin, J. (2007). Interpreting and Extending G. H. Mead's "Metaphysics" of Selfhood and Agency. *Philosophical Psychology*, 20(4), 441–456.
- Marvasti, A. (2008). Interactional Constructionism. Teoksessa: Holstein J. A. & Gubrium J. F. (toim.) *Handbook of Constructionist Research*. (s. 315–331). New York: The Guilford Press.
- Maslow, A. (1954). *Motivation and personality* / A. H. Maslow; [under the editorship of Gardner Murphy]. New York: Harper & Brothers.
- Mead, G.H. (1967). *Mind, Self, & Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. Edited and with an Introduction by C. W. Morris. Chicago: The University of Chicago Press. (Alkuperäinen teos julkaistu 1934.)
- Miettinen-Koivusalo, S. (2011). *Hoivakodin työntekijöiden hyvinvointi symbolisen interaktionismin näkökulmasta - työssä kohdattujen ongelmien ja sosiaalisten suhteiden tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Musolf, G. R. (2003a). Social structure, human agency and social policy. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 23(6), 1–12.
- Musolf, G. R. (2003b). *Structure & agency in everyday life. An introduction to social psychology*. Maryland: Roman & Littlefield Publishers.
- Mäkelä, K. (2005). Sosiaalitutkimuksen eettinen säättely. *Yhteiskuntapolitiikka*, 70(4), 386–395.
- Niska, M., & Vesala, K. M. (2013). SME Policy Implementation as a Relational Challenge. *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 25(5–6), 521–540.
- Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory*. 3rd edition. London: Palgrave Macmillan.
- Peltola, S. & Vesala, K. M. (2013). Constructing entrepreneurial orientation in a selling context: the qualitative attitude approach. *Poznan University of Economics Review*, 13(1), 26–47.
- Pihlström, S. (2014). *Idealismi ja realismi*. Haettu osoitteesta: <http://filosofixa.fi/node/6717>
- Pleace, N. (2015, tammikuu). *The National Homelessness Strategy: An International Review*. Esitelmä pidetty tilaisuudessa Facts, Findings and Future. Seminar on the international Review of the Finnish National Program to Reduce Long-term Homelessness. Helsinki, Suomi.

- Pleace, N., Culhane, D., Granfelt, R., & Knutagård, M. (2015). *The Finnish Homelessness Strategy. An International Review*. Helsinki: Reports of the Ministry of Environment, Finland.
- Prus, R. (2003). Policy as a Collective Venture: A Symbolic Interactionist Approach to the Study of Organizational Directives. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 23(6/7), 13–60.
- Prus, R. (2008). Aristotle's Rhetoric: A Pragmatist Analysis of Persuasive Interchange. *Qualitative Sociology Review*. 4(2), 24–62.
- Pyysiäinen, J., & Vesala, K. M. (2013). Activating Farmers: Uses of Entrepreneurship Discourse in the Rhetoric of Policy Implementers. *Discourse & Communication*. 7(1): 55–73.
- Raatikainen, P. (2004). *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Raitakari, S. (2008). Institutionaaliset yhteisöt vaihtoehtona. Teoksessa Roivainen, I., Nylund, M., Korkiamäki, R., & Raitakari, S. (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla?* (s. 223–224). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Rantanen, T. (2007). Huumeiden käytön kehykset sosiaalityöntekijöiden puheessa. Teoksessa Vesala, K. M., & Rantanen, T. (toim.) *Argumentaatio ja tulkinta. Laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. (s. 167–188). Helsinki: Gaudeamus.
- Renko, E. (2008). *Järki, ideologia ja tunteet. Sosiaalityöntekijöiden asennoituminen alkoholinkäytön puheeksiottoon ja käyttöön liittyvään neuvontaan*. Pro gradu - tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Roivainen, I., Nylund, M., Korkiamäki, R., & Raitakari, S. (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla?* (2008). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Saari, Juh. (2014). *Huono-osaiset. Elämän edellytykset yhteiskunnan pohjalla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Segaric, C. A., & Hall, W. A. (2015). Progressively Engaging. Constructing Nurse, Patient, and Family Relations in Acute Care Settings. *Journal of Family Nursing*, 21(1), 35–56.
- Siirto, U. (2013). *Yhteisövalmennuksella kansalaisaktivismia. Roottori-projektin yhteisövalmennusmenetelmän arviointi*. Helsingin Diakonissalaitoksen raportti.
- Snow, D. A. (2001). Extending and Broadening Blumer's Conceptualization of Symbolic Interactionism. *Symbolic Interaction*, 24(3), 367–377.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009). Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Haettu osoitteesta:

<http://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>

Tähtinen, T. (2012). Henkilökohtainen tiedonanto 20.12.2012.

Tähtinen, T. (2015). Henkilökohtainen tiedonanto 12.2.2015.

Valve, K. (2005). Exposure-valottumismenetelmä tiedon tuottamisen ja toiminnan strategisena työvälineenä. *Diakonian tutkimus*, 2/2005, 168–181.

Vanhala, A. (2005). *Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten asuntolasta*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1075.

Vesala, K. M. & Peura, J. (2005). Presentation of Personal Control in Rhetoric of Farm Families Engaged in Business Diversification in Finland. *Journal of Comparative Family Studies*, 36(3), 443–473.

Vesala, K. M. & Rantanen, T. (2007). *Argumentaatio ja tulkinta: laadullisen asennetutkimuksen lähestymistapa*. Helsinki: Gaudeamus.

Vesala, K. M. (2012). Toimijuuden kehykset ja relationistinen sosiaalipsykologia. Teoksessa Lahikainen, A. R., Suoninen, E. Järventie, I., Salonen, M. (toim.) *Sosiaalipsykologian sukupolvet* (s. 179–197). Tampere: Vastapaino.

Vesala, K. M. (2013). *Mead's theory of symbolic interaction: taking and rejecting principals as socially embedded agency*. Julkaisematon artikkeliluonnos.

Ympäristöministeriö (2015). Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämishjelman 2012–2015 kuvaus. Haettu osoitteesta: [http://www.ym.fi/fi-fi-Asuminen/Ohjelmat_ja_strategiat/Pitkaaikaisasunnottomuuden_vahentamisohjelma_20122015](http://www.ym.fi/fi-fi/Asuminen/Ohjelmat_ja_strategiat/Pitkaaikaisasunnottomuuden_vahentamisohjelma_20122015)

Liitteet

Liite 1: Esimerkki Helsingin Diakonissalaitoksen asumissopimuksesta

Helsingin Diakonissalaitos

Asumispalvelut

Asumissopimus Alppikulma

Vuokranantaja ja vuokralainen ovat sopineet asuinhuoneiston vuokrauksesta annetun lain mukaisen vuokrasopimuksen. Sen lisäksi vuokranantaja ja vuokralainen sopivat asumiseen liittyvistä käytännön järjestelyistä asumisturvallisuuden ja – viihtyvyyden varmistamiseksi yhteisöllisessä asumisessa.

Sopimuksessa ja vuokralaiselle tuotettavissa palveluissa vuokranantajaa edustaa Helsingin Diakonissalaitoksen säätiön asumispalvelut. Vuokralaiselle tuotettavat asumisen tukipalvelut perustuvat pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelmaan sekä Helsingin Diakonissalaitoksen ja Helsingin kaupungin väliseen sopimukseen palveluiden tuottamisesta. Asukasvalinnat tekee kaupungin sosiaaliviranomainen. Asumisen edellytykset jatkuvat niin kauan kuin vuokralainen käyttää asuntoa ohjelman ja kaupungin kanssa tehdyn sopimuksen mukaisessa tarkoituksessa. Vuokrasuhteen mahdollisessa päättämisessä noudatetaan lakia asuinhuoneiston vuokrauksesta.

- Alppikulman toiminnan lähtökohtana on Asunto ensin -periaate, jonka mukaan asunto on perusoikeus, jota ei tarvitse ansaita
- Asukasvalinnat tekee Helsingin kaupungin sosiaaliviraston Asumisen tuen yksikkö.
- Jokaisella asukkaalla on käytössään oma asunto. Sen lisäksi asukkailla on käytössä yhteiskeittiö, oleskelutila, sauna ja pyykkitupa, mahdollisuus kuntosalin käyttöön, sekä televisiot yhteistiloissa.
- Henkilökunta on paikalla ympärivuorokautisesti.
- Asukkaan tuen tarve arvioidaan ensimmäisen kerran, kun asuminen on kestänyt n. kuukauden.
- Jokaisella asukkaalla on palvelusuunnitelma, jossa määritellään asukkaan tarvitsema tuki ja hänelle annettavan palvelun tavoitteet sekä asukkaan tilanteen seuranta. Palvelusuunnitelman laativat yhdessä asukas, yksikön henkilökunnan edustaja ja asukkaan sosiaalityöntekijä ja sitä arvioidaan tarvittaessa. Asumisen tukeminen on keskeinen osa palvelusuunnitelmaa.
- Asukkaille on asumisen lisäksi tarjolla erilaista toimintaa oman yksikkönsä sisällä sekä mm. Kansalaistoiminta - areenan järjestämissä tapahtumissa.
- Yksiköissä toteutetaan yhteisöllisyyden peruseriaatteita.

- Asunnossa ei saa pitää lemmikkieläimiä ilman vuokranantajan tai hänen edustajansa lupaa koska ne voivat aiheuttaa terveystarve riskin yhteisöllisessä asumisessa toisille asukkaille tai henkilökunnalle.
- Asuntoon ei saa muuttaa muita ihmisiä asumaan ilman palveluntuottajan lupaa. Toistuva ja pitkäaikainen oleskelu voidaan katsoa pysyväksi asumiseksi.
- Yhteistiloissa ja piha- alueella päihteiden käyttö on kielletty.
- Tupakointi on sallittua vain tupakointiin osoitetuilla tupakointiparvekkeilla tai tupakointialueilla.
- Henkilökunnalla on tarvittaessa oikeus mennä asukkaan asuntoon yleisavaimella varmistuakseen asukkaan terveydentilasta tai yleisen turvallisuuden asumispalveluyksikössä niin vaatiessa.
- Asukas noudattaa pelastus-, terveys- ja muiden viranomaisten määräyksiä ja niihin perustuvia henkilöstön ohjeita. Asunnoissa ei saa polttaa kynttilöitä palovaaran takia. Tarvittaessa henkilökunnalla on oikeus järjestää siivous asukkaan asuntoon, jos asunnon kunto vaarantaa asukkaan / muiden asukkaiden terveyden tai paloturvallisuuden.
- Asukas vastaa asuntonsa ja siihen kuuluvien kalusteiden, laitteiden sekä yhteisten tilojen kunnosta. Asukas on korvausvelvollinen aiheuttamastaan vahingonteosta / ilkeistä.
- Koska asuminen perustuu yhteisöllisyyteen ja asukkailla on käytössään yhteistiloja, on palveluntuottajalla oikeus rajoittaa vierailuja asumisyksikössä mikäli yleinen turvallisuus sitä yksittäisten vierailijoiden osalta edellyttää. Vierailuaika on klo 9 -20. Asukkaan tulee ilmoittaa yövieraasta henkilökunnalle klo 20 mennessä. Asukas vastaa omasta vieraastaan ja vierailut tapahtuvat asukkaan asunnossa vain asukkaan ollessa paikalla. Asukas hoitaa itse vieraidensa pääsyn sisään ja ulos. Asukas on tietoinen siitä, että päihtyneet tai aggressiivisesti käyttäytyvät vieraat poistetaan talosta.
- Hiljaisuus on voimassa klo 22–07
- Helsingin kaupungin sosiaalitoimen kanssa on sovittu, että yksikön henkilökunta ilmoittaa asukkaan sosiaaliohjaajalle, jos asukas on poissa asunnostaan vähintään kaksi viikkoa ilmoittamatta henkilökunnalle olinpaikkaansa.
- Jos asukas omalla käytöksellään aiheuttaa yhteisön muille asukkaille tai henkilökunnalle vakavia turvallisuusriskejä, tilanteeseen puututaan välittömästi sen vaatimalla tavalla. Jos toistuvasta ohjauksesta ja tuesta huolimatta osoittautuu että asumismuoto ei ole asukkaalle sopiva, kartoitetaan asukkaan, yksikön henkilökunnan ja asukkaan sosiaalityöntekijän kanssa muita vaihtoehtoja asukkaan asumiselle.

Helsingissä ____ . ____ 2012

Asukkaan allekirjoitus ja nimenselvennys

Henkilökunnan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 2: Tiedote tutkittaville

Tiedote pro gradu -tutkimuksesta

Teen lopputyötä Helsingin Diakonissalaitoksella liittyen Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian opintoihin.

Tutkin opinnäytteessäni **yhteisövalmennukseen ja asumiseen liittyvää puhetta**. Tutkimuksen taustalla on ajatus, että käyttämämme kieli heijastelee ympäröivää todellisuutta ja myös muuttaa sitä. Tutkielmani työotsikko on: ”Kuka toimii, keitä valtaistetaan?”.

Toteutan tutkimuksen seuraavalla tavalla:

- Osallistun yhteisövalmennukseen Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluissa syksyllä 2012. Yhteisövalmennuksen aikana teen muistiinpanoja valmennusprosessista ja omaa kokemustani koskevista havainnoista.
- Lisäksi haastattelen valmennukseen osallistuvia asukkaita ja työntekijöitä. Selvitän haastatteluiden avulla, millä tavalla valmennukseen osallistuvat puhuvat omasta toiminnastaan. Haastatteluissa esitän haastateltaville väitteitä, joiden pohjalta keskustelemme. Tarvittaessa autan keskustelua eteenpäin täsmentävillä kysymyksillä. Väitteet liittyvät **asumisen järjestymiseen, yhteisövalmennukseen sekä Helsingin Diakonissalaitoksen asumisyksiköihin vertais- ja työympäristöinä**.
- Tutkimushaastattelut ovat asukkaiden kohdalla yksilöhaastatteluita. Työntekijöitä haastattelen pienryhmissä. Haastattelut tehdään Helsingin Diakonissalaitoksen tiloissa. Haastattelut kestävät 1-2 tuntia, riippuen siitä, onko kyseessä yksilö- vai ryhmätilanne. Haastatteluajat sovitaan, kun yhteisövalmennuksen yhteiset tapaamiset lähenevät loppuaan.
- Haastattelut nauhoitan digitaaliselle nauhurille. Tallennan tiedot muistitikulle ja tietokoneelle. Säilytän kaikki tutkimusaineistoon liittyvät tiedot siten, että niihin ei pääse kukaan ulkopuolinen käsiksi. Tutkimusraportin kirjoitan siten, että siitä ei voi tunnistaa ketään yksittäistä henkilöä.

Anonyymi tutkimusaineisto tullaan säilyttämään Yhteiskuntatieteellisessä tietoarkistossa mahdollista jatkotutkimusta varten. Tutkimus julkaistaan Helsingin Diakonissalaitoksen verkkosivuilla sekä Helsingin yliopiston kirjastossa paperiversiona. Tulen kertomaan tutkimuksen tuloksista haastateltaville, jos kiinnostusta löytyy. Annan mielelläni lisätietoja tutkimuksestani. Saat minuun yhteyden joko asumisyksikön henkilökunnan avustuksella tai ottamalla suoraan yhteyttä minuun.

Ystävällisin terveisin,

Vaula Tuomaala

Liite 3: Suostumuslomake asukkaille ja työntekijöille

Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Tämä suostumuslomake koskee **Vaula Tuomaalan** sosiaalipsykologian maisterinopintoihin liittyvää pro gradu -opinnäytetyötä. Opinnäytetyön työotsikko on: *Kuka toimii, keitä valtaistetaan? Retorinen tutkimus CABLE -yhteisötyöhön ja asumiseen liittyvästä puheesta entisten pitkäaikaisasunnottomien asumisyksikössä.*

Opinnäytetyön aineisto kerätään haastattelemalla Helsingin Diakonissalaitoksen asumispalveluiden asukkaita ja työntekijöitä. Opinnäytteen tekijä osallistuu lisäksi syksyllä 2012 järjestettävään yhteisövalmennukseen, havainnoiden valmennusmenetelmää ja omaa kokemustaan.

Tutkimusraportti kirjoitetaan siten, että siitä ei voi tunnistaa ketään yksittäistä henkilöä. Anonyymi tutkimusaineisto tullaan säilyttämään Yhteiskuntatieteellisessä tietoarkistossa mahdollista jatkotutkimusta varten.

Tutkimus julkaistaan Helsingin Diakonissalaitoksen verkkosivuilla. Paperiversio tutkimuksesta on opinnäytetyön hyväksymisen jälkeen luettavissa Helsingin yliopiston kirjastossa.

- Allekirjoittamalla tämän lomakkeen suostun siihen, että minua haastatellaan tätä tutkimusta varten ja että haastattelussa antamani tietoja käytetään tämän tutkimuksen tarpeisiin.
- Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen milloin tahansa ilman, että minun täytyy perustella keskeyttämistäni tai että se vaikuttaa hoitooni tai asiakassuhteeseeni / työsuhteeseeni.
- Minulle on selvitetty yllä mainitun tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuksessa käytettävät tutkimusmenetelmät.
- Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen myös tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta minulle minkäänlaisia kustannuksia ja että henkilöllisyyteni jää vain tutkijan tietoon.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys

Liite 4: Kirjaimellisen luennan luokittelumerkinnot ja aineistonäytteiden
litterointimerkinnot

Kirjaimellisen luennan luokittelumerkinnot	
Käytetty merkintä	Selite
Ka, Kb, Kc	Kannanotto a, b, c
Pa1, Pa2, Pa3, Pa4 jne.	Perustelut kannanottoon a
Pb, Pc, Pd jne.	Perustelu kannanottoon b, c, d
V1, V2, V3	Väittäjä 1, 2, 3

Aineistonäytteiden litterointimerkinnot (Vesala & Rantanen, 2007, 251–252)	
Käytetty merkintä	Selite
sana.	Laskeva intonaatio puhejakson lopussa
sana,	Tasainen intonaatio puhejakson lopussa
sana?	Nouseva intonaatio puhejakson lopussa
<u>sana</u>	Alleviivatun sanan tai äänteen painotus
((lyhyt tauko))	Muutaman sekunnin tauko keskustelussa tai yhden henkilön puheessa
(sana)	Sana tai jakso, josta litteroija on epävarma